

**Tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši: bohlatse go tšwa
Sesothong sa Leboa (Ellipsis as a source of ambiguity: Northern
Sotho in perspective)**

Ka

Tladi Johannes Makgoga

E tšweleditšwe go phetha dinyakwa tša lengwalo

la

Masetase

Lefapheng la setho

(Sekolo sa maleme le dikgokaganyo)

Yunibesithi ya Limpopo

Mohlali: Ngk. M.C Modiba

Mothušamohlali: Phorofesa S.J Chokoe

2025

BOIKANO

Nna, Tladi Johannes Makgoga, ke ikana gore nyakišiso ye ya tlhogo ye, **TLOGELO BJALO KA SEHLODI SA TLHALOŠONTŠI: BOHLATSE GO TŠWA SESOTHONG SA LEBOA**, ke e tšweleditše le go e hlagiša Yunibesithing ya Limpopo go kgerata ya Masetase ya Thuto ya Maleme a Seafrika, ga se nke ka e tšweletša goba gona go e hlagiša Yunibesithing ye nngwe. Ke tloga ke ikana gore ke mošomo wa ka ka noši wo ke ingwaletšego wona ka bonna. Ke tloga ke ikana gore le didirišwa ka moka tšeo di šomišitšwego di tsebagaditšwe mo nyakišišong ye.

Makgoga TJ

Leina

Mosaeno

28 Mopitlo 2025

Tšatšikgwedi

Ditebogo

Ke rata go thoma ka go leboga Modimo wa thaba ya Sione le Badimo ba gešo ka go mpha maatla le lesedi nakong ya go phethagatša mošomo wo. Ke rata le go leboga Nna ka go se inyatše ge ke be ke thoma mošomo wo.

Ba lapa la gešo

Ke rata go leboga thekgo go tšwa go bomma e lego Kanyane Makgoga. O nthekgile Mologadi-tshelo. Ge o be o fela o botšiša gore ke feditše go ngwala, o be o nkgopotša gore ke thome go ngwala.

Kgaetšedi ya ka, Rethabile Makgoga ke leboga go se fele pelo ga lena ge ke be ke hloka nako ya lena ke phela ke tlanya mošomo wo.

Go motlogolo wa ka Thatego Makgoga, ke a leboga Moraswi, ge o be o fela o ntshwenya o kgotlakgotla sebaledi sa ka. O be o ntira gore ke phele ke hlokometše mošomo.

Go Sophy Ndaba Shikwambane ke re malebo ke ao mminaphuti. Thekgo ya gago nakong ya ka ya go ngwala mošomo wo e bile ye kgolo.

Bathuši le bahlohleletši

Go mohlahlili wa ka mma Modiba M.C, ke tloga ke hloka a diketeketeke malebo mma. O ntshepedišitše leeto le gabonolo ka go ba gona ka dinako ka moka. Thekgo ya lena le diphetolo tša lena ge ke be ke le gare ke ngwala di be di mpha maatla le tlhohleletšo.

Go Mophorofesara Chokoe S.J, ke re malebo ke ao Letebele. Ka wena mošomo wo nka be o se wa ka wa ba gona.

Bašomikanna ke re hle malebo ke ao bana ba sebatagomo le sebatapudi. Mantšu a lena a be a mpha maatla.

Senaganwa

Maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go godiša polelo ye ya Sesotho sa Leboa ka go sekaseka tlogelo bjalo ka sehloidi sa tlhalošontši. Nyakišišo ye e thoma ka go tsenelela ka šedi tlogelo le tlhalošontši. Se se dirilwe ka go lemoga mathata ao a tlišwago ke tlogelo mo polelong, ge go ngwalwa le ge go bolelwa. Nyakišišo ye e sekaseka se ka gobane tlhalošontši ke a mangwe a mathata go bafetoledi le baboledi ba dipolelo. Melaetša e na le go fetišwa e se yeo e lebišitšwego. Mehuta ye meraro ya tlogelo yeo e lemogilwego e hlalošitšwe mo nyakišišong ye. Ka tšhomišo ya mokgwaboleng wa nyakišišo, mafoko a Sesotho sa Leboa a kgobokeditšwe gomme morago a sekasekwa go utolla tlhalošontši yeo e lego gona moo mafokong. Tshedimošo ya nyakišišo ye e kgobokeditšwe go tšwa go ditokomane, nyakišišo ye ga se e ame batho bjalo ka bakgathatema nakong ya kgoboketšo ya tshedimošo. Nyakišišo ye e be e ithekgile go ditiori tše: melao ya motheo ya dipharametara le tiori ya kgokagano. Ka tirišo ya ditiori tše tše pedi, monyakišiši o kgonne go lemoga mafoko a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo, gomme morago a lemoga tlhalošontši yeo e hlotšwego ke tlogelo yeo. Temogo yeo e bilego gona ke ya go re, tlogelo ke sehloidi sa tlhalošontši mo polelong ya Sesotho sa Leboa. Badirišapolelo ba swanetše go hlokomela sedirišwa se sa polelo nakong ya go lokiša ditokomane go efoga go fetišetšwa seo se sego sa lebišwa. Ka go dira bjalo, polelo ye ya Sesotho sa Leboa e tla tšwela pele le go gola.

Mareo: *Tlogelo, tlhalošontši, Sesotho sa Leboa*

Dikhutsofatšo tše bohlokwa

V=Verb

S=Sentence

VP=Verb Phrase

N=Noun

NP=Noun Phrase

Det=Determiners

SLEI=Sehlophantšu sa leina

Lei=Leina

L=Lefoko

Led=lediri

SLED=Sehlophantšu sa tiro

LEKG=Lekgokedi

Kgaolo ya mathomo

1.1	Matsenokakaretšo	1
1.2.	Tšweletšo ya bothata bja nyakišišo.....	3
1.3.	Tema yeo e lemilwego.....	4
1.3.1	Bohlokwa bja mabopi go molaetša	4
1.3.2	Tihalošontši	4
1.3.3	Setlabakelo sa thutamaleme ‘tlogelo’ le mohola wa sona ka mo go thutamaleme	5
1.4.	TEORI YEO E LATETŠWEGO	6
1.4.1	Melao ya motheo le dipharametara	6
1.4.2	Teori ya kgokagano	7
1.5.	Maikemišetšo a nyakišišo	7
1.5.1.	Dinepo tša nyakišišo.....	8
1.5.2.	Dipotšišo tša nyakišišo	8
1.6.	Mokgwanyakišišo	8
1.6.1.	Peakanyonyakišišo.....	8
1.6.2.	Tihaolo ya bakgathatema.....	9
1.6.3.	Kgoboketšo ya tshedimošo	9
1.6.4.	Tshekaseko ya tshedimošo.....	9
1.6.4.1.	Dika tša boleng tša nyakišišo.....	10
1.7.	Tlhokomelo ya botho le tlhompfo ya botho.....	10
1.8.	Bohlokwa bja nyakišišo	11
1.9.	Kakaretšo.....	12
1.10.	Peakanyo ya dikgaolo tša nyakišišo	12
Kgaolo ya bobedi: Tema yeo e lemilwego.....		13
2.1	Matseno.....	13
2.2	Mohola wa mabopi go tlolego ya molaetša	13
2.3	Tihalošontši.....	16
2.3.1.	Tihalošontši ya ntšutee	17
2.3.2.	Tihalošontši ya go tlišwa ke popofoko	25
2.4.	Sedirišwa sa kgokaganego ya ‘tlogelo’ le tema yeo e e kgathago go thutamaleme.....	33
2.5.	Kakaretšo.....	39
Kgaolo ya boraro: Mokgwanyakišišo		40
3.1	Matseno.....	40
3.2.	Tlhamo ya nyakišišo	40

3.3.	Mokgwanyakišišo	41
3.2	Peakanyo ya nyakišišo	41
3.3	Tlhaolo ya bakgathatema	42
3.4.	Kgoboketšo ya tshedimošo	44
3.5.	Tshekaseko ya tshedimošo	44
3.6.	Dika tša boleng	45
3.7.	Thumo	47
Kgaolo ya bone: Tšweletšo ya tshedimošo		48
4.1.	Matseno	48
4.1.1.	Tlogelo ya sehlophantšu sa leina	48
4.1.2.	Tlogelo ya sehlophantšu sa tiro	51
4.1.3.	Tlogelo ya sekafoko	52
5.1.	Matseno	53
5.2.	Taolo le tshekaseko ya tshedimošo	53
5.2.1.	Tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa leina	54
5.2.2.	Tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro	63
5.2.3.	Tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sekafoko	68
5.3.	Thumo	71
Kgaolo ya boselela: Diphihlelelo, thumo le ditšhišinyo		72
6.1.	Matseno	72
6.2.	Diphihlelelo	72
6.3.	Thumo	74
6.4.	Ditšhišinyo	75
7.	Methopo	76

Kgaolo ya mathomo: Matseno

1.1 Matsenokakaretšo

Tlogelo ke ye nngwe ya ditlabelo tša polelo yeo e hlokilego šedi ya banyakišiši mo polelong ya Sesotho sa Leboa. Ka yona tlogelo ye goba go tlogelwa mo ga mantšu; mafoko goba dikafoko, batheeletši le babadi ba polelo ye ba hwetša go le bothata go kwešiša seo se lebišitšwego. Tlogelo ye go bolelwago ka yona e arotšwe ka mehutahuta. Go bolela ka mehuta go se go hlalošwe seo tlogelo e lego sona e ka ba bošaedi bjo bogolo. Quirk (1985) o bontšha go re tabeng ya tlogelo ga se fela kamano e lego bohlokwa go buša mantšu ao a tlogetšwego, o re mantšu ao a tlogelwago, a ba gona mo sekafokong sa kgauswi. Quirk (Ibid) ka pene ya gagwe o tloga a e bea ka go re, mantšu ao a tlogetšwego a gona gona mo lefokong ka sebopego seo se itšego.

Go ya le ka banyakišiši ba, tlogelo e šomišwa ka boomo ka maikemišetšo a go efoga poeletšo. Bangwadi ba dingwalwa bona ba e šomiša ka boomo go no betla mogopolo wa mmadi. Chen (2016) o tloga a no bontšha gore tlogelo e na le mehola ye meraro mo polelong, e lego, mohola wa popopolelo, mohola wa makgethepolelo le mohola wa kgokagantšho. Ge Chen (2016) a naba ka taba ye, o bontšha gore ge tlogelo ye e šeditšwe mo moholeng wa yona wa makgethepolelo (rethoriki), e dira gore polelo e natefe e be e efoge go dikologa diolo. Le ge go le bjalo, tlogelo ye ke tlhobaboroko le mo go bafetoledi. Bafetoledi ba na le go ikhwetša ba gakanegile go fetoleleng seo se lebišitšwego. Tlogelo e amana le tiragalo yeo e tšwelelago ge bangwadi goba baboledi ba polelo yeo e itšego ba tlogela mantšu mo polelong, gwa realo Jager (Sa), Merchant (2013), Muhammed (2018), le Biber (2002). Muhammed (Ibid) o tloga a gatelela gore tlogelo e kgatha tema ye bohlokwa go molaetša wa sekafoko goba lefoko ka bolona. Banyakišiši ba tloga ba swere leo le rego, go hwetša tshedimošo yeo e tlogetšwego, e ka ba mantšu goba dikafoko go ka ba bonolo ge melaetša le ditlhalošo di kwešišagala (Muhammed, ibid:). Banyakišiši ka bontši ba gatelela kgopolo ya go re badirišapolelo ba swanetše go kwešiša le go farologanya tlogelo le mehutana ye mengwe ya ditlogelwana. Sona se se bolelwago se re goroša go molawana wa thutapolelo woo o bitšwago '*verbatim recoverability*' (Kgatla, 2010 le Muhammed, ibid).

Molawana wo o tla nolofatša dikgokagano tša diboledi tša dipolelo go kwešiša melaetša ya mafoko le go hwetša seo se lebišitšwego. Polelo e swanetše e be yeo e kwagalago e be le molaetša wo o sego wa khutišwa. Ge polelo e se ya bewa gabotse,

go tla ba le ditlhalošo tše ntši gomme poledišano goba kgokagano e ka se be le katlego. Baboledi ba swanetše go bea melaetša ya bona pepeneng. Ka melaetša ye mentši, batheeletši goba babadi ba hwetša go le boima go hwetšwa seo se lebišitšwego. Mo mabakeng a dipoledišano tše bjalo, go tšwelela ga tlhalošontši ka maikemišetšo goba ka phošo go hlola kgakanego ya tlhathollo le kwešišo ya seo se lebišitšwego. Ge a bolela ka tlogelo, Muhammed (2018) o arola tlogelo ye ka mehuta ye meraro. Go ya le ka Muhammed (ibid), go na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina; tlogelo ya sekafoko le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Go ka šetšwa mohlala wo wa Sesotho sa Leboa wo o nago le tlogelo ya sehlophantšu sa leina:

a. Tlogelo ya sehlophantšu sa leina.

➤ Ke tlišitše dikoloi tša ka tše tharo tše tšhweu, tša gago di kae?

Mo mohlaleng wo wa **(a)** go bonagala tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Go tlogetšwe sehlophantšu sa leina seo se ka bušwago ka tšhomišo ya kamano. Ga go hlathollege gore mmoledišwa le yena o na le dikoloi tše tharo, dikoloi tše mmala le palo ya tšona di sa tsebjego goba dikoloi tše tšhweu tše tharo. Ka yona tlogelo ye, go kgona go tsoga tlhalošontši mo polelong ka lona lebaka le la go se kwešišege ga seo se tlogetšwego. Go rarolla tlhalošontši e tloga e le ye nngwe ya dikomataba mo polelong. Bothata bjo bo rwalwa ke baboledi, baithuti gammogo le badirišapolelo. Banyakišiši ba bogologolo le ba mehleng yeno ba tloga ba le wa lehlabula ka taba ya go rarolla tlhalošontši. Go ya le ka banyakišiši ba, tšhomišo ya tlhalošo ya go tuma ya lentšu goba sekafoko e tloga e thuša go rarolla tlhalošontši. Ka go le lengwe ba swere leo le rego kamano le yona ke ye nngwe ya ditlabelo tše kaone nakong ya go rarolla tlhalošontši. Taba ye e thekgwa ke Chokoe (2000) le Phindane (2016), fao bona bobedi ba bolelago ka go hwetša molaetša wa go tlwaelega bjalo ka tharollo ye kgolo ya tlhalošontši. Groove (2024:158) yena ge a e hlaloša taba ye ya go rarolla tlhalošontši dikafokong le mafokong, o re kgopolo yeo e šomišwago nako le nako e swanetše go šomišwa nakong ya go nyaka go kwešiša tlhalošo ya lentšu. Seo se bolelwago ke Groove (2024), Chokoe (2000) le Phindane (2016) ke kwešišo ya mantšu ao a hlolago tlhalošontši, mola Kubayi le Chauke (2018) ba bolela ka tlhalošontši yeo e ka hlolwago ke popofoko. Go ya le ka banyakišiši ba ba babedi mo letlakalanyakišišong la bona, sebopego sa lefoko se ka hlola tlhalošontši. Ka dinyakišišo tše tša bona, go ka thwe tlhalošontši e arotšwe ka mehuta ye, tlhalošontši ya ntšutee le tlhalošontši ya popofoko.

Ka go hlahlwa ke mehuta ya tlogelo yeo e hweditšwego, monyakišiši o bone go le bohlokwa go tsenelela tlogelo ye go e sekaseka bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši. Banyakišiši ka bontsi mo Sesothong sa Leboa ga se ba šetše taba ye ya tlogelo le mathata ao e a hlalago mo polelong. Chokoe (2000) yena o no etla godimo taba ye ya tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši. Mo nyakišišong ye go be go šeditšwe tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Le ge ka nako melaetša e eba ye mentši ka lebaka la tlogelo, ka nako ye nngwe le seo se lebišitšwego se a timela ka lebaka la tlogelo. Banyakišiši ba bogologolo bjalo ka Halliday le Hassan (1976) le ba mehlang yeno bjalo ka Chokoe (2000) le Kgatla (2010) ba bonagala ba le molomo wa lehlabula mabapi le yona tlogelo ye mo polelong.

1.2. Tšweletšo ya bothata bja nyakišišo

Dingwalo di a fetolelwa mehla le mehla go tšwa dipolelong tše dingwe go ya go dipolelo tše dingwe. Batho le bona ba a kgokagana ka tšhomišo ya polelo letšatši ka letšatši. Dikgokagano di thongwa ka maikemišetšo a go fetiša molaetša wo o itšego go batheeletši. Seo se lebišitšwego ka nako ye nngwe se a gakantšha ka lebaka la ditlhalošo tše ntši tše di bago ka gare ga melaetša. Batheeletši le babadi ba feleetša ba hwetša ditlhalollo tše ntši. Bothata bjo bja tlhalošontši bo tloga bo tantše šedi ya banyakišiši ba bantši. Ka moka banyakišiši ka mo Sesothong sa Leboa, ba lahletše šedi ya bona go dihlopi tše dingwe tša tlhalošontši. Banyakišiši ba ba lebeletše dihlopi tše: maswaodikga, mabopi, popofoko le ntšutee. Banyakišiši ba ba sebjalebja le ba segologolo, ba sedišetše setlabakelo se sa kgokagano 'tlogelo' mahlo mo dinyakišišong tša bona. Taba ye e no hlalošwa ke Chokoe (2000) le ge a se a e otlolla kudu. Setlabakelo se se a nyatšwa sa ba sa lebalwa, kudu tema yeo se e kgathago mo tabeng ya melaetša. Setlabakelo se 'tlogelo' mo nyakišišong ye se tlo sekasekwa maamong a sona ka moka go utolla tlhalošontši yeo se e hlalago mo polelong ya Sesotho sa Leboa. Tšhomišo ya setlabakelo se 'tlogelo' mo polelong se hlola kgakanego ya go kwešisa molaetša ga bafetoledi, bafahloši ba polelo, baithuti ba polelo, barutwana ba polelo le barutiši ba polelo. Go nolofatša se se bolelwago, go ka lebeletšwa mohlala wo wa lefoko la Sesotho sa Leboa go lemoga tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlogelo ge go fetolelwa Sesotho sa Leboa go ya go Seisemane.

SL: *Matome o hlatswitše koloi, Lesiba le yena...*

TL: *Matome washed his car, Lesiba too...*

Sehlophantšu seo se tlogetšwego mo go lefoko le la ka godimo ke ‘o hlatswitše koloi’ yeo polelong ya Seisemane e tla šupago go re ‘*he/she washed a car*’. Lefoko le le ka ba le tlhalošo ya go re bobedi Matome le Lesiba ba be ba hlatswa dikoloi. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re Matome o be a hlatswa koloi gomme Lesiba o be a mo thuša. Tlhathollo ya boraro e ka ba ya go re Matome o be a hlatswa koloi eupša Lesiba yena o be a dira seo se sa tsebjego. Mo nyakišišong ye go tlo sekasekwa tlogelo bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši.

1.3. Tema yeo e lemilwego.

Tema yeo e lemilwego ke kgaolo ya nyakišišo yeo e amanago le go tsitsinkela ka go tsenelela dinyakišišo tšeo di šetšego di dirilwe ka tlhogo yeo monyakišiši a nyakišišago ka yona. Ge a tlatša taba ye, Seanego (2022:03) o tlatša se ka go re kgaolo ye e “...e lekola dingwalo tša banyakišiši ba bangwe bao ba swayaswailego go lebana le nyakišišo ya bjale.” Se se bohlokwa ka gore monyakišiši o tla efoga go boeletša nyakišišo. Gape kgaolo ye e thuša go lemoga moo go nago le tlhaelelo. Ye nyakišišo e lemogile tlhaelelo yeo e lego gona mabapi le tlogelo bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši. Banyakišiši bontšing bja bona ba šeditše dihloidi tša go swana tša tlhalošontši.

1.3.1 Bohlokwa bja mabopi go molaetša

Sono (2014:36) ge a bolela ka taba ye o re: “Polelong ya Sesotho sa Leboa ga se mantšu goba mafoko fela ao a tlišago tlhalošontši, eupša le mabopi a kgona go tšweletša tlhalošontši”. O tliša pitšo ya go lemoga gore mabopi ge a se a šetšwa gabotse ke dihloidi tše kgolo tša tlhalošontši. Chokoe (2000) yena o molomo wa lehlabula ka gore o tloga a gatelela gore mo polelong ya Sesotho sa Leboa go na le mabopi a bjalo ka meselana ao a hlalago tlhalošontši. Bobedi banyakišiši ba, Chokoe (2000) le Sono (2014) ba kwana ka leo le rego ge mabopi a hlomesetšwa mantšung a kgona go tliša molaetša wo mofsa goba a katološa molaetša goba tlhalošo ya lentšu. Sejaphala (2010) mo nyakišišong ya gagwe, o tliša šedi go lebopi le ‘le’ bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa.

1.3.2 Tlhalošontši

Tlhalošontši ke seemo goba tshepetšo ya thutamaleme yeo e amanago le molaetša. Pehar (2001:3) o tloga a re “*Ambiguity as a term alludes to some sort a puzzle to define or decode.*” Go se kwešišege goba go ba le molaetša ye mentši ya mantšu,

mafoko le dikafoko ke yona tlhalošontši. Hudson (2000) yena o tlišetša se ka go re tlhalošontši e bjalo ka seemo seo lentšu, sekafoko goba lefoko le na le ditlhalošo tše ntši tše di sa swanego. Ke ka fao go ya le ka Hudson (ibid), tlhalošontši e šupago seemo sa mafoko goba dikafoko tša go ba le ditlhalošo tše dintši. Ka tlhalošontši go bolelwa ka popego ya lentšu, popego ya lefoko goba popego ya sekafoko yeo e tlišago tlhalošontši mo polelong (Prमितasih, 2012). Ka gona go realo, tlhalošontši e ama thutatlhalošo, moo go šetšwago ditlhalošo tše dintši tše di tlišwago ke mantšu, mafoko le dikafoko. Ka go realo, go ka thwe, tlhalošontši e ka arolwa ka mehuta ye mebedi e lego, tlhalošontši ya ntšutee le tlhalošontši ya sekafoko.

1.3.3 Setlabakelo sa thutamaleme ‘tlogelo’ le mohola wa sona ka mo go thutamaleme

Kgatla (2012: 57) o fapantšha setlabakelo se le mehuta ye mengwe ya ditlogelo ka go re, ka tlogelo “...omits the item and substitutes it with zero”. Kgatla (ibid) o dumela gore ge go tlogelwa ga go bewe selo. Go ka tlogelwa lentšu, lefoko goba sekafoko gomme gwa se bewe selo legatong la seo se tlogetšwego. Ka yona tlogelo ye, poledišano e ba boima ka gobane molaetša goba seo se lebišitšwego ga se fihle bonolo go baamogedi ba tshedimošo. Molaetša o a timela goba gwa hlolega tlhalošontši. Ba bangwe ba banyakišiši ga ba bone tlogelo e le bothata eupša ba bona e le bohlokwa ka ge e šomišwa go efoga poeletšo ya mantšu goba dikafoko. Ka go e nolofatša, Muhammed (2018: 13) o re tlogelo ke “...economy of a language, enabling us to avoid the unnecessary repetition of words”. Banyakišiši ka bontši bja bona, ba bona tlogelo e thuša go efoga go ngwala dilo tše ntši goba go bolela dilo tše ntši mo molaetšeng wo mo kopana. Ka tlogelo, seboledi goba mongwadi a ka romela tshedimošo ka mafoko a makopana. Ka go realo, tlogelo e efoga tshenyo ya nako le go totompetsa ka nako ya go ngwala goba go bolela. Motho ka tirišo ya tlogelo, o no bolela ka go leba tabeng ya gagwe ka ntle le tikadiko.

Halliday (2004:562) yena o re “...ellipsis contributes to the semantic structure of a discourse”. Ke go re, tlogelo ye e kgatha tema go sebopego le molaetša wa lefoko. Go ka tlogelwa diripa tša mehuthuta mo lefokong. Gantši mo mafokong go ka tlogelwa sekafoko, go ka tlogelwa sehlophantšu sa leina goba gwa tlogelwa sehlophantšu sa tiro. Se se re goroša go thumo ya gore tlogelo e ka arolwa ka mehuta

ye: tlogelo ya sekafoko, tlogelo ya sehlophantšu sa leina le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro.

Tshedimošo ye e tlogelwago e tloga e hlola tlhalošontši goba go timela ga tshedimošo ye bohlokwa ya lefoko. Go ba le kgapeletšo ya go rarolla tlogelo ye ka go hwetša seo se tlogetšwego. Muhammed (Ibid: 16-17) o fana ka dikokwane tše tše bohlokwa tša go hwetša seo se tlogetšwego: “*Textual ellipsis, Situational ellipsis*” le “*Structural ellipsis*”.

Muhammed (ibid) o laetša gore go na le kgakanego go kwešišagalo ya kokwane ye ya tlogelo go ya ka sebopego le tlogelo go ya ka seemo. Ge ba fana ka tlhalošo ya seo tlogelo go ya ka seemo e lego sona, Biber, Johansson, Leech, Conard, le Finnegan (1999:156) ba re e “... *found where the omission and interpretation are dependent upon situational context.*” Go fapana le tlogelo go ya le ka seemo, tlogelo go ya ka sebopego ga go bewe selo fao go tlogetšwego.

1.4. Teori yeo e latetšwego

Teori mo nyakišišong e šoma bjalo ka leihlo la nyakišišo. Ka teori, monyakišiši o kgona go tseba fao nyakišišo e yago gona. Ka teori, nyakišišo e kgona go efoga go fapoga tseleng ya yona. Mo nyakišišong ye ‘Tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši: bohlatse go tšwa Sesothong sa Leboa’ go tla latelwa diteori tše:

1.4.1 Melao ya motheo le dipharametara

Teori ye ge e thongwa ke Chomsky (1981) e be e nyaka go rarolla bothata bjo bo tsebjago go ba e le bja Plato. Plato o be a šeditše go ithuta polelo ga bana ba bannyane. Ge e lebelelwa ka go tsitsinkelwa teori ye, e swana le teori ya morago yeo e bego e tsebege ka la “*Generative Syntax*” (Yaldir, 2004). Teori ye e itshwareletše ka leo le rego go ithuta polelo go bonolo kudu ge ngwana e sa le yo monnyane. Maikemišetšo a teori ye ke go kgoboketša tshedimošo mabapi le go swana ga dipolelo. Teori ye e šeditše kudu tshedimošo yeo e tlilego ka lebaka la tlogelo mo dipoledišanong goba mafokong. Ge motho a inaganela go seo se lebišitšwego ka lebaka la tshedimošo yeo e tlogetšwego, go dumelwa gore go tla thwe lefoko le na le tlhalošontši. Pollock (1989) yena ka pene ya gagwe o swere leo le rego sebopego sa sekafoko se humile kudu ge se bolelwa go phala ge go naganwa ka ga tshedimošo ya seo se tlogetšwego. Teori ye e ganana le taba ya go tlogelwa ga tshedimošo mo

lefokong/mafokong. Teori ye e file monyakišiši bokgoni bja go sekaseka mafoko ao a sa kwešišegego ka lebaka la tlogelo. Monyakišiši o tloga a kgonne go kwešiša mafoko a go ba le tlogelo, ebile a sa kwešisagalego ka go šomiša melawana ya go ngwalolla. Ge a bolela ka melawana ye, Yaldir (2004:34) o re teori ye ya P&P e ikemišeditše go rarolla tlhalošontši ka tirišo ya melawana ya sebopego sa sekafoko. Ka tirišo ya teori ye, monyakišiši o kgonne go šomiša molawana wa go buša morago tshedimošo yeo e tlogetšwego mo mafokong go rarolla tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo mo Sesothong sa Leboa.

1.4.2 Teori ya kgokagano

Bjalo ka sedirišwa sa mhlakorentši sa thutamaleme, teori ye e tloga e tantše šedi ya banyakišiši. Teori ye ya kgokagano e thomile go hlangwa ke Halliday le Hassan (1976). Go ya le ka bona bangwadi ba ba babedi, kgokagano e kgonega ka go kgomagantšha mantšu mo lefokong. Ka kgokagano, polelo e kgona go ba le tatelano. Ke go re, gore lefoko le be le kgopolo ya go kwagala, le swanetše le kwešišwe ke baamogedi ba tshedimošo goba babadi. Bangwadi ba ba kwana ka taba ya kgokagano, ka gore nnete yeo ba e swerego e a kwagala ya go re lefoko gore le kwagale le swanetše go ba le molaetša go babadi. Teori ye e thekga tatelano yeo e itšego mo mafokong ka maikemišetšo a go tliša tlhalošo le molaetša wa go kwagala go batheeletši le go babadi ba tshedimošo. Ge go se kgokagano, lefoko le tla hloka molaetša goba tlhalošo ya go kwagala gomme seo sa hlola kgakanego ya molaetša go mmadi goba motheeletši. Teori ye e dumeletše monyakišiši go sekaseka mafoko ao a nago le tlogelo yeo e tlogago e bontšha tlholego ya tlhalošontši.

1.5. Maikemišetšo a nyakišišo

Maikemišetšomagolo a nyakišišo ye ke go sekaseka tlogelo bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Nyakišišo ye e ya go kgoboketša mafoko a Sesotho sa Leboa go tšwa methopong yeo e kgethilwego. Mo nyakišišong ye go ya go sekasekwa (1) tlogelo ya sehlophantšu sa leina, (2) tlogelo ya sehlophantšu sa tiro le (3) tlogelo ya sekafoko bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši.

1.5.1. Dinepo tša nyakišišo

Dinepo tša nyakišišo ye ke go:

- Hlaloša tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa.
- Lemoga dihloidi tša tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa.
- Hlaloša ka botlalo mehuta ya tlogelo mo Sesothong sa Leboa.
- Kgoboketša mafoko a go ba le tlogelo mo Sesothong sa Leboa go utolla tlhalošontši go mafoko ao.

1.5.2. Dipotšišo tša nyakišišo

Nyakišišo e tlo fetola dipotšišo tše di latelago:

- Tlhalošontši ke eng ka mo go thutamaleme?
- Ke dife dihloidi tša tlhalošontši?
- Tlogelo ke eng ka mo go thutamaleme?
- Tlogelo e hlola tlhalošontši bjang mo mafokong a Sesotho sa Leboa?

1.6. Mokgwanyakišišo

1.6.1. Peakanyonyakišišo

Nyakišišo ye e e šomišitše mokgwanyakišišo wa boleng go kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo ye. Mokgwa wo o dumeletše monyakišiši go hlatholla mafoko a mehutamahuta ao a nago le tlhalošontši ya go tlišwa ke tlogelo mo Sesothong sa Leboa. Ge a hlaloša dika tše dikaone ka tirišo ya mokgwa wo, Payne (2007:139) o re ka mokgwanyakišišo wo wa boleng “...*the researcher becomes the active participant*”. William (2007) o tlatša Payne (ibid) ka go re mokgwanyakišišo wo wa boleng o diragala kamanong ya nnete le lefaseng la nnete leo batho ba phelago go lona. O tloga a re mokgwanyakišišo wo o fa monyakišiši sebaka sa go kgatha tema ka gare ga maitemogelo a nyakišišo ge a le gare a kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo. Maikemišetšo a mokgwanyakišišo wo wa boleng tthagong ya wona ke go kwešiša

bothata bjoo bo lemogilwego ke nyakišišo lefaseng la nnete leo go phelwago go lona. Ka tirišo ya mokgwanyakišišo wo, monyakišiši o kgonne go kwešiša lefase leo batho ba phelago go lona le dikgokagano tša bona. Mokgwa wo o dirile gore monyakišiši a kgoboketše gabonolo tshedimošo yeo e amanago le tlogelo mo polelong ya Sesotho sa Leboa.

1.6.2. Tlhaolo ya bakgathatema

Tlhaolo ya bakgathatema e amana kudu le tshepetšo ya go kgetha sehlopha sa bakgathatema bao ba tla kgathago tema mo nyakišišong. Nyakišišo ye yona ga se e ame batho bjalo ka bakgathatema ba yona. E be e le nyakišišo ya tsekethopo, fao tshedimošo e bago ditokomane bjalo ka methopo ya tshedimošo. Ge a bolela ka mohuta wo wa nyakišišo, Sebola (2022) o bontšha go re ga ame batho bjalo ka bakgathatema. Go šomišitšwe dipuku, *dijenale* tša *diathikele* le dinyakišišo tša bathuti ba diyunibesithi tšeo di phatlaladitšwego. Methopo ye e kgethilwe go ya le ka morero wa go sekaseka tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Methopo ye e tšerwe go tšwa bokgobapukung le go inthanete. Go tšwa mo methopong yeo e kgethilwego, monyakišiši o kgobokeditše mafoko a 35 a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo go tšwa go methopo yeo e hlaotšwego. Mafoko a a kgobokeditšwego ke ao a nago le dika tša tlogelo yeo e hlalago tlhalošontši. Mafoko a 5 a go ba le tlogelo ya sekafoko, mafoko a 9 a go ba le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro le mafoko a 21 a go ba le tlogelo ya sehlophantšu sa leina a sekasekilwe mo nyakišišong ye

1.6.3. Kgoboketšo ya tshedimošo

Tshedimošo yeo e sekasekilwego nyakišišong ye e kgobokeditšwe go tšwa methopong ye: Chokoe.2000. *Linguistic Ambiguity in Northern Sotho: Saying the unmeant*, Maledu, 2021. *Tshekaseko ya sebopego, tšweletšo le mehola ya dikošatšhaba tša Sesotho sa Leboa*, Mamabolo le Ramonetha.2006. *Menotodi ya polelo kereiti ya 9*, Mamabolo, 2015 *Montshepetšabošego*, Matsepe 1972. *Letšofalela*, Matsepe, O.K. 1974. *Kgati ya moditi*, Matsepe 1981. *Mahlatse a madimabe*, Matsepe. 2008. *Lešitaphiri*, Motimele. 2013. *Mepipi ka moka e a na*, Rafapa.2013. *Bowelakalana*, Sono. 2014. *Mabopi ke dikokwane tša tlhalošontši: kahlaahlo ye e tseneletšego ya tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlhalošontši*.

1.6.4. Tshekaseko ya tshedimošo

Tshekaseko ya tshedimošo e amana le tshepetšo ya nyakišišo yeo e dirwago ka maikemišetšo a go fihlelela dikhwetšo tša nyakišišo. Nyakišišo ye e šomišitše

mokgwaboleng go sekaseka tshedimošo ya yona. Ge ba hlaloša mokgwa wo, Sheva, Heza, Tlou, Shohiwa le Mathonsi (2021:554) ba eme ka leo le rego mokgwa wo “*involves a process designed to condense raw data into categories or themes based on valid inference and interpretations*”. Banyakišiši ba ba no šupa gore mokgwanyakišišo wo o lebeletše go bopša ga kwešišo go tšwa tshedimošong ya motheo yeo e kgobokeditšwego. Mokgwa wo ke mokgwa wo mokaonekaone ka gore o dumelela monyakišiši go hlatholla tshedimošo ka tsela ya tša mahlale (Moretti, van Vilet, Bensing, Deledda, Mazizi, Zimmermann le Fletcher, 2011). Nyakišišo ye yona e latetše magato a a latelago go sekaseka tshedimošo: **go ngwala dikhoutu tšeo di bulegilego go bea ka magoro, le go hlola dinaganwa**. Monyakišiši o kgobokeditše mafoko a 35 a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo go tšwa go methopo yeo e hlaotšwego. Mafoko a a kgobokeditšwego ke ao a nago le dika tša tlogelo yeo e hlalago tlhalošontši. Mafoko a 5 a go ba le tlogelo ya sekafoko, mafoko a 9 a go ba le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro le mafoko a 21 a go ba le tlogelo ya sehlophantšu sa leina a sekasekilwe mo nyakišišong ye. Go utollotšwe gore ka nnete tlogelo ke sehlopi sa tlhalošontši. Mafoko a be a arotšwe go ya le ka mehuta ya tlogelo yeo e bego e lemogilwe.

1.6.4.1. Dika tša boleng tša nyakišišo

Dika tša boleng go ya le ka Sebola (2022) di amana le tshepetšo ya go netefatša gore tshedimošo le dikhwetšo tša nyakišišo ke tša maleba ebile di a tshepagala. Go netefatša dika tše, nyakišišo ye e šeditše tše di latelago:

- a Tshepagalo
- b Phetišetšo
- c Go ithekga
- d Tumelelano le tše dingwe

1.7. Tlhokomelo ya botho le tlhomphe ya botho

Ka lebaka la gore nyakišišo ye ga se e ame batho bjalo ka bakgathatema, e be e le nyakišišo ya tsekethopo, dikokwane tše dingwe tša tlhokomelo ya botho le tlhomphe ya botho di ka se šetšwe fa. Go netefatša gore nyakišišo ye e etše tlhoko ntlha ya go hlokomela botho le go hlomphe botho, methopo ka moka yeo tshedimošo e tšerwego go yona e tsopotšwe. Se se dirilwe ka maikemišetšo a go efoga go utswiwa ga

tshedimošo. Pele ga ge nyakišišo ye e ka thongwa, monyakišiši o dirile dikgopelo tša go hwetša tumelelo komiting ya yunibesithi yeo e bitšwago '*Department Research Ethics Committee of University of Limpopo*', moo kgopelo ya nyakišišo ye e ilego ya išwa gona. Monyakišiši o ile a swanelwa ke go yo emelelela kgopelo ya go dira nyakišišo ye pele ga komiti yeo. Kgopelo ya gagwe e ile ya amogelwa ke '*Faculty Higher Degrees Committee*'. Nyakišišo e ile ya thongwa ka morago ga go amogela lengwalo go tumelelo go tšwa go '*Turfloop Research Ethics Committee*'. Nyakišišo ye e rile go phethwa ya romelwa go sedirišwa sa go lekola bohodu bja tshedimošo.

1.8. Bohlokwa bja nyakišišo

Nyakišišo ye e tla tanya šedi ya ditswerere tša polelo go swana le banyakišiši ba polelo, barutabana ba polelo, bafahloši ba polelo le bafetoledi mo go setlabakelo se sa polelo se bitšwago tlogelo. Nyakišišo ye e tla lemoša baboledi ba polelo ye ya Sesotho sa Leboa ka fao tlogelo e kgonago go hlola tlhalošontši mo polelong. Ga se tlogelo fela e lego sehlopi sa tlhalošontši, go na le methopo ye mengwe bjalo ka maswaodikga, go kgomagantšhwa ga mantšu le go kgaogantšhwa ga mantšu, mabopi le popofoko. Nyakišišo ye ga se e tlogele go di sekaseka dihlopi tše tša tlhalošontši. Ka go dira bjalo, nyakišišo e tla ba le mohola go batho bao ba šomago ka polelo bjalo ka bafahloši, barutiši, bafetoledi le banyakišiši go ba phafošša ka ga tema yeo e kgathwago ke tlogelo mo polelong. E tla tlišša temogo ye bohlokwa gore ge ba lokiša ditokomane, ba se ke ba tlogela tshedimošo ye bohlokwa go efoga tlhalošontši. Nyakišišo ye e tla hola gape le go bao ba ithutago polelo ye ya Sesotho sa Leboa. Tsebo ya setlabele se tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši e tla fa bangwadi ba ditokomane goba dipuku tsebo mabapi le mathata ao a ka tlišwago ke go tlogelwa ga tshedimošo. Nyakišišo ye e tla ba bohlokwa le go baboledi ba polelo ye ya Sesotho sa Leboa go ba ruta go efoga tlogelo mo polelong ge ba bolela. Nyakišišo ye e tla hola gape ditshepetšo tša go ithuta polelo le ditshepetšo tša go ruta polelo. Nyakišišo ye e ya go godišša tshedimošo mabapi le tlogelo yeo e hlokiklego šedi ya banyakišiši mo polelong ya Sesotho sa Leboa.

1.9. Kakaretšo

Tlogelo ke setlabakelo sa polelo ka mo go thutamaleme seo se hlokilego šedi ye ntši mo go banyakišiši ba sebjalebja. Go fapana le tlhalošontši yeo e welago ka mo go thutatlhalošo/semantiki. Tlhalošontši e tloga e šeditšwe kudu ke banyakišiši ba bogologolo le ba sebjalebja. Dinyakišišo ka bontši di utolla taba ya go re tlhalošontši e arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego, tlhalošontši ya ntšutee le tlhalošontši ya popofoko. Mehuta ye ya ditlhalošontši e hlalošitšwe ka bokgwari le go tsenelela mo dinyakišišong tšeo di šetšego di le gona. Dinyakišišo ka moka ga di gate kudu taba ye ya tlogelo bjalo ka mothopo wa tlhalošontši. Mo Sesothong sa Leboa go sa nyakega banyakišiši bao ba go ka lebelela taba ye ya tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši. Mo kgaolong yeo e latelago, monyakišiši o phuruputša tema yeo e šetšego e lemilwe mabapi le tlogelo le tlhalošontši le tlogelo dipolelong tša go fapanafapana.

1.10. Peakanyo ya dikgaolo tša nyakišišo

Nyakišišo ye e bopilwe ke dikgaolo tše 6 tšeo di beakantšwego ka tsela ye:

Kgaolo ya mathomo: Kgaolo ye ke matsenyagae ebile mmepe wa nyakišišo ye. Mekgwanyakišišo yeo e šomišitšwego mo nyakišišong e akareditšwe mo kgaolong ye. Mo kgaolong ye bothata bja nyakišišo bo tšweleditšwe. Mo kgaolong ye go hlalošitšwe gape maikemišetšo a nyakišišo ye le dinepo le dipotšišo tša nyakišišo ye.

Kgaolo ya bobedi: Mo kgaolong ye go lebeletšwe tema yeo e lemilwego mabapi le tlogelo le tema yeo e lemilwego mabapi le tlhalošontši.

Kgaolo ya boraro: Mo kgaolong ye go bontšhitšwe mekgwanyakišišo yeo e šomišitšwego mo nyakišišong ye. Kgaolo ye e laeditše gape ka fao tshedimošo e kgobokeditšwego mo nyakišišong ye.

Kgaolo ya bone: Mo kgaolong ye ya nyakišišo tshedimošo yeo e kgobokeditšwego e laeditšwe.

Kgaolo ya bohano: Mo kgaolong ye tshedimošo yeo e kgobokeditšwego e sekasekilwe mabapi le tlogelo bjalo ka sehlopi tša tlhalošontši.

Kgaolo ya boselela: Mo kgaolong ye go tšweletšwa dikhwetšo tša nyakišišo ye, go tšweletšwa gape thumo ya nyakišišo gomme ya tswalelwa ka go tšweletša ditšhišinyo tša nyakišišo ye.

Kgaolo ya bobedi: Tema yeo e lemilwego

2.1 Matseno

Ye ke kgaolo ya bobedi ya nyakišišo ye, gomme maikemišetšo a kgaolo ye ke go kodumela ka gare ga madiba a tshedimošo go lebelela le go kwa dikgopolo tša bao ba šetšego ba nyakišišitše kudu ka tšeo di amanago le tlhogo ya nyakišišo ye. Ka go dira bjalo, monyakkšiši o kgonne go efoga poeletšo ya nyakišišo a ba a lemoga le tlhaelelo yeo e šetšego e le gona. Randolph (2019:2) ge a tšweletša bohlokwa bja kgaolo ye o re: *“Literature review is significant in a study for helping in delimiting the research problem.”*

Ka mantšu a mangwe, go ka no thwe, kgaolo ye e thuša monyakišiši go efoga go tšwa nepišong le maikemišetšong a nyakišišo. E kgona gape le go thuša monyakišiši go akaretša, go hlama le go sekaseka dingangišano tšeo di lego gona mabapi le seo nyakišišo ya gagwe e lego mabapi le sona. Kgaolo ye e kgona gape go fa monyakišiši bokgoni bja go lemoga tlhaelelo yeo e lego gona. Monyakišiši ka kgaolo ye, o kgona go bona fao nyakišišo ya gagwe e yago go thiba tlhokego.

Kgaolong ye monyakišiši o kgona go lemoga ge eba seo a se nyakišišago se šetše se nyakišišitšwe. Monyakišiši kgaolong ye o kgona le go bapetša tswalano ya tshedimošo ya banyakišiši ba bogologolo le ba sebjalebja le tshedimošo goba dikutollo goba dikhwetšo tša nyakišišo ya gagwe. Kgaolo ye e bohlokwa kudukudu gape le tabeng ya go thea motheo wo mokaone go tlhogonyakišišo yeo e kgatlampanago. E tlile go ba mo kgaolong ye moo monyakišiši a yago go kodumela tabeng ya go bolela ka tlhalošontši le tlogelo. Monyakišiši mo kgaolong ye o ya go tsenelela gare ga methopo ya tshedimošo, fao a yago go nyakišiša dihodi tša tlhalošontši. O ile go nyakišiša gape le tlogelo ka botlalo.

2.2 Mohola wa mabopi go tlholego ya molaetša

Banyakišiši ba bogologolo le banyakišiši ba mehleng yeno, ba molomo wa lehlabula tabeng ya tlhalošo ya mabopi. Ba tloga ba hlaloša go re ke diripana tše dinnyane tša polelo tšeo di nago le molaetša. Ka pene ya gagwe ge a nyaka go swana le ba bangwe banyakišiši, Louwrens (1994:133) o neetšana ka tlhalošo ya lebopi, yeo e rego: *“A morpheme is a minimal distinctive unit of grammar, and the central concern of morphology.”*

Banyakišiši ba ba šupa gore lebopi ke seripana sa lentšu seo se nago le tlhalošo yeo e itšego ge se ikeme goba se thušwa. Ba bangwe ba banyakiši bjalo ka Mphasha (2006) ba laetša gore mabopi a go bolelwago ka ona a tloga a no momaretšwa. Ge a bolela ka go momaretšwa ga lebopi, Fromkin (2014) o re lebopi le ka tla pele goba ka morago ga lentšu. Mabopi ao a tlogo pele ga lentšu a tsebega ka go ba ditlhogo, mola mabopi ao a tlogo ka morago ga medu ya mantšu a bitšwa meselana.

Go tloga go na le mabopi a mantši ao banyakišiši ba ka a lemogago mo Sesothong sa Leboa. Go ka lemogwa moselana wa *-ng* woo o tsebjago go ba moselana wa lehlathifelo. Moselana wo o ka se ripše ka diripanaripana. Moselana wo o na le molaetša ge o le ka wona mokgwa wo. Ge o ka ripša ka diripanaripana, gona o tla lahlegelwa ke molaetša wa wona.

Bangwadi ba ka moka ba molomo wa lehlabula ka la go re, lebopi le šoma kudu tabeng ya thutapolelo. Ka go realo, lebopi le ka šomela go hlaola, go lekanyetša, go ntšifatša goba go šupa sebopiwa goba se sengwe le se sengwe seo se nyakago go ka swantšhwa. Ba tloga gape ba le molomo wa lehlabula ka la go re, mabopi ke diripana tše nnyane tša polelo tše di rwelego molaetša woo o itšego. Ba tloga ba tšweletsa gape le go re mabopi a ka ikema goba a ithekga ka a mangwe.

Banyakišiši ba tloga ba aroganya mabopi ka diripa tše pedi. Go thwe go na le mabopi a go ikema (Yule, 2010) le mabopi a go se ikeme. Ge go bolelwa ka lebopi la go ikema, Kosch (2006) le Bock le Mheta (2015:154) ba re a ke mabopi ao a kgonago go fa tlhalošo a ikeme, ga a hloke mantšu goba mabopi a mangwe gore a hlame mantšu ao a feleletšego.

Go kgonthišiša seo se bolelwago, go ka hlokomelwa mehlala ya mantšu ao e lego mabopi a go ikema go tšwa Sesothong sa Leboa, go ka šetšwa mehlala ye go tšwa go Sono (2014:11):

1. Maabane
2. Kudu
3. Ruri

Go ka lemogwa go tšwa mehlaleng gore mohlala wa 1 le 2 ke mehlala ya mahlathi a tlhago mola mohlala wa 3 e le wa lekopanyi. Mo Sesothong sa Leboa go tlwaelegile gore mahlathi a tlhago le makopanyi ke mehlala ya mabopi a go ikema. Mantšu ao a a filwego a ka se ripše ka diripanaripana tše nnyane tša mabopi tša go ba le ditlalošo.

Mantšu a ka boona a na le tlhalošo a ikeme ka boona. Ka go dumelelana le go thekga seo se bolelwago, Sono (2014: 11) yena o tloga a re:

Ka boripana mabopi ao e lego mahlathi a tlhago ga go kgonege go a fetolafetola goba go a ripaganya ka dikarolwana tše dingwe. Ga se mahlathi fela a e lego mabopi a go ikemela, eupša le makopanyi le ona a ikemetše ka noši.

Mohuta wo mongwe wa mabopi ke mabopi ao Kosch (2006:6) a rego ke ‘*bound morphemes*’. Go ya le ka banyakišiši le bangwadi, mohuta wo wa mabopi wona o fapana le a a go ikema ka go re ona ga a kgone go ka fa tlhalošo a ikeme. A inyakela thušo go mabopi a mangwe gore a a thuše go fa tlhalošo. Ge ba hlaloša mohuta wo wa mabopi, banyakišiši ba bjalo ka Kosch (2006), Sono (2014) le Chokoe (2000) ba bonagala ba le molomo wa lehlabula. Bona ditlhalošong tša bona ba swere taba yeo e swanago ya go re mabopi a a ka se fe tlhalošo a ikeme ka boona. Mabopi a go ya le ka bona, a kgona go fa tlhalošo ge a hlomeseditšwe go mabopi a mangwe.

Go tšwetša pele le go tiišeletša taba ye, Sono (2014) le yena o tloga a re mabopi a go se ikeme a akaretša ditlhogo, mesela le medu ya mantšu. O tloga a no tiišeletša le go tšwela pele ka gore ge mabopi a a hlomeseditšwe goba go kopanywa, a kgona go hlola tlhalošo le go hlola lentšu le lefsa. Go nolofatša seo se bolelwago, go ka šetšwa lentšu le le latelago leo le tlo go ripša ka mabopi a go fapana le go laetša ditlhalošo tša mabopi ao:

- **Basading**

Tlhogo	Ba-	Lebopi le le swere tlhalošo ya bontši gape le gore go bolelwa ka batho.
Modu	-sadi-	Lebopi le ke modu, gape le swere tlhalošo ya lentšu. Le hlaloša taba ya bong bja bosadi.

Moselana	-ng	Lebopi le ge le hlomesetšwa lentšung le tliša tlhalošo ya lefelo.
-----------------	-----	---

Go tšwa mo madibeng a tshedimošo mabapi le mabopi le mohola wa ona go na le temogo ya go re banyakišiši ba a dumelelana go re mabopi a rwele ditlhalošo tšeo di itšego go ya le ka go fapana ga ona. Ka go realo, go ka rungwa ka go re, mabopi a arotšwe ka diripa tse pedi, mabopi a go ikema le ao a sego a ikema. Go ka lemogwa gape gore mabopi a ge a ka šomišwa bošaedi a ka hlola kgakanego go molaetša woo motho a ratago go o fetisa.

Ye nyakišišo yona e ya go oketša tsebo mabapi le tlogelo bjalo ka ye nngwe ya dikokwane tše bohlokwa go taba ya melaetša. Nyakišišo ye e dumela gore tlogelo bjalo ka sedirišwa sa kgokagano, e na le mohola wo mogolo go tlholego ya molaetša mo polelong. Ka nyakišišo ye, mabopi a ka se sa lebelelwa a le tee go tlholego ya melaetša, eupša le tlogelo.

2.3 Tlhalošontši

Ye ke ye nngwe ya dilo tšeo mo polelong e tantšego šedi ye kgolo go banyakišiši. Taba ke go re, tlhalošontši ke bothata bjoo batho ba kopanago le bjona letšatši ka letšatši. Ka yona batho ba kgona go kgakgana ka lebaka la gore yo mongwe a kwele seo se bego se se sa lebišwa. Ekarisna (2022:2) o dumela go re tlhalošontši ke ye nngwe ya dilo tša go raragana mo polelong. Go tloga go na le dikhwetšo tša mehutahuta mabapi le botata bjo bja polelo. Buker (2020) ge a ngwala ka yona, o re tlhalošontši e tloga e direga polelong ya tlhago mafelong a nnete. Ge a tlatša le go hlaloša seo tlhalošontši e lego sona, Hudson (2000:97) yena o re “*Ambiguity simply refers to nothing but, a situation where a word, phrase or sentence has two different meanings*”. Crystal (2008) o tloga a thekga Hudson (2000), ka go re, ge lentšu goba lefoko le na le ditlhalošo tša go feta ye tee, gona go tla thwe, le na le tlhalošontši.

Banyakišiši ka moka ba molomo wa lehlabula tabeng ye, ke moo Aboubaker le Bishti (2021) ba swerego taba ya go re ge lefoko goba lentšu le na le ditlhalošo tše ntši, gona go tla thwe le na le tlhalošontši. Cruse (2006) le yena o dumelelana le bona ka go re, lefoko goba mmolelo o na le go se kwešišagale ka lebaka la gore go na le ditlhalošo tše dintši tšeo di hwetšwago ke baamogedi ba tshedimošo. Tlhalošontši le ge e

bonagala e le selo seo se tsebagalago ka mo maemong ka moka a thutamaleme, e tloga e sa le lehuto mo go badirišapolelo. Ka go ba lehuto mo polelong, banyakišiši ba tloga ba netefatša go hwetša mekgwa ye mentši ya go rarolla mafoko a go ba le tlhalošontši. Go ya le ka fao go bolelwago, gona monyakišiši o tla kgona go rarolla fela tlhalošontši ge a ka kgona go hwetša mohuta wa tlhalošontši le sehlopi sa tlhalošontši yeo. Mola Almahameed (2020) yena a gatelela go re, tlhalošontši e ka rarollwa ka tšhomišo ya tshedimošo ya kamano.

Go ya ka Bustam (2016), tlhalošontši e ka arolwa ka diripanaripana tše tharo, e lego, tlhalošontši ya ntšutee, tlhalošontši ya medumo le tlhalošontši ya go tlišwa ke sebopego. Go fapana le Bustam (ibid), Chokoe (2000), Sono (2014) le Hlongwana (2015) bona ba arola tlhalošontši ka diripana tše pedi, tlhalošontši ya ntšutee le tlhalošontši ya go tlišwa ke sebopego. Go fapana le banyakišiši ba bangwe, Empson (1906-1984) yena o a otloga a bolela ka mehuta ye šupa ya tlhalošontši. Ka go realo, gona go tloga go tiišeletšwa go re tlhalošontši e nabile.

Mehuta ye šupa yeo Empson (1961) a bolelago ka yona, le Sono (2014) o tloga a e hlatseditše. Mehuta ya tlhalošontši go ya le ka Empson (1961) yona e ka tsela ye:

1. *“Ambiguity of reference”*
2. *“Ambiguity of referent”*
3. *“Ambiguity of intend”*
4. *“Ambiguity of transition”*
5. *“Ambiguity of sense”*
6. *“The ambiguity of contradiction”*
7. *“The ambiguity of meaning”*

Gona fa mehuteng yeo e badilwego, yena mong Empson, o re mohuta wa mathomo *“ambiguity of reference”* o bona e le o bohlokwa kudu. O bona o akaretša mehuta ka moka ye tshela.

2.3.1. Tlhalošontši ya ntšutee

Mohuta wo wa tlhalošontši go ya le ka bangwadi ba re o hlola kgakanego ya go kwešisa tlhalošo ya lentšu ge le lemo lefokong goba go setšweletšwa sa tshedimošo (Schvaneveldt, Meyer le Becker 1976). Ge a o hlaloša le yena mohuta wo wa tlhalošontši, Chokoe (2000) o re e hlolwa ke taba ya lentšu le letee mo lefokong. Ke

go re mokgwa wo o hlolwa ke mantšu goba lentšu ka bolona. Ge a hlaloša seo lentšu e lego sona, Louwrens (1994:150) yena o re:

Lexical item is a linguistic symbol which is, broadly speaking, used to refer to some entity in real world via an intermediary mental concept.

Mohuta wo wa tlhalošontši go ya le ka banyakišiši, o ka hlolega ka mekgwa ye mentši. Rodd (2017) o tloga a no laetša gore mangwalwaswani ke mehlala ye mekaone kudu ya mantšu ao a tlišago tlhalošontši ya ntšutee. Rodd (Ibid: 4) o tšwela pele le go re mantšu a a na le tlhalošontši polelong ge a bolelwa e sego ge a ngwadilwe.

Go tlaleletša banyakišiši bao ba lego ka godingwana, Charina (2017:121) yena o bolela go re mohuta wo “...involves manipulation of legitimate and meaningful morpheme...” Mohuta wo wa tlhalošontši o šomiša “*homonymy, and polysemy*” (Charina, ibid: 121). Go ya le ka seo se bolelwago, mantšu ka boona a kgona go rwala ditlhalošo tša go feta ye tee.

2.3.1.1 Pholisemi bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši ya ntšutee

Ge e hlalošwa gabotse pholisemi go thwe “*When a symbol, word, or phrase means many different things*” (www.vocabulary.com). Ka go realo, dipholisemi ke mantšu a go ba le ditlhalošo tša go feta ye tee. Chokoe (2000: 85) le yena o thekga taba ye ka go re, mantšu ke dipholisemi ge a na le ditlhalošo tše ntši tšeo di tšwago go ona. Louwrens (1991) yena o re, dipholisemi di amana le mantšu ao a nago le ditlhalošo tša go fapana eupša di nyalelanago. Memushaj (2006) mo go Daiu (2015: 169) yena o tiišeletša go re: “*Polysemy as etymology of the word itself suggests, is the ability of a linguistic sign to have more meanings synchronically*”. Ka nako ye nngwe mantšu a dipholisemi a swanetšwe go šomiswa ka tlhokomelo ye kgolo kudu. Ge a ka šomišwa gabotse le ka šedi ye kgolo, a tla lota sebopego le botšo bja ona. Ge a šomišitšwe gabotse, a kgona go thuša go rarolla tlhalošontši moo a tšwelelago.

Go nolofatša ditlhalošo tšeo di šetsego di dirilwe, go ka lebelelwa mehlala ye ya dipholisemi go tšwa Sesothong sa Leboa:

- Tsoga

Kutudiri goba lentšu le la Sesotho sa Leboa tšhomišong ya lona ge le ka se šetswe le kgona go tliša ditlhalošo tše mmalwa. Ditlhalošo tše ntši tše di ka tlišwago ke lentšu le di ka tla ba tše:

- Go fola bolwetšing
Lehono o a tsoga
- Go loya
Ba tšhaba go raloka le Matome ka gore ka gabo ba a tsoga.
- Go thoma go atlega bophelong
Lesiba o a kganya ka gobane ka gabo ba thoma go tsoga.
- Go tšwa borokong
Ke gona a tsoga ebile o ya mošomong

Tlholego ya dipholisemi e tloga e nyakišišitšwe ka go tsenelela. Chokoe (2000: 87-97) ge a bolela ka tlholego ye o tloga a re e hlolwa ke tše di latelago:

“Shift in application (Phetogo ya tirišong); *Specialization in a Social Millau* (Tirišo ya go ikgetha ya lentšu kamanong yeo e itšego); *Figurative language* (Polelo ya dika; *Homonyms Reinterpreted* (Homonime yeo e hlathollotšwego gape); le *Foreign Influence* (Khuetšo ya dipolelo di šele)”.

Ge di hlalošwa dintlha tše go thwe di hlola dipholisemi ka tsela ye:

2.3.1.1.1 Phetogo ka tirišong/tšhomišong

Ntlha ye e amana kudu le mantšu ao bego a šomišwa bologolo, ka lebaka la kgolo le le phetogo ya polelo, ditlhalošo tsa mantšu ao di a fetoga goba tša timela tša se sa ba tšona. Taba yona ye e tloga e tsoša lerole la dingangišano, ge a bolela ka taba ye bjalo ka ba bangwe, Chokoe (2000:90) o re: *“Semotactic context also plays an important role in shifting of the meaning of words”*. Mokgokong (1975) le yena ge a hlaloša ka fao phetogo ya tšhomišo e hlolago pholisemi, o laetša go re ke tiragalo yeo e hlolegago ge tlhalošo ya motheo ya lentšu e fetošwa, le ge e le gore le sa tswalana le tlhalošo ya motheo ya lentšu.

Ge a nolofatša tše di boletšwego, Mokgokong (1975) mo go Chokoe (2000:89) o fana mohlala wa lentšu le mokgwahlana. O re lereo le be le šomišwa go hlaloša seaparo seo se aparwago mo magetleng sa go dirwa ka lertlalo la pudi, gomme gabjale tlhalošo

e fetogile. Lereo le no šupa 'lumber jacket'; o bolela gape le ka lereo le 'ramphašane'. Ge a hlaloša o re ramphašane e be e šupa letlalo la phoofolo leo le bego le diretšwe go rwalwa maotong, gomme le bofša ka marala. Mehlang yeno lereo le 'ramphašane' le šupa dieta tšeo di bulegilego, tšeo di bitšwago 'sandals' ka polelo ya Seisemane.

2.3.1.1.2 Tirišo ya go ikgetha ya lentšu kamanong yeo e itšego

Daiu (2015: 172) yena o re, maamong a mangwe le a mangwe, phrofešeneng ye nngwe le ye nngwe, lentšu le šomišwa ka tsela yeo e itšego. Seo se hlalošwago ke go re, tlhalošo ya lentšu e ka tsebja lefaseng ka bophara. Lentšu lona leo tlhalošo ya lona e tsebjago le ka šomiswa dikamanong tšeo di fapanego, gona fao lentšu le ka ba le tlhalošo ya go fapana le ya yeo e tumilego ka lona. Chokoe (2000) o neetšana ka mohlala wa lentšu le 'tlhogo'.

Lentšu le **tlhogo** kgorong ya thuto le šupa selo seo se itšego. Tlhogo e šupa moetapele goba tlhogo ya sekolo. Go tšwela pele, go ka bolelwa gape le ka molala. Lentšu le 'molala' maamong a sekolo le hlaloša mothušatlhogo. Mantšu ona a a badilwego, ge šomišwa kgorong ya tša maphelo, a tla šupa ditho tša batho tša mmele.

2.3.1.1.3 Polelo ya dika

Ge a hlaloša polelo ya dika, Daiu (2015) o hlaloša gore lentšu le ka ba le ditlhalošo tša go feta ye tee. Ditlhalošo le ge di ka feta ye tee, tlhalošo ya motheo yona ga e lahlege. O tšwela pele ka go re tshwantšhišo le dikapolelo tše dingwe tša thutamaleme di kgatha tema ye kgolo tabeng ya tlhalošo goba molaetša (Diau, 2015). Ge a tiišeletša le go nolofatša se se bolelwago, Chokoe (2000:92) o neetšana ka mohlala ka go re:

"The word 'mala' (intestines) has another figurative sense in the following sentence:

Re be re le maleng a naga.

'We were in the intestines of a country.'

'We were in the wilderness.'"

Go tšwa mo mohlaleng wa Chokoe, go ka lemogwa gore phetolelo ya mathomo ya lefoko e tšweletša molaetša wa thwii wa mathomo wa lefoko. Mo lefokong la bobedi,

go tšweletšwa tlhalošo goba molaetša wo mofsa, woo o dirago gore lentšu le *mala* le bonagale e le pholisemi yeo e tswetšego tlhalošontši mo lefokong.

2.3.1.1.4 Homonime yeo e hlathollotšwego gape

Mokgwa wo wa go hlola pholisemi ge o hlalošwa go thwe o ithekgile ka tsebo ya polelo yeo seboledi se nago le yona. Bangwe ba re kokwane ye ya go hlolwa ga pholisemi e ithekgile go tlotlontšu ya seboledi. Ge a e bea gabotse, Hlongwana (2015:26) o re: “*This polysemy may rise through a special form of popular etymology (etymological point of view by the speaker)*. Le ge go le bjalo, banyakišiši ba e bea bonolo ka go re, lentšu tlhagong ya lona e ka ba homonime, la re go hlathollwa gape ya ba pholisemi.

Taba ye e tloga e bonwa le ke Chokoe (2000) fao a tlogago a re mohuta wo wa pholisemi ga se o tlwaelege kudu. O tloga a re ga o tshepagale ebile o a gakantšha ka gore mantšu ke dihomonime e sego dipholisemi.

2.3.1.1.5 Khuetšo ya dipolelo tša ka ntle

Taba ye ya khuetšo go tšwa dipolelong tša ka ntle ge Hasan (2005) mo go Hlongwana (2015: 27) a leka go fana ka tlhalošo ya yona, o re:

...is due to the nature of the deep economic, political, military and cultural relations between languages. One could refer to the influence of some foreign languages such as Arabic, Persian and Turkish on Kurdish.

Seo Hasan a lekago go se hlaloša ke go re, dipolelo tša ka ntle ge batho ba leka go itlwaetša tšona di na le khuetšo kudu go dipolelo tšeo di adimago mantšu go tšona. Mo Sesothong sa Leboa go ka bolelwa ka dipolelo tšeo Sesotho sa Leboa se adimago go tšwa go tšona. Go ka bolelwa ka *Afrikaans* le *English*.

Ge ditšo tše pedi di thoma go kopana tša agišana batho ba phela mmogo, gona ka swele go tla ba le tswakano ya ditšo (Chokoe, 2000). Setšo sa go ba le maatla e ba sona se huetšago se sengwe, gomme ya ba polelo ya setšo se sengwe e tlala ka ya se sengwe. Ge a thekga Chokoe, Molepo (2014: 3) ka pene ya gagwe o re:

When a group or society is in contact with a more powerful society, the weaker group is often obliged to acquire cultural elements from the dominant group.

Chokoe, o bile o gatelela gore setšo se sengwe mafelelong se thoma go laolwa ke se sengwe. Setšo seo se laolwago se amogela setšo le polelo ya sehlopha seo se bušago. Ge go bapetšwa go buša ga polelo ya Afrikaans le English, mo dipolelong tša Afrika Borwa, go ka lebelelwa seo se bolelago ke Molepo (2014). Yena o re “...nnete ke go re setšhaba sa Bathobaso se be se tšeelwa fase ebile se gateletšwe...” (Molepo, 2014:3).

Ge a eba molomo wa lehlabula le Ember le Ember (1977), Hlongwana (2015) le Chokoe (2000) ba re kgatelelo le go tšeelwa fase ga Sesotho sa Leboa, gammogo le bona beng ba polelo ye, Basotho ba Leboa e sa le ge e hlolega nakong ya sekoloniale le nakong ya mmušo wa tlhaolele. Bobedi dinako tše di kgathile tema ye kgolo tlholong ya polelo le mongwalo wa semmušo wa Sesotho sa Leboa. Nxumalo (2000:127) le yena o tlatša ka go re: “*The Dutch (1652-1806) and the British (1806-1910) used their respective languages as tools to aid advance colonialism and occupation*”.

Kgatelelo ye ya dipolelo e be e tloga e ješa di sa welego go badudi ba Afrika Borwa. Bohlatse bja gona bo bonagala ka gare ga kgarahlo yeo bilego gona historing ya naga, ka ngwaga wa 1976 moo baithuti ba ilego ba kgarehlela go re ba se rutwe ka polelo tša ka ntle.

Chokoe (2000) mo nyakišišong ya gagwe o fana ka mohlala wo ‘werk’ go tšwa go *Afrikaans*. Lentšu le lona le no hlaloša gore ‘šoma’ ka mo Sesothong sa Leboa. Lentšu le le hlotše leadingwa le ‘**bereka**’ mo Sesothong sa Leboa. Ge Chokoe (Ibid:96) a hlaloša ka fao tlhologo ye ya pholisemi e šomago ka gona, o re “*The original meaning (that of the donor language) is retained, additional meanings are in abundance*”. Mohlala wo o ka šomišwa mo mafokong a bjalo ka:

1. *Ba berekile diaparo tša gagwe.*
(They practiced a ritual on his/her clothes)
2. *Ke mmerekile gampe ebile o bookelong.*
(I have beaten him/her too much, he/she is at the hospital)
3. *O bereka kae?*
(Where do you work?)
4. *Lesogana le bereka kgarebe.*
(A young man is having sex with a young lady.)

Go tšwa mehlaleng yeo e filwego, thumo le temogo e ka ba ya gore lentšu le **'bereka'** e ba pholisemi dikamanong tša go fapana tšeo diboledi di ka ikhwetšago go tšona. Se sengwe seo se ka lemogwago go tlholego ye ya pholisemi ke gore, e amana kud u le maitekelo a seboledi go šomiša polelo ya go tlala ka dika.

2.3.1.2 Homonime bjalo ka sehodi sa tlhalošontši ya ntšutee

Go tloga go le bothata go leka go ka tšhabela tlhalošontši mo polelong. Ka nako motho a ka ipotša gore o efogile tlhalošontši ya go tlišwa ke sekafoko, a ya a lebala yeo e ka tlišwago ke mantšu. Go ka lebelelwa homonime bjalo ka sehodi sa tlhalošontši ya ntšutee. Maitekelong a go hlaloša homonime, banyakišiši ba bona e amana le mantšu ao a nago le ditlhalošo tše pedi tša go se nyalelane (Weinriech, 1964; Kleppousniotou *le ba bangwe* 2012). Louwrens (1991: 163) o tloga a fo tlatšana le banyakišiši ba ba ka godingwana ka go re:

Homonymy refers to two or more lexical items with identical forms but unrelated meanings.

Banyakišiši ba ba swere kgopolo ye tee ka seo homonime e lego sona. Ba no ra go re, ditlhalošo tša homonime di hloka nyalelano. Stokoe (2005: 403) yena o e bea ka go re: *"Homonymy describes when two senses of a given word (or derivation) are distinct"*. Ka mantšu a mangwe ba no ra gore, homonime e amana le ge lentšu leo le itšego le na le ditlhalošo tše pedi tša go se swane. Hlongwana (2015:48) ge a tšwetša pele taba ya go hlaloša homonime, o re: *"There are two types of homonyms namely, homographs and homophones"*. Ke go re, mangwalwaswani le ditumoswani ke mehuta ye mebedi ya homonime.

Ge go šetšwa gabotse mo Sesothong sa Leboa, ditumoswani ge di hlalošwa, di bontšha gore mo Sesothong sa Leboa, ga di gona. Ditumonswani tše di di hlalošwa go thwe ke *"... words pronounced alike but different in meaning or derivation or spelling (such as the words to, too and two)"* (www.merriam-webster.com). Mohuta woo o lego gona wa homonime mo Sesothong sa Leboa ke mangwalwaswani. Mangwalwaswani ona ke mantšu a go swana ka mongwalo le ge go bitšweng a sa kwane eupša ka ditlhalošo a tloga a fapana. Go nolofatša seo se bolelwago, go ka

lebelelwa mehlala ya mangwalwaswani a Sesotho sa Leboa mehlalelng yeo e latelago:

2.3.2.1.1 Mangwalwaswani bjalo ka dihloidi tša tlhalošontši ya ntšutee

- *Kata*
Go gapeletša go nyobana le motho etšwe yena a sa nyake
Go hlokomela selo goba motho
- *Dikapolelo*
Mebolelwana yeo e šomišwago polelong, yona e khutiša molaetša
Diaparo tšeo motho a di fiwago
- *Lewa*
Dikgobe tšeo di apeilwego
Lefelo la kua thabeng leo go dulago diphoofolo go lona

Go ka rungwa go tšwa mehlaleng yeo e filwego gore ka nnete mangwalwaswani a kgona go rwala molaetša ya go feta o tee. Mantšu ona a le ge e se mo Sesothong sa Leboa fela, le dipolelong tše dingwe ge a ka šomišwa ka go hloka šedi a tla tliša tlhalošontši. Le ge mantšu a a ngwadilwe go swana, ditlhalošo tšona di a latolana.

2.3.2.1.2 Ditumoswani bjalo ka dihloidi tša tlhalošontši ya ntšutee

Go fapana le mangwalwaswani, ditumoswani ke mantšu ao a dumago go swana ge a bitšwa goba a kwagatšwa, eupša a fapana ka ditlhalošo (Ibrahim, 2018). Go ya le ka fao go bonagalago, mantšu a mohuta wo le ge a duma go swana, a ka dirwa ke gore medumo ye mengwe ga e kwagale kwagatšong ya lentšu. Taba yo e bolelwago ke go re; mantšu a a ka no duma go swana goba a duma nke a a swana ka lebaka la medumo yeo e sa kwagalego ya lentšu. Le ge go le bjalo, mo Sesothong wa Leboa mantšu a bjalo a ga a gona. Ga go bonolo go ka go ba le tlhalošo ya ona kantie le ge o ka kwešiša kamano/seemotikologo. Ka nako ye nngwe a ka no šomišwa dikamanong tše itšego a no hlola tlhalošontši yeo go bolelwago ka yona. Mehlala ya mantšu a bjalo, a tloga a hwetšagala polelong ya Seisemane. Go ka lebelelwa mafokwana a a latelago a go ba le ditumoswani:

- a) It is always nice to see bitches.*
- b) It is always nice to see beeches.*
- c) It is always nice to see beaches.*

Go tšwa mehlaleng, mantšu a, *'bitches, beeches and beaches'* a duma go swana kwagatšong le pitšong ya ona. Go motho yoo a lego lebopong la lewatle, fao go nago mehlare le batho, a ka gakanega gore go bolelwa ka eng. Go ka kwešiša seo se bolelwago, motheeletši o tla lebelela kamano yeo a ikhwetšago go yona le seboledi.

Ge a leka go ruma ka ga taba ye, Dash (2010) mo go Hlongwana (2015: 32) o neetšana ka kakaretšo ye kopana ya go fo bapetša homonime le pholisemi ka tirišo ya tafola. Yona o e tšweletša ka tsela ye:

Criteria	Polysemy	Homonymy
<i>Existance</i>	<i>Word level</i>	<i>Word level</i>
<i>Structure</i>	<i>Single form</i>	<i>Similar form</i>
<i>Orthography</i>	<i>Do not vary in spelling</i>	<i>May vary in spelling</i>
<i>Utterance</i>	<i>Do not have variation</i>	<i>Pronounced variation</i>
<i>Sense variation</i>	<i>Mostly due to context</i>	<i>Due to meaning and etymology</i>
<i>Context</i>	<i>Plays a vital role</i>	<i>Has no role to play</i>

2.3.2. Tlhalošontši ya go tlišwa ke popofoko

Go bonagala banyakišiši ka moka ba le molomo wa lehlabula ge ba etla tabeng ya go hlaloša mohuta wo wa tlhalošontši. Ge ba hlaloša mohuta wo wa tlhalošontši, O' Grady le ba bangwe (1986) mo go Simatupang (2007:100) bona ba re o: *"occurs when the meaning of the component words can be combined in more than one way"*. Go tšweletša tlhalošontši, mohuta wo wa tlhalošontši ga se wa ithekga kudu go mantšu, o ithekgile go sebopego sa mafoko le dikafoko. Go tloga go dumelwa gore lefoko le ka ba le tlhalošontši yeo e ka holowago ke go hloka tshedimošo le go se felele ga lefoko (Simatupang 2007:100). Fera (2019:1114) o tloga a tlaša banyakišiši ba ka go re: *"Structural ambiguity occurs because of the lack of grammatical indications such as deictic words, word order or inflection in a sentence."*

Gabotse ka go le lengwe go ka no thwe mohuta wo wa tlhalošontši o hlolwa ke kgethontšu yeo e sego ya maleba ya mongwadi. Puspitasari le Beratha (2019: 20) le bona ba tšweletša seo ba bangwe ba se bolelago ka go re: *"Structural ambiguity is caused by the structure of the words when they are combined even though those words exactly have only one meaning"*. Ke go re, sebopego sa lefoko ka bosona se

kgona go hlola tlhalošontši mo polelong. Peakanyo ya mongwadi ya mantšu ge e se ya elwa tlhoko, e ka tliša ditlhalošo tše mmalwa.

Mohuta wo wa tlhalošontši go ya le ka Demir (2020:102), o ka rolwa ka dirapana tse pedi, e lego, sebopego sa ka gare le sebopego sa ka ntle. Mohuta wo wa sebopego sa ka gare go ya le ka banyakišiši, o amana le ka fao medumo, mantšu, dikafoko le mafoko di beakantšwego ka gona. Ka boripana go ka thwe, mohuta wo wa tlhalošontši o a bonwa. Go fapana le mohuta wo wa sebopego sa ka ntle, tlhalošontši ya sebopego sa ka gare o “... *deals with the notion of underlying meaning such as thoughts, feelings, ideas, and concepts, which is cognitive issue and is investigated by psycholinguists*” (Demir, ibid:102). Ge a nolofatša ditlhalošo ka ga mohuta wo, Chokoe (2000) o neetšana ka mehlala yeo e latelago ya mafoko a tlhalošontši yeo e hlotšwego ke sebopego sa lefoko. Go ka šetšwa mohlala wo:

Mošemane yo a ka le phalago ka moka ke mo fa R10, le mosetsana (Chokoe, 2000:131)

Chokoe (ibid) ge a hlatholla melaetša yeo e lego fa lefokong, o bontša gore go na le tlhathollo ya mathomo. Tlhathollo ya mathomo ke ya gore, mošemane fela yoo a ka phalago phapoši ka moka, o tla putswa ka R10 a ba a putswa le ka mosetsana. Tlhalošo ya bobedi go ya le ka Chokoe, ke gore ka moka mošemane goba mosetsana yoo a ka phalago ba bangwe o tla fiwa R10 bjalo ka moputso wa phenyo yeo ya gagwe.

2.3.2.1 Tlalošontši ya sebopego sa ka ntle

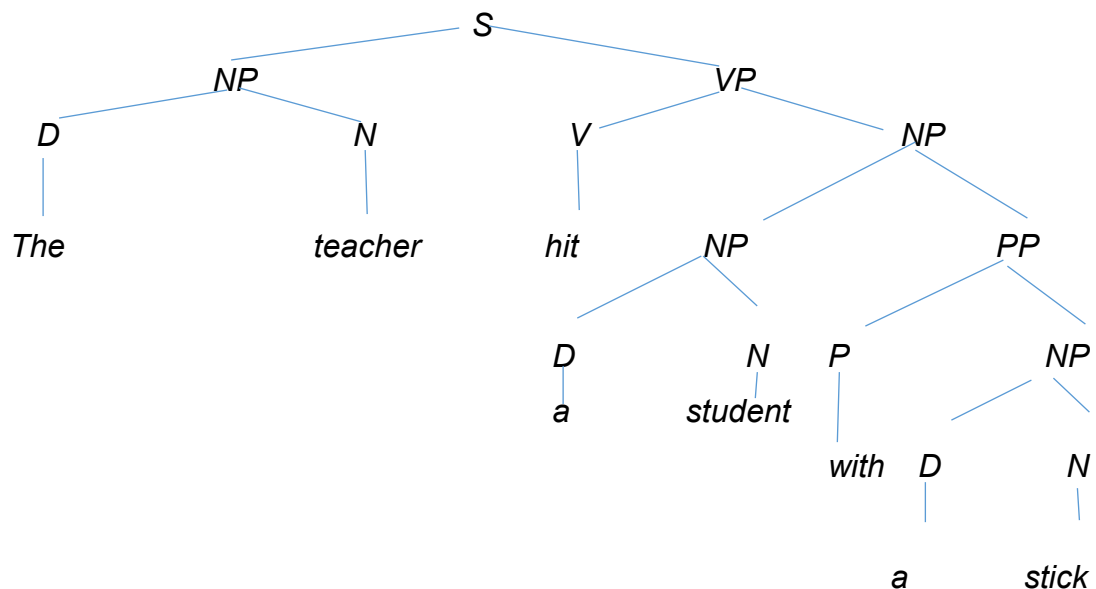
Mohuta wo wa tlhalošontši ge ba leka go o hlaloša, ba tloga ba bontšha gore o tloga o le mokgwa wo mokaone maitekelong a go kwešiša tlhalošontši ya popopolelo. Mohuta wo wa tlhalošontši o hlolwa ke bokantle bja lefoko. (Mackay & Beaver, 1967) mo go Chokoe (2000: 143) yena o tiišeletša se ka go re: “... *this type of ambiguity involves a possibility of having at least a grouping of two head-to-head words*”. Go tlogwa go dumelwa gore mohuta wo o ithekgile kudu ka mafoko ao bokantle bja ona bo ka hlathollwago ka tirišo ya mašakana. Mafoko ona a ka kgoboketšwa ka ditsela le mekgwa ye mentši.

Go tlaleletša seo se bolelwago, Buker (2020) o bolela go re, sebopego sa ka ntle sa tlhalošontši se amana kudu le sebopego le tatelano ya medumo ka gare ga lefoko yeo

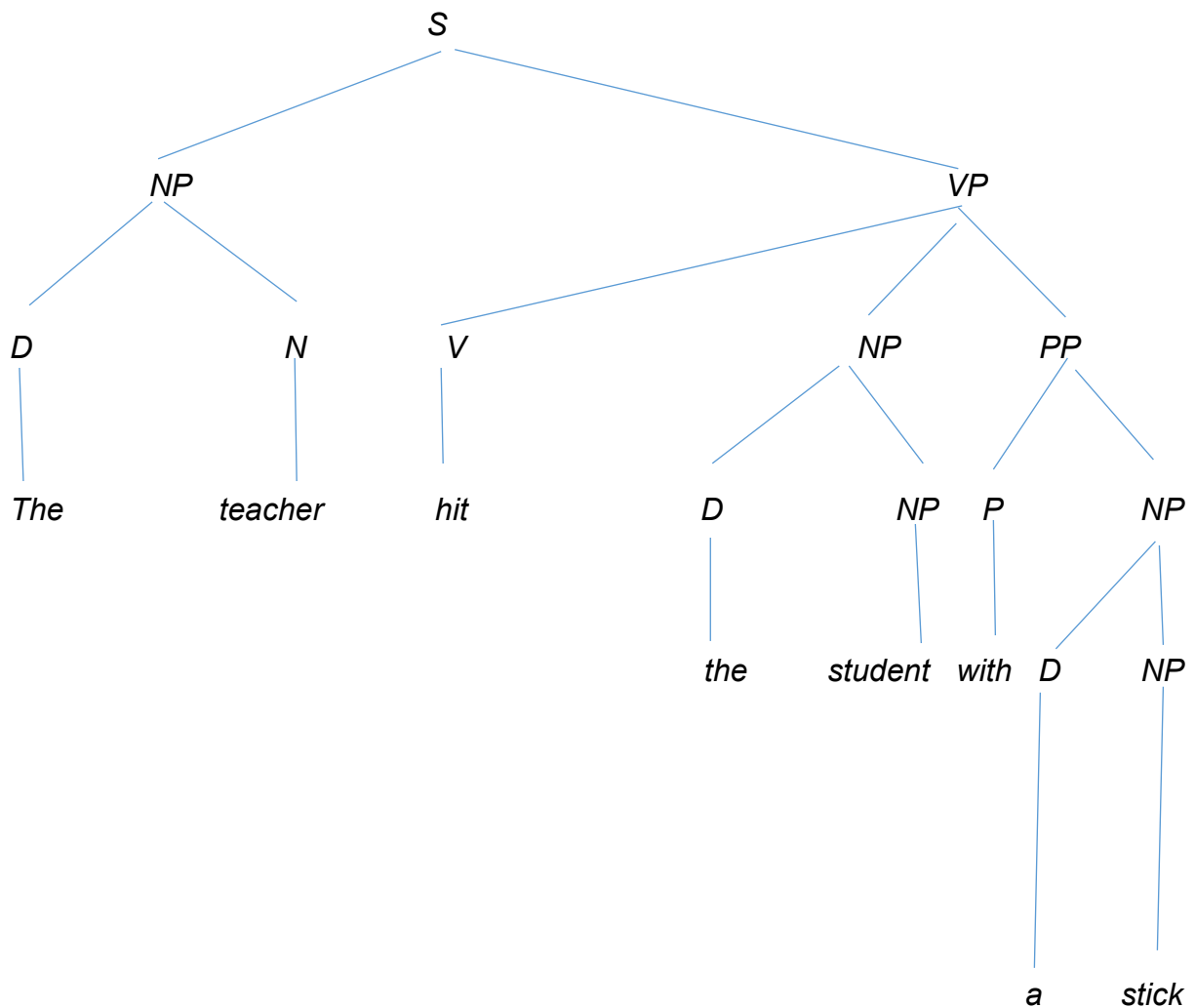
e laolwago ke melawana ya phetogo ya sebopego sa ka gare sa lefoko. Ka go le lengwe, Prideaux le Baker (1980:438) bona ba hlaloša mohuta wo ka go re: “*surface structure ambiguity is generally associated with the scope or groupings of various words*”. Se se šupa go re, peakanyo ya mantšu mo lefokong e kgona go hlola tlhalošontši ye go bolelwago ka yona.

Buker (2020:09) o bile o boa mmoetšane ka go nolofatša seo se bolelwago ka go šomisa mohlala wo wa lefoko ‘*The teacher hit the student with a stick*’. Ge a tšweletša tlhalošontši ya lefoko le Buker o re ga go kwešišege gore kgati ye e hlaloša lediri goba ke leamanyi leo le hlalošago mošemane. Ke ka fao a boago mmoetšane a tšweletšago sebopego sa ka ntle sa tlhalošontši ka tirišo ya sethalwankamohlašana. Ge a efa mehlala, Buker (ibid) o re:

1a.

1b.

2.3.2.2 Sebopego sa ka gare sa tlhalošontši

Ge a hlaloša mohuta wo wa tlhalošontši, (Reed, 2005) mo go (Prमितasih, 2012: 6) o a re: “*Deep Structure ambiguity is a type of ambiguity where grammatical order of words in a sentence shows more than one linguistic relationship*”. Buker (2020:437) o tlatša ka go re mohuta wo wa tlhalošontši o amana kudu le tlhalošo ya pele ya lefoko, ka go realo e hlangwa ka tirišo ya melao ya sebopego sa sekafoko. Ge ba dumelelana le go tlatša seo se se bolelwago ka ga mohuta wo wa tlhalošontši, Prideaux le Baker (1980) mo go Buker (2020), ba re, tlhalošontši ya sebopego sa ka gare e hlolwa ke ge lefoko le na le dibopego tša go feta bootee.

Ka go le lengwe, Demir (2020: 102) o maitekelong a gagwe a go hlaloša mohuta wo wa tlhalošontši, o re mohuta wo o amana kudu le dikgopolo le maikutlo ao a ka

nyakišišwago ke ditsebi tša polelo ya monagano. Ka gona, mohuta wo wa tlhalošontši ya popopolelo o lebane kudu le molaetša woo o hweditšwego. Chokoe (2000:156) le yena o tloga tiišeletša ka go re: “...*deep structure is concerned with groupings of adjacent words*”. Seo se šupa go re, sebopego sa ka gare sa mafoko se amana le go hlopha mantšu a kgauswi le kgauswi.

Mohuta wo wa tlhalošontši ya sebopego sa ka gare o hlalošega gabonolo ka tirišo ya melaetša yeo e hweditšwego. Ge go rungwa, Naess le Gullvag (1991:60) ba re tlhalošontši ye ya sebopego sa ka gare e ithekgile kudu nyalelanong ya mantšu a lefoko. Chomsky (1955) o neetšana le bona ka go re, tlhalošontši ya sebopego sa ka gare e lebelane kudu le peakanyo ya sebopego. Peakanyo yona ye e laola ditlhathollo tša sebopego sa lefoko. Maikemišetso a mohuta wo wa tlhalošontši ke go utolla ka fao mafoko a kgonago go rwala ditlhalošo tše ntši.

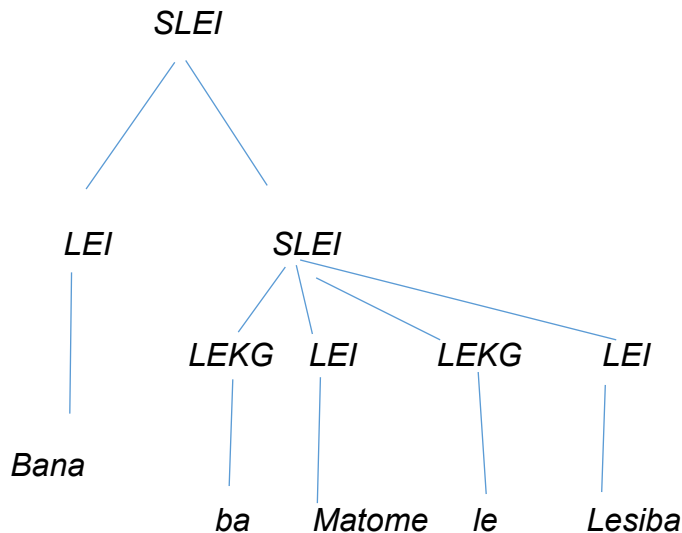
Go akaretša tšeo di bolelwago, go ka lemogwa gore lefoko ge le ka se beakanywe gabotse ka tshedimošo ya go felelela le ka hlola kgakanego yeo e tlišwago ke tlhalošontši. Ka gona go hloka šedi ga baboledi le bangwadi, mafoko a ba le ditlhathollo tše ntši. Ka nako ye nngwe peakanyo le tshaelelo ye ya tshedimošo mo lefokong ke tšona di hlolago tlhalošontši. Tlhalošontši e ba bothata kudu ka go re, go ya ka Fortuny (2023:1) “... *it makes natural languages difficult to process*”. Nnete ke go re, ga go bonolo go kwešisa polelo ya mehleng ka lebaka la tlhalošontši. Tlhalošontši ye e tloga e arotšwe ka diripana tša go fapana. Hudson (2000) ka pene ya gagwe o tloga a re tlhalošontši ye e arotšwe ka diripana tše pedi, e lego, tlhalošontši ya go hlopha le tlhalošontši go ya le ka mošomo.

2.3.2.3 Tlhalošontši ya go hlopha

Ge a boa Hudson (2000:96), o hlaloša mohuta wo wa tlhalošontši ya sebopego sa ka gare wa go hlopha ka go re: “... *grouping ambiguity, however arises when the same string of words may have two meanings based upon different possible groupings of the words*”. Ke go re, ge mantšu a na le ditlhalošo tše ntši go ya le ka fao a hlophilwego ka gona, a tla hlola tlhalošontši. Buker (2020: 428) ka pene ya gagwe ge a dumelelana le Hudson (ibid), o re “... *it occurs when words have two meanings depending on different grouping of the words*”. Go nolofatša seo se bolelwago banyakišiši ba go ka lebelelwa mehlala ye ya tlhalošontši ya go hlopha go sekafoko se sa leina:

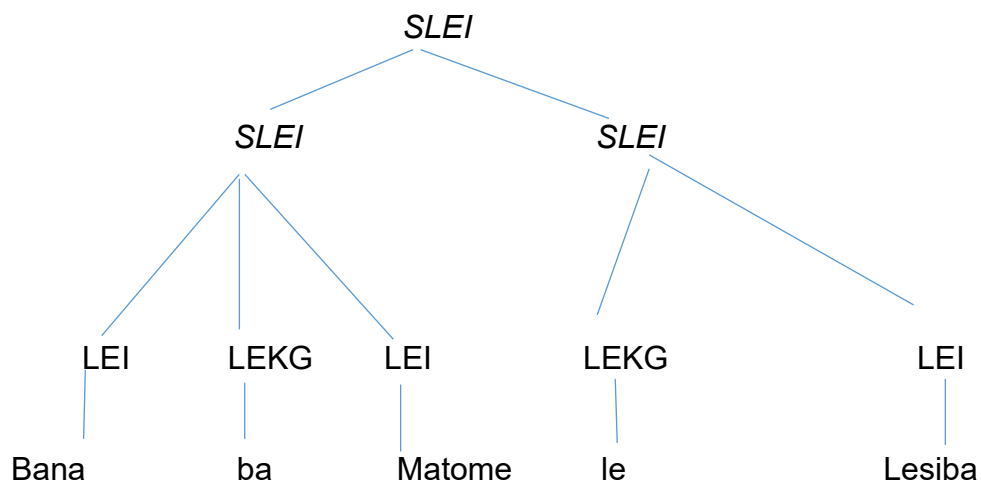
Sethalwa sa 1: mantšu a go kgomagana a go swana. (E tšerwe go Chokoe (2000:147))

1a. *Bana ba Matome le Lesiba*

Sethalwa sa 2: mantšu a go kgomagana a go swana. . (E tšerwe go Chokoe (ibid:148))

1b. *Banna le basadi ba batelele*

Ka go hloka go boifa, dithalwana tše pedi tšeo di filwego mabapi le sekafoko sa leina '*Bana ba Matome le Lesiba*' se na le dibopego tše pedi. Sebopego sa mathomo se mo go sethalwa sa 1, mola sa bobedi se le go sethalwa sa 2. Tlhathollo ya mathomo ke ya go re, ga go tsebje ge e le gore bana ba go bolelwago ka bona batswadi ba

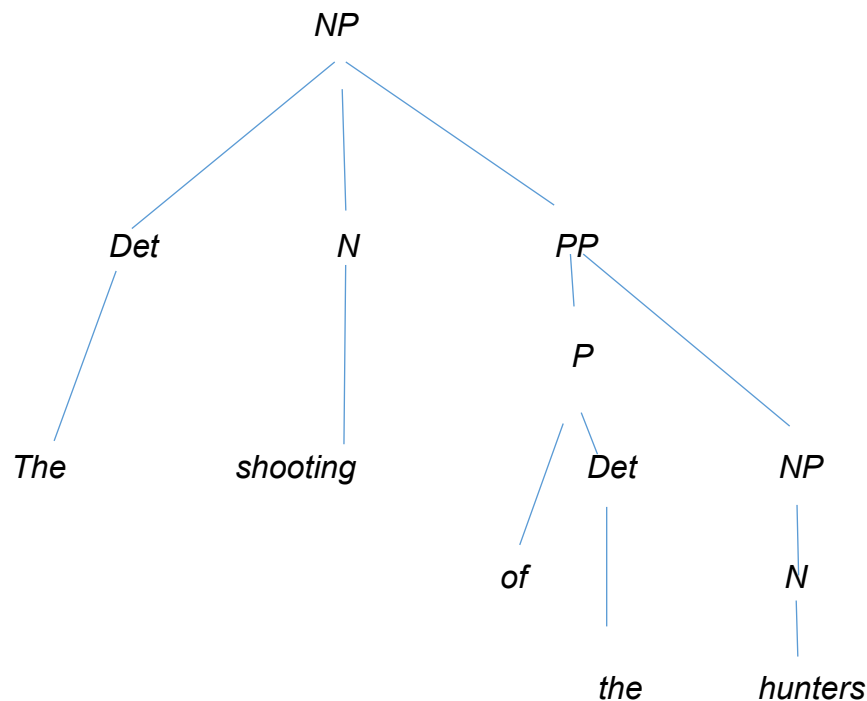
bona ke Matome le Lesiba. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, Lesiba o be a na le bana bao motswadi wa bona e lego Matome.

2.3.2.4 Tlhalošontši ya go tlišwa ke mošomo wa lentšu goba sekafoko

Maitekelong a go hlaloša mohuta wo, Buker (2020:429) o re: “*Functional ambiguity occurs when a word or a phrase has different meanings depending on different grammatical function of the word or phrase*”. Mohuta wo go ya le ka banyakišiši ba, o hlolwa ke ge sekafoko se na le mešomo le go hlaloša dilo tše mmalwa. Ka nako ga go kwešišege gore lentšu goba sekafoko di šoma mošomo ofe mo lefokong. Hudson (2000: 314) o tlaleletša ka go re: “... *it occurs when a word or phrase potentially fulfils two or more grammatical relations, and morphemes and groupings are the same for both meanings*”. Ge go rungwa, go ka thwe, tlhalošontši ye ya go tlišwa ke mošomo wa lentšu goba mošomo wa sekafoko e amana le go tlišwa ke melaetša goba mešomo yeo mantšu goba dikafoko di o šomago mo lefokong (Oaks, 1990). Ka nako ye nngwe, go fetša go sa kwešišagale gore lentšu goba sekafoko mo lefokong ke sediri goba ke sedirwa. Go tlišeletša se, go ka lebelelwa mehlala ye go tšwa go Hlongwana (2015:37).

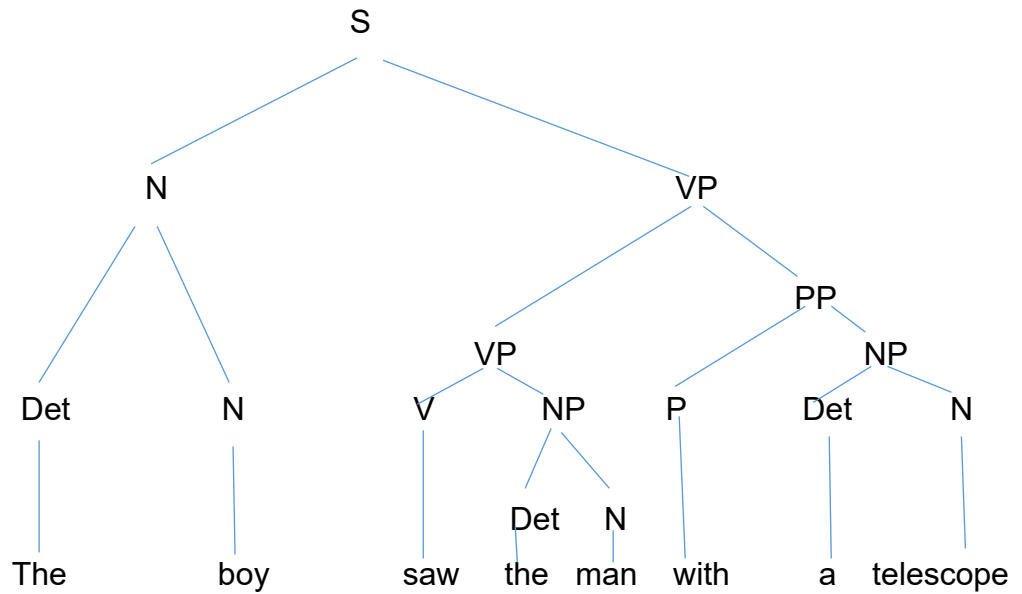
Sethalwa sa 3. Tlhalošontši ya go tlišwa ke mošomo wa lentšu goba sekafoko

Sethalwankamohlašana seo se latelago ke sa sekafoko sa leina, ‘*the shooting of the hunters*’

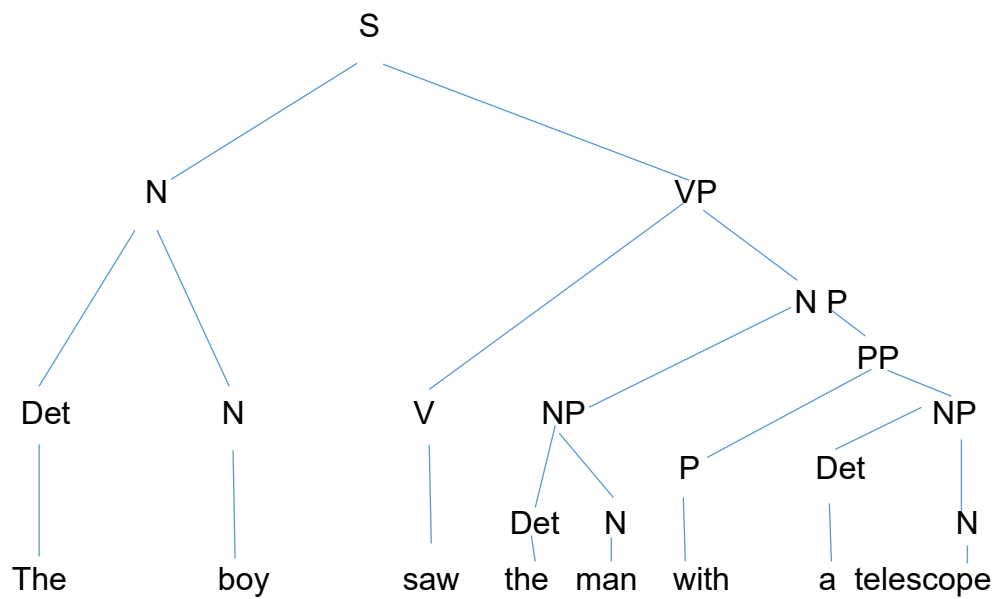

Sethalwana sa 4: Dikafoko tše pedi tša sebopego sa lefoko

4a. E tšerwe go Hlongwana (2015:39)

4b. E tšerwe go Hlongwana (2015:39)

Ge go lebeletwa mehlala ya dithalwankamehlašana yeo e filwego go ka lamogwa gore sethalwa sa **3a**, se na le lefoko leo le bopilwego ke sehlophantšu sa leina le sehlophantšu sa tiro. Sehlophantšu se sa leina se na le leamanyi le *'with a gun'* (ka/le sethunya) leo le hlalošago leina le *'boy'*(mošemane). Go boa mmoetšane, go ba le tlhalošo ya bobedi yeo go yona leamanyi le *'with a gun'* le bago lehlathi leo le hlalošago modiro. Ke go re go swarwa ga mošemane go dirišitswe sethunya.

2.4. Sedirišwa sa kgokaganego ya 'tlogelo' le tema yeo e e kgathago go thutamaleme

Sedirišwa se sa thutamaleme se tloga se kgahliša ebile se tloga se tantše šedi ye kgolo ya banyakišiši. Sedirišwa se ge se sa šetšwe gabotse se tloga se hlola mararankodi ka mo go thutamaleme. Le ge e le mokgopha woo o sa šogegego bonolo, banyakišiši ga ba hwe matwa a go hlaloša sedirišwa se. Ba bangwe ba re tlholego ya sekgoba mo go thutamaleme mola ka go le lengwe ba bangwe ba re ke go se kwagatšwe ga mantšu, dikafoko goba ka nako ye nngwe ona mafoko. Ge a šupetšana tsela ya go fihlelela tlhalošo ya seo tlogelo e lego sona, Merchant (2016:1) yena o re: *"... is a situation in which words appear to be missing"*. Mabapi le seo ka nako ye nngwe mantšu goba mafoko ga a bolelwe. Se se hlolega dipoledišanong tša semmušo le go tšeo e sego tša semmušo.

Seo Merchant (ibid) a se bolelago ke gore, ge go bolelwa ka tlogelo go bolelwa ka sedirišwa sa thutamaleme seo go sona mantšu a no go timela mo lefokong. Ka nako ye nngwe go kgona go timelela lefoko ka bolona. Tlogelo ye ge e hlolega, go tlogelwa mantšu a bohlokwa mo lefokong. Ka yona tlogelo ye go hlolega go gakanega le go timela ga molaetša wa mathomo gwa hlolega tlhalošontši.

Parker (2014) yena o re tlogelo bjalo ka tiragalo ya thutamaleme, e hlolega ge lefoko le hlaelela dilo tše bohlokwa bjalo ka tshedimošo go lona, ka gona go hloka le go tlogelwa ga tshedimošo, yona tshedimošo ye bohlokwa ye e tlogelwago e ka bušwa ka kamano ya lefoko goba ya popofoko. Ge a dumelelana le seo se bolelwago ke Parker (ibid), Chumak (2019) o re lereo le 'tlogelo' ka mo go thutamaleme, le amana kudu le go tlogelwa ga mafoko goba dikafoko tšeo di itšego mo polelong. Fa go tlogelwa mantšu a bohlokwa mo lefokong. Diripana tše di tlogetšewego di ka bušwa

le go hwetšwa go ya le ka kamano goba seemo. Chumak (2019:83) yena o re: “*These eliminated items of a sentence according to scholars, can be recovered in a given context or situation*”. Ge a tlatšana le go dumelelana le Chumak, Nasretdinova (2023: 25) o tiišeletsa se se bolelwago ka go re: “*omission of an element of utterance that is easily restored in a given context or situation*”.

Tlogelo ye go bolelwago ka yona, e tloga e arotšwe ka mehuta ye meraro go ya le ka Merchant (2016), van Graeneboeck (2012), le Gengel (2007). Ka moka banyakišiši ba re tlogelo e na le mehuta ye:

- a) *Verbal ellipsis* (Tlogelo ya tiro)
- b) *Nominal ellipsis* (Tlogelo ya leina)
- c) *Clausal ellipsis* (Tlogelo ya sekafoko)

2.4.1 Tlogelo ya lediri

Wo ke mohuta wa tlogelo woo go wona tlogelo ye e hlolegago ka gare ga sehlophantšu sa tiro (Syhaputri & Hanifah, 2020). Sehlophana sa mantšu a sekafoko sa tiro a a tlogelwa nakong ya kwagatšo ya mantšu. Tlogelo yona yeo e dira gore lefoko goba mmolelwana o se ke wa felela. Go se felele gon mo ga tshedimošo go dira gore le molaetša o se felele. Ge a hlaloša mohuta wo wa tlogelo, Bayat (2020:1412) o re ke “*omission of the verb*”. Go ba molomo wa lehlabula le Bayat (ibid), McShane (2000:195) o re ke “*null realization of a verb*”. Go taba ya go buša mantšu ao a tlogetšwego, kamano e ba bohlokwa kudu. Mohuta wo wa tlogelo go ya le ka McShane (2000), o arotšwe ka mehuta ye mene, e lego, *gapping, stripping, sluicing* le *Verb Phrase ellipsis*. Go lebelela mohuta wo wa tlogelo, Chokoe (2000:174) o fana ka mohlala wo:

Matome o rata Mokgaetši go feta (**tlogelo**) Lesiba.

Mo lefokong leo le filwego, go na le tlhalošo ya mathomo yeo go yona molaetša e lego wa gore bobedi Matome le Lesiba ba rata Mokgaetši. Go bapetšwa lerato la Matome le lerato la Lesiba go Mokgaetši. Matome mo lefokong, ke yena a nago le lerato le lentši la go feta la Lesiba. Sa bobedi e ka ba sa gore, ka lebaka la tlogelo ya lediri, go

ba le tlhalošo ya bobedi yeo ka tlišwago ke tlogelo. Ge le ngwadilwe go felelela le tla ba:

Matome o rata Mokgaetši go feta ka mokgwa wo a ratago Lesiba.

Go ya le ka tlhalošo ya lefoko le la ka godimo, Matome ke yena sediri sa lefoko le. Matome o rata batho ba babedi ba, e lego, Lesiba le Mokgaetši. Ke go re, go bapetšwa lerato leo a nago le lona go batho ba ba babedi.

Ka nako go ka tlogelwa sekafoko sa tiro. Ka nako ye nngwe go no tlogelwa sekafoko ka moka ga sona, goba gwa tlogelwa lehlathi le diripana tše dingwe tša lediri. Ge a tiišeletša taba ye, Van Granaenboeck (2016:1) yena o re: “... *this phenomenon is typically associated with the omission of the main predicate of a clause with its internal arguments*”. Fa go tlogelwa kgopolokgolo ya lefoko le diripana tša lona. Ka go le lengwe re ka re, sekafoko sa tiro se a tlogelwa, gantši ka lebaka la gore go na le sekafoko seo se swanago le seo se lego gona. Sekafoko se a tlogelwa ka lebaka la go efoga poeletšo. Hardt (1992) yena o tiišeletša ka gore sekafoko sa tiro se ka tlogelwa, eupša gwa šala lethušalediri. Mohlala wo o filwego go tiišeletsa se, ke wo:

- a) Michael will buy a car, if Johannes does buy a car.
- b) Michael will by a car, if Johannes does ~~buy a car~~.

2.4.2 Tlogelo ya leina

Ge ba hlaloša mohuta wo wa tlogelo, (Liptak le Banreti, 2022: 189) bona ba re, ke “*elliptical noun phrase*” goba go ka no thwe, ke tlogelo ya sehlophantšu sa leina mo lefokong, leo le ka kwešišegago le go rarollwa bonolo ka kwešišo ya “...*extra-linguistic context*...” (Liptak le Banreti, ibid: 189). Ge ba tlaleletša le go thekga banyakišiši ba bangwe, Kurnia, Soeriasoemantri, le Citraesmana (2013) ba re mohuta wo wa tlogelo, o ka hlalošwa ka go ba tlogelo yeo e hlolegago ge go tlogelwa sehlophantšu sa leina. Taba ye e thekgwa ke Suardana (2021), o re mohuta wo o amana le go tlogelwa ga sehlopha sa leina. Tanja le Granaenboeck (2014:02) bona ba e ruma ka go re “...*vague label applied to different sort of anaphoric phenomena involving a gap within the internal structure of the nominal phrase.*”

Tlogelo ye e hlolega ge leina goba mantšu a sehlopha sa leina a tlogelwa mo lefokong. Ka nako ye nngwe leina le a tlogelwa gomme lehlaodi goba leamanyi la šoma mošomo wa leina. Le ge e se lehlaodi goba leamanyi, go ka no šomišwa diripana tše dingwe tša sehlophantšu sa leina. Mohuta wo wa tlogelo o ka lebelelwa mo mohlaleng wo:

Ye ke koloi ya ka, yeo ke ya gago.

Go tšwa mo lefokong leo le filwego, go na le tlogelo ya leina e lego koloi goba sefatanaga. Ka go realo, ka tirišo ya kamano, lefoko le le ka ngwalwa le feleletše. Lona ge le ngwadilwe e le leo le feleletšego, e tla ba: **Ye ke koloi ya ka, yeo koloi ke ya gago.**

Ge a gatelela ka ga mohuta wo wa tlogelo, Suardana (2021) o re ka nako ye nngwe leina le re go tlogelwa, gwa šomišwa lehlaodi sebakeng sa lona leina leo le tlogetšwego. Ge a thekga kgopolo ya Suardana (2021), Alhalalmeh (2020:11) o re: “... *this modifier uses superlative adjectives and colour adjectives frequently.*”

Ka nako mahlaodi a tekatekanyo, a ka tlišwa pele ga lentšu. Ge a tiišeletša se, Alhalalmeh (2020: 11) yena o re: “...*the modifier can also be accompanied by the, or a possessive deictic*”. Ge a bolela ka mahlaodi a, Presetya (2022:14) o re: “*these types of adjectives are usually placed or located before other epithets*”. Presetya (ibid:14) o tšwela pele le go neetšana ka mohlala go nolofatša seo se bolelwago, wona o re:

- *Xbox are the most expensive on holiday. (Ellipted)*
- *Xbox are the most expensive console on holiday. (Not Ellipted)*

Ga a feleletše fela ka mahlaodi a mohuta wo wa tekatekanyo fela o bolela gape le ka mahlaodi a papetšo. O re mahlaodi a papetšo mo go tlogelo ya leina, a šoma ka sebopego kamanong le poledišanong ya nnete, yeo go yona mahlaodi a a šomago go bapetša dilo tše pedi poledišanong yeo e tšwelago pele (Presetya, 2022). Presetya (ibid:14) o neetšana gape le ka mohlala wo wa ka fase:

- *Madi is the cleverer. (Ellipted)*
- *Mali is cleverer than him. (Not Ellipted)*

2.4.3 Tlogelo ya thabe/sekafoko

Go tloga go bonagala go na le go tsenywa letsogo go gontši ga banyakišiši mo mohuteng wo wa tlogelo. Magareng ga bona, go hwetšwa Syahputri le Hanifah (2020:62) bao ba rego: "*Clausal ellipsis involves omission that happens between the clauses*". Ge go hlalošwa sekafoko, go ka no thwe ke lefoko la go ba le sediri, molaetša le kgopolokgolo. Go ka lemogwa gore sekafoko se ithekgile go se sengwe ebile se tlaletša le go thekga seo se bolelwago ke mafoko a mangwe. Ka nako ye nngwe mo polelong ona mafoko a a no tlogelwa. Gona go tlogelwa mo gwa hlola tlhaelelo ya tshedimošo le molaetša wa seo se bolelwago. Butler (2003) mo go Presetya (2022), yena hlaloša gore mohuta wo wa tlogelo o arotšwe ka diripa le mehuta ye meraro. Mehuta ye ya tlogelo ya sekafoko go ya le ka Butler (2003) mo go Presetya (ibid: 31), ke:

1. *Modal ellipsis* (Tlogelo ya sekafoko sa mokgwa wa tiro)
2. *Propositional ellipsis* (Tlogelo ya sehlongwapele)
3. *Question-answer ellipsis* (Tlogelo ya potšišo le karabo)

Go na le go dumelwa gore, tlogelo ye ya sekafoko ke mohuta woo o hlolegago fao lefoko le nago le dika tša mabaka a letlago le mabaka a kgonagalo. Go nolofatša se, go ka šetšwa mehlala ye e o latelago:

a) Tlogelo ya setlapele

Ge a hlaloša mohuta wo wa tlogelo, Presetya (2022:17) o re "*...propositional ellipsis happens when the rest of the complement and adjuncts are omitted*" (2022: 17). Presetya (ibid) o fana ka mohlala wo:

- *Who was driving the car yesterday? –She was.*

(Ke mang a bego a otlela sefatanaga maabane? Ke yena.)

Mabapi le mohlala wo o neetšwego, temogo e bile ya gore sekafoko mo lefokong goba karabong se tlogetšwe. Ka gona ge karabo e ngwadilwe gabotse e tla ba:

- *Who was driving the car yesterday? She is the one who drove the car yesterday.*

(Ke mang a bego a otlela sefatanaga maabane? Ke yena a bego a otlela sefatanaga maabane.)

b) Tlogelo ya potšišo-karabo

Ge a leka go neetšana ka tlhalošo ya mohuta wo wa tlogelo, Halliday le Matthiessen (2004) ba swere la gore mohuta wo wa tlogelo o amana kudu le tshepetšo ya potšišo le karabo, kudu ka tsela ya poledišano. Ba tloga ba tlatša ka gore mohuta wo o arotšwe ka mehuta ye mebedi. Mohuta wa ee/aowa le wa lebotšiši.

i. Tlogelo ya ee/aowa

Mohuta wo wa tlogelo ge o hlolega, sekafoko ka moka se a tlogelwa gomme sebakeng sa sona gwa šala ee goba aowa (Presetya, 2022). Presetya (ibid) o fana ka mohlala wo:

- *Did you go to school today?*
- *No [e]*

Go tšwa mohlaleng woo o šetšego o filwe, go na le go lemogwa gore go na le sekafoko seo se tlogetšwego. Go tlogetšwe sekafoko ka moka, gwa no šala 'no' e lego 'aowa'. Ge le ngwadilwe e le leo le feleletšego, e tla ba: "*No, I did not go to school*".

ii. Tlogelo ya lebotšiši

Ge ba hlaloša mohuta wo wa tlogelo, Syahputri le Hanifah (2020:63) ba re: "*except for the WH – element itself, or the item that is the response to the WH –element*". Mohlala:

- *Leina la gago o mang?*
- *[e] Thomas.*

Ge lefoko le la ka godimo le feleletše le tla ngwalwa e le '*Leina la ka ke Thomas*'. Go tloga go bonagala gore fa go tlogetšwe sekafoko nakong ya poledišano. Mofetodi o fetotše ka go tlogela tshedimošo ye bohlokwa mo phetolong ya gagwe.

2.5. Kakaretšo

Ka morago ga go putuka methopo ka moka ya tshedimošo, go tšwa bangwading le banyakišišing, monyakišiši o kgonne go lemoga gore bobedi tlogelo le tlhalošontši di gona mo polelong. Go hwetšeng tlhalošontši, monyakišiši o boile o lemogile gore tlogelo e hlola tlhalošontši mo go thutamaleme. Tlhalošontši ye go bolelwago ka yona e tloga e hloka šedi ya banyakišiši, kudu ye ya go hlolwa ke tlogelo. Ge e sa rarollwe, e kgona go hlola le go ba lepheko dikgokaganong. Se se bohlokwa kudu ka gore batho ba a kgokagana mehla le mehla, gomme gore go be le katlego dikgokaganong, molaetša o swanetše go ba wa thwii. Go ba le ditlhalošo tše ntši ga mafoko go na le go badiša baithuti, bafetoledi le barutabana seo se bego se se sa lebišwa. Tlhalošontši ye e tloga e kgona go hlolwa ke popofoko goba lentšu. Ka gona, mo kgaolong ye monyakišiši o kgonne go ikopanya le methopo ye mentši go ka kgoboketša tsebo yeo e šetšego e le ntshe mabapi le tlogelo gammogo le tlhalošontši. Mehuta ka moka ya ditlhalošontši e hlalošitšwe, tlhalošontši ya popofoko le tlhalošontši ya ntšutee ke banyakišiši bao dinyakišišo tša bona di tsitsinketšwego. Tlogelo le yona e hlalošitšwe, e hlalošitšwe le mohola wa yona mo go thutamaleme. Ka go lemoga tše ka moka, go bonagala go na le tlhaelelo ye kgolo mabapi le tlogelo ye mo Sesothong sa Leboa. Nykakišišo ye e ya go tswalela tlhaelelo ye ka go sekaseka tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo polelong ya Sesothong sa Leboa. Se se ya go fihlelelwa ka go kgoboketša mafoko a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo, gomme a sekasekwa go utolla tlhalošontši yeo e hlotšwego ke tlogelo. Kgaolo yeo e latelago go ahlaahlwa mokgwanyakišišo woo o šomišitšwego mo nyakišišong ye.

Kgaolo ya boraro: Mokgwanyakišišo

3.1 Matseno

Kgaolong yeo e fetilego ya nyakišišo ye, go be go šeditšwe tema yeo e šetšego e lemilwe mabapi le tlhogo ya nyakišišo ye. Kgaolo ya bobedi e bile bohlokwa ka gore e file nyakišišo ye maatla a go lemoga fao go tlogago go na le tlhokego ye kgolo mabapi le nyakišišo yeo e itšego. Kgaolo ya bobedi e thušitše go efoga poeletšo ya nyakišišo. Mo go kgaolo ye ya boraro ya nyakišišo, go tla hlalošwa kudu mokgwanyakišišo woo o šomišitšwego tabeng ya go kgoboketša tshedimošo le go e ahlaahla. Ba bangwe ba go e tseba gabotse taba ye ya mokgwanyakišišo, e lego Mishra le Alok (2017), ba re o amana le mekgwanakgwana yeo e šomišwago dinyakišišong ka maikemišetšo a go rarolla bothata bja nyakišišo. Ge ba e gatelela taba ye, ba re mo kgaolong ya nyakišišo, mokgwanyakišišo o a amana le moo monyakišiši a itlhalošago a ba a hlaloša magato le magatwana ao a tšerwego ka maikemišetšo a go nyaka go rarolla bothata bja nyakišišo ye, e lego tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa.

Mishra le Alok (2017:1) ge ba e bea taba ye ba re: “...*the researcher explains himself with the different steps generally taken to study a research problem.*” Se se šupa go re, monyakišiši mo kgaolong ye o hlatholla ka moka magato ao a a tšerego ge a be a phethagatša mošomo wa go nyakišiša. Ke fela mo kgaolong ye ya nyakišišo fao monyakišiši wa nyakišišo ye a tlogo hlaloša mokgwanyakišišo, peakanyo ya nyakišišo, tshepagalo ya nyakišišo ye ya ka ntle le ka gare ka morago ya rungwa.

3.2. Tlhamo ya nyakišišo

Tlhamo ya nyakišišo e amana le filosofi yeo e hlahlago nyakišišo. Go ka thwe tlhamo ya nyakišišo ke leihlo leo nyakišišo e le šomišago go lebelela lefase. Ye nyakišišo e hlahlilwe ke tlhamo ya Tlhathollo ya dipolelo. Blaikie le Priest (2019) bona ba re, tlhamo ye ya go tsebega ka la ‘*Interperetivism*’, e bona tshedimošo e le setšweletšwa sa diphedi. Ke moo Creswell (2014) a rego diphedi di hlama melaetša go tšwa go maitemogelo a tšona ka go kgokagana. Nyakišišo ye e be e lebeletše tshedimošo ka tirišo ya tlhamo ya Tlhathollo ya dipolelo ka ge maikemišetšo e be e le a go kwešiša ditlhalošo tše dintši tša go hlolwa ke tlogelo mo mafokong a Sesotho sa Leboa.

3.3. Mokgwanyakišišo

Ge banyakišiši ba bolela ka mokgwanyakišišo, ba bolela ka magatwana, mekgwana le ditshepedišo tšeo monyakišiši a di šomišago ge a dira nyakišišo goba a kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo. Ge a hlaloša taba ye ya mokgwanyakišišo, Gounder (2012:11) yena o re: *“It refers to procedures, schemes, algorithms, etc. used in research...”* Ke go re, go šetšwa ka moka ditshepetšo le mekgwanakgwana yeo e dirišwago nakong ya go kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo. Tabeng ya ditshepetšo tša go kgoboketša tshedimošo, nyakišišo ye e šomišitše mokgwa wa boleng. Go ya le ka banyakišiši, mokgwa wo o amana le boleng bja tshedimošo. Ge a neetšana le go tšwetša pele taba ye ya go hlaloša mokgwanyakišišo wo wa boleng, Mohajan (2018:2) o re: *“This method stresses on the way people interpret and make sense of their experiences.”* Ke go re mokgweng wo go šeditšwe ka fao batho ba šomišago maitemogelo a bona go hlatholla le go bopa tsebo.

Goundar (2012:2) yena o gatelela gape le go thekga ba bangwe ka go re mokgwa wo ga o amane le dipalo. Mokgwa wo maikemišetšong a wona o nyaka go kwešiša seemo ka botlalo. Mokgwa wo wa boleng go ya le ka Mohajan (2018), o nyaka go kwešiša go re ke ka lebaka la eng le gore go reng dilo di šoma le go tšwelela ka tsela yeo di tšwelelago ka gona. Go kgetheng mokgwa wo wa boleng, monyakišiši o kgonne go kwešiša seo tlogelo e lego sona gape le go kwešiša seo tlhalošontši e lego sona. Ka go diriša mokgwa wo, tswalano ya tlogelo le tlhalošontši polelong e ile ya tšweletšwa mo nyakišišong. Monyakišiši o kgonne gape le go rarolla mathata a a tlišwago ke tlogelo mo polelong.

3.2 Peakanyo ya nyakišišo

Ge go hlalošwa go thwe, le ke leano goba tatelano ya magato ao monyakišiši a a tšeago ka maikemišetšo a go rarolla bothata bja nyakišišo (Indu le Vidhukumar, 2019). Ge ba bolela ka mohola wa leano le peakanyo/tlhamo ye ya nyakišišo, Indu le Vidhukumar (2019: 64) bona ba re: *“This plan is used with an intention of providing a study with an appropriate framework.”*

Se se šupa gore taba ye e bohlokwa kudu go banyakišiši. Monyakišiši a ka se ke a thoma go nyakišiša pele ga go beakanya goba go tšweletša leano la nyakišišo. Bohlokwa bja peakanyo ya nyakišišo ke go netefatša gore tshedimošo ya nyakišišo ke ya maleba. Mo nyakišišong ye, ka fase ga khuetšo le taelo ya tlogonyakišišo,

monyakišiši o kgethile go šomiša mokgwatlhalošo go nyakišišo ye. Ge ba o hlaloša mokgwa wo wa tlhalošo, Patel le Patel (2019:50) ba re:

The descriptive design is a qualitative research design type, which allows the researcher to describe what happened and what is happening.

Ge ba tlaleletša kgopolo ya Patel le Patel (2019), Nayak le Singh (2015:62) ba re: “.... research designs in a study are closely linked with the purpose/objectives of a research study...” Se se ra go re, leano la nyakišišo le amana kudu le maikemišetšo goba dinepo tša nyakišišo. Ka leano la nyakišišo, monyakišiši o kgona go hlaola tshedimošo ya go ba le mohola mo nyakišišong. Gape o kgona ge efoga go tšwa ka gare ga tlhogonyakišišo. Nayak le Singh (2015:63) bona tloga ba re mokgwa wo wa tlhalošo o amana kudu le tswalano ya dika tša sehlopha sa batho goba setšhaba le dikakanyo tša bona. Mokgwa wo wa tlhalošo o bile wa maleba go nyakišišo ye ka gore ka wona monyakišiši o kgonne go lemoga tlhalošontši le tlogelo go tšwa go bangwadi le banyakišiši ba dipolelo tše dingwe. Mokgwa wo wa tlhalošo o file monyakišiši bokgoni bja go kgoboketša tsebo ka ga tlhalošontši le tlogelo.

3.3 Tlhaolo ya bakgathatema

Patel le Patel (2019) ba laetša gore taba ya go hlaola sehlopha sa bakgathatema e amana kudu le sephetho seo se tšewago ke monyakišiši go bakgathatema ba nyakišišo. Monyakišiši o swanetše go tseba fao a yago go hwetsa tshedimošo, gomme se se tla ba bonolo ge a ka kgona go hlaola bakgathatema bao go bona a tla hwetšago tshedimošo ya nyakišišo.

Tshepetšo ye e bohlokwa ka gobane e kgontšha monyakišiši go hlaola bakgathatema ba nyakišišo. Karolwana ye e a mo hlahla ka gore o swanetše go lebelela dika tša bakgathatema ba ge di bapetšwa le maikemišetšo a nyakišišo. Sehlopha seo monyakišiši a se kgethago, se swanetše go tlo mo tšwela mohola ge a kgoboketša tshedimošo. Monyakišiši ga se a swanela go itshenyetša nako ka go hlaola bakgathatema bao ba se nago tsebo ya seo a nyakišišago ka sona.

Maledu (2021) o bontšha gore tlhaolo ye go bolelwago ka yona, e tloga e arotšwe ka diripa tše pedi, tlhaolotebanyi le tlhaolokgonagalo. Mo nyakišišong ye, monyakišiši o kgethile go šomisa mokgwa wa tlhaolotebanyi. Ge ba neetšana ka tlhalošo ya mokgwa

wo, Sibona le Walczak (2012:3511) bona ba re: "...*this is a sampling approach where members conform to certain criteria for selection...*"

Se se šupa go re, sehlopha se kgethwa ka maikemišetšo a go tseba gore se tla tšwela nyakišišo mohola. Monyakišiši ge a hlaola sehlopha sa bakgatatema, o lebelela dika tša sona kudu ge di swana le go amana le tša nyakišišo. Bless le Higston-Smith (1995) ba wa lehlabula le ba bangwe ka la go re sehlopha se se hlaolwago, se emela go akaretša sehlopha ka moka. Ge a hlaloša mokgwa wo wa tlhaolotebanyi le go o tsenelela, Denscombe (2013) o laetša gore o arotšwe ka mehuta ye mehlano, e lego, tlhaolo ka go lebantšha, tlhaolo ka maikemišetšo, tlhaolo ka setlwaedi, tlhaolokhwetšagalo le tlhaolo ka taeletšo.

Monyakišiši yena mo nyakišišong ye o kgethile go šomiša mokgwana wa tlhaolo ka go lebantšha. Ge go etla tabeng ya bakgathatema, nyakišišo ye ga se ya amanana le batho bjalo ka bakgathatema ba yona. Monyakišiši o šomile ka ditšweletšwa tša tshedimošo, bjalo ka, diathikele, mangwalonyakišišo, dipuku le dikuranta.

Mo nyakišišong ye, monyakišiši o hlaotše methopo ye e latelago tabeng ya kgoboketšo ya tshedimošo ya nyakišišo ye: Chokoe.2000. *Linguistic Ambiguity in Northern Sotho: Saying the unmeant*, Maledu, 2021. *Tshekaseko ya sebopego, tšweletšo le mehola ya dikošatšhaba tša Sesotho sa Leboa*, Mamabolo le Ramonetha.2006. *Menotodi ya polelo kereiti ya 9*, Mamabolo, 2015 *Montshepetšabošego*, Matsepe 1972. *Letšofalela*, Matsepe, O.K. 1974. *Kgati ya moditi*, Matsepe 1981. *Mahlatse a madimabe*, Matsepe. 2008. *Lešitaphiri*, Motimele. 2013. *Mepipi ka moka e a na. Segagešo: tlhamego le tšhomišo mphato wa matriki le wa borutiši*, Rafapa.2013. *Bowelakalana*, Sono, B.R 2014. *Mabopi ke dikokwane tša tlhalošontši: kahlaahlo ye e tseneletšego ya tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlhalošontši. Dijenale tša diathikele go tšwa inthanete.*

Go tšwa go methopo yona yeo badilwego mo temaneng ya ka godingwana, monyakišiši o kgonne go kgoboketša mafoko a 35 a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo go tšwa go methopo yeo e hlaotšwego. Mafoko a a kgobokeditšwego ke ao a nago le dika tša tlogelo yeo e hlolago tlhalošontši. Lebaka la go kgetha methopo yeo e ngwadilwego ka mo godingwana ke gore go hweditšwe e na le tshedimošo yeo e lego ya maleba yeo nyakišišo e e nyakago. Methopo ye e kgethilwe go ya le ka go ba

ga tlogelo le tlhalošontši go tšona. Monyakišiši ka morago ga go ikopanya le methopo ye e badilwego, o kgonne go kgoboketša tshedimošo mabapi le tlhalošontši le tlogelo.

Tabeng ya go sekaseka tlhompho le tlhokomelo ya botho, nyakišišo ye ga se ya ama batho. Ka go realo, dintlha tše dingwe di ka se hlalošwe mo nyakišišong ye. Seo se netefaditšwego mo nyakišišong ke go re methopo ka moka yeo e šomišitšwego e tsopotšwe le go ngwalwa letlakaleng la methopo mafelelong a nyakišišo ye.

3.4. Kgoboketšo ya tshedimošo

Nyakišišo ye e be e tsepameditše šedi ya yona go tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Go netefatša gore tshedimošo ke yeo e swanetšego go ka ahlaahlwa morago, nyakišišo ye e kgobokeditše mafoko a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo go ona ka maikemišetšo a go lekola ge e le gore a na le tlhalošontši. Mafoko a a rile go kgoboketšwa, a hlalošwa le go hlathollwa mafelelong go pegu ya nyakišišo. Nyakišišo ye ka ge e se ya ama batho go kgoboketša tshedimošo, yona e kgobokeditše tshedimošo go tšwa methopong ye: go dipuku, inthanete, *dijenale* tša *diathikele* le mangwalonyakišišo. Monyakišiši o tšweleditše mehuta ya tlogelo, e lego, tlogelo ya leina, tlogelo ya madiri le tlogelo ya sekafoko a boa a laetša ka fao tlogelo e tlišago tlhalošontši.

Nyakišišo ye e netefaditše gore methopo ka moka yeo e šomišitšwego e tsopolwa gabotse go ya le ka mokgwa woo o swanetšego. Go tloga go netefaditšwe gape gore pele nyakišišo ye e ka thongwa go hwetšwe tumelelo go tšwa Komiting ya Maitshwaro ya Yunibesithi ya Lmpopo (TREC). Nyakišišo ye e rile pele e ka išwa e fetišitšwe go se dirišwa seo se bitšwago Turnitin go efoga go utswiwa ga tshedimošo.

3.5. Tshekaseko ya tshedimošo

Ge a hlaloša taba ya tshekaseko ya tshedimošo, Hlongwana (2015) o laetša gore e amana le go nyaka tlhalošo ka go šomiša ditsela tšeo di rulagantšwego. Ye ke tshepetšo ya nyakišišo yeo go yona monyakišiši a hwetšago tlhalošo go tšwa go tshedimošo yeo e sa tšwago go kgoboketšwa. Go ya le ka fao go lego ka gona, tshekaseko e amana le go beakanya tshedimošo le go belaelwa ga tshedimošo.

Monyakišiši ge a ka kgetha mokgwa wo mokaone wa go sekaseka tshedimošo ya nyakišišo gona o tla kgonago go rarolla bothata bja nyakišišo.

Tshekaseko ya tshedimošo e bohlokwa kudu ka gobane e fa monyakišiši nako ya go hlokola le go fokotša tshedimošo yeo e sego ya maleba. Tshekaseko ya nyakišišo e netefatša tekanyetšo ya nyakišišo. Se se tla fihlelelwa ka go sekaseka tshedimošo ya maleba. Ke ka morago ga tshekaseko fao monyakišiši a kgonago go tšweletša thumo yeo e lego mabapi le bothata bjoo nyakišišo e nyakago go bo rarolla.

Mo nyakišišong ye, monyakišiši o kgethile go šomiša mokgwaboleng go sekaseka tshedimošo ya nyakišišo ye. Lebaka le legolo la go kgetha mokgwa wo ke ka gore, mokgwa wo o nolofatša le go thuša go fokotša tshedimošo gore e be yeo e lekanetšego (Cavanagh, 1997). Mokgwa wo o tsebega ka go ba mokgwa woo o dumelelago monyakišiši go lekola teori yeo e lego gona ka go e šomiša lefaseng la nnete.

Ge ba o hlaloša gabotse mokgwa wo wa boleng, bontši bja banyakišiši bo bolela go re o tsebagala ka go ba mokgwa wa go sekaseka ditokomane. Go ya le ka banyakišiši, mokgwa wo wa boleng o šomišwa go sekaseka ditšweletšwa tša go bonwa, tša go ngwalwa gammogo le tša go bolelwa. Ka tirišo ya mokgwaboleng go sekaseka tshedimošo ya nyakišišo ye, monyakišiši o tloga a kgonne go kgoboketša mafoko a Sesotho sa Leboa a go ba le tlogelo go tšwa methopong yeo e hlaotšwego, a ba a boa a laetša tlhalošontši yeo e hlotšwego ke tlogelo yeo.

3.6. Dika tša boleng

Nyakišišo le boleng bja yona bo swanetše go ba bjoo bo tshepegago. Ge ba bolela ka tshepetšo ye, Bless le Higson-Smith (1995), ba re ye ke tsela yeo monyakišiši a netefatšago le go kgonthišiša boleng bja nyakišišo go lebeletšwe ka fao e swanetšego go tšwelela go baamogedi ba tshedimošo. Maikemišetšong a go netefatša gore dika tša boleng tša dikutollo tša nyakišišo ye ke tša nnete le go tshepagala, monyakišiši o etše tlhoko dintlha tša go lekola dika tša boleng e lego: tshepagalo, phetišetšo, go ithekga le go dumelelana le tše dingwe.

3.6.1. Tshepagalo

Bjalo ka ntlha ya kgonthišišo ya bokagare bja tshedimošo ya nyakišišo, tshepagalo yona e mabapi le tshepetšo yeo go yona monyakišiši a netefatšago go re dikutollo

goba dikhwetšo tša nyakišišo di sepelelana le nnete (Cameron, 2011). Ge a tlaleletša kgopolo ye, Sebola (2022) o re gabotse ntlha ye e mabapi le netefatšo ya go re tshedimošo e nweša a mokgako. Go netefatša tshepagalo ya tshedimošo, monyakišiši ka nako ya go fatišiša tema yeo e šetšego lemilwe, o bapeditše tshedimošo yeo e šetšego e le gona le dikhwetšo tša nyakišišo ye. Moreromogolo wa papetšo ye ke go lekola ge eba dikhwetšo ke tša nnete goba aowa. Le go bona ge eba monyakišiši o molomo wa lehlabula le bao ba šetšego ba nyakišišitše ka tlhogo ya nyakišišo ye go tšwa dipolelong tše dingwe.

3.6.2. Phetišetšo

Ntlha ye ya kgonthišišo ya bokantle bja nyakišišo e mabapi le tekanyo ya ka fao dikutollo tsa nyakišišo di ka šomišwago maemong a mangwe (Merriam, 1998). Ntlha ye e ka fihlelelwa ka go dira nyakišišo yeo e tseneletšego mabapi le bothata bja nyakišišo le go lemoga dinyakišišo tšeo di šetšego di dirilwe mabapi le tlhogotaba ya nyakišišo. Go netefatša phetišetšo, monyakišiši o ile a kodumela ka gare ga madiba a tshedimošo ge a be a nyakišiša ka ga tema yeo e šetšego e lemilwe ke banyakišiši ka ga tlhalošontši le tlogelo. Ka go dira bjalo, monyakišiši o ile a ba le bokgoni bja go lemoga gore tlhalošontši e tloga e tantše šedi ya banyakišiši kudu. O kgonne gape le go lemoga gore tlogelo e gona mo Sesothong sa Leboa, gomme e tloga e hlolwa ke dilo tše mmalwa. Go dira bjalo, monyakišiši o kgonne go kgonthišiša gore ka nnete tlogelo ke sehlopi sa tlhalošontši Sesothong sa Leboa, ka go realo, le dipolelong tše dingwe ge e ka šetšwa, dipolelo e ka ba tša go swana.

3.6.3. Go ithekga

Cameron (2011) ge a bolela ka ntlha ye, o re monyakišiši gore a kgone go netefatša dika tša boleng bja tshedimošo ya nyakišišo, o swaneteše go ba le dintlha le ditokomane tša mekgwanyakišišo yeo e šomišitšwego. Se go ya le ka Cameron (2011) se tla dira gore nyakišišo e kgonagale go ka katološwa goba go nyakišišwa gape. Go fihlelela ntlha ye, monyakišiši o netefaditše gore mekgwa ka moka yeo e šomišitšwego mo nyakišišong e a hlathollwa ka bokgwari le ka botlalo. Mekgwa ya go kgoboketša le go sekaseka tshedimošo e hlalošitšwe le go bewa nyanyeng. Maikemišetšomagolo a go dira bjalo e bile a go netefatša gore dikhwetšo tša nyakišišo e ba tša nnete ebile le go fa banyakišiši ba dipolelo tše dingwe go ka boeletša nyakišišo ye mo dipolelong tša bobona ge e le go re ga se gwa nyakišišwa ka yona.

3.6.4. Tumelelano le tše dingwe

Cameron (2011) o swere ka la gore, ntlha ye ya go netefatša go tia ga tshedimošo ya nyakišišo e amana kudu le go netefatša gore dikhwetšo tša nyakišišo ke dipoelo tša maitemogelo a basedimoši. Go tšwela pele, Cameron (2011) o swere la go re dipoelo di se ke tša huetšwa ke kgetho ya monyakišiši. O tloga a tiišeletša gore ntlha ye e ka fihlelelwa ka go se tswake dipoelo tša nyakišišo le maikutlo a monyakišiši. Cameron (2011: 6) o re: *“Conformability can be achieved through an audit trail of the raw data, memos, notes, data reduction and analysis.”*

Nyakišišo ye e fihleletše ntlha ye ka go netefatša gore dipoelo tša nyakišišo ke tšeo di tlilego go tšwa go tshedimošo yeo e sekasekilwego. Mokgwanyakišišo le wona o tloga o hlalošitšwe gabotse. Tshedimošo yeo e bego e se ya maleba e ile ya fokotšwa ge go be go dirwa tshekaseko ya tshedimošo.

3.7. Thumo

Mo kgaolong ye, monyakišiši o otlogile ka go hlaloša mokgwanyakišišo woo o šomišitšwego mo nyakišišong. Ka lebaka la go laolwa ke tlhogo ya nyakišišo le bothata bja nyakišišo, monyakišiši o kgethile mokgwanyakišišo wa boleng go sekaseka tshedimošo. Go kgethilwe le mekgwanakgwana ya mokgwa wo mo nyakišišong, kudu tshekasekong le kgoboketšong ya tshedimošo. Mo kgaolong ye, monyakišiši o hlalošitše gape le leano goba tlhamo ye kaone ya nyakišišo ye. Kgaolo ye e boile gape ya hlaloša dika tša boleng. Kgaolong ye go hlalošitšwe gape mokgwa woo o šomišitšwego go hlaola bakgathatema. Sa go kweša bose kgaolong ye e bile taba ya go hlaloša ka fao tlhomphe le tlhokomelo ya botho di šeditšego ka gona nakong ya kgoboketšo le tshekaseko ya tshedimošo. Kgaolo ye e latelago e mabapi le tshekaseko ya tshedimošo. Go ya go hlathollwa tlhalošontši yeo e tlišitšwego ke tlogelo mo Sesothong sa Leboa.

Kgaolo ya bone: Tšweletšo ya tshedimošo

4.1. Matseno

Mo go kgaolong yeo e fetilego ya nyakišišo ye go sekasekilwe mekgwanyakišišo yeo e tlogo go šomišwa go kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo ye. Mo kgaolong ye ya nyakišišo, go tšweletšwa tshedimošo yeo e kgobokeditšwego gomme morago e tlogo sekasekwa ka morago ga kgaolo yona ye. Tshedimošo ye e tšweletšwago ke ya mafoko ao a nago le tlogelo go ona. Tshedimošo e hlophilwe ka diripana tše tharo, tlogelo ya sehlophantšu sa leina, tlogelo ya sehlophantšu sa tiro le tlogelo ya sekafoko.

4.1.1. Tlogelo ya sehlophantšu sa leina

Motimele (2013) o tšweletša ditlogelo tša sehlophantšu sa leina mo pading ya gagwe yeo e bitšwago 'Mepipi ka moka e a na'. Tšona di tšwelela e ka tsela ye:

1. Ntlatlana o be a dula a lora ka Mmagauta. Gantši (**tlogelo**) o be a mmitša ka leina ge a le ditorong. (Motimele, 2013:28)
2. Phaka o be a swere bothata ka gore (**tlogelo**) le dijo o be a se sa di dumela. (Motimele, 2013:28)

Matsepe (2008) o tšweletša mafoko ao a nago le tlogelo ya leina, lona o le tšweletša ka tsela ye:

3. Matsepe (2008:46) o fana ka mohlala wo: "Ka yona nako yeo ke ge madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a theogela motseng ka pelompeta mo nkego ke moraka wo o tšhabešetšago lekgaba la mabele".
4. Matsepe (2008:51), o tšweletša mohlala wo: "E ile mola ba le ka gare ga bahlabani ba Taudi le (**tlogelo**) Mabothe, mošemane a gatopa phalafala yeo e ilego ya ba gakantšha gore ba be ba welane seng, ya ba dimpša dimpša tše tilu di ba gagola bjalo ka Aretse".
5. Matsepe (2008:44), o fana ka mohlala wo: "Naga e medile meno e se nonwane, madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a nyaologile bjalo ka dikokobebe morago ga motshomatshomane wa mathomo, thaka ye mpsha e folana le madira a kgoši Matepe, mogola woo go lengwago wona go rapaletše

ditopo tše di sa balwego, mola ba bangwe ba phusaletše ka lebelo ba rakediša barakedišwa.”

6. Matsepe (2008:54), o tšweletša lefoko le mo pading ya gagwe: “Madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a ile a go kwametšwa ke Tladiphaswa, Tladiphaswa a galaka bjalo ka kgopha, a itlhoba meriri ka fefelo ya ge a feletšwe ke mathekga ka lebaka la Matepe yoo a tlilego fela ka gore ga a tsebe seo a se thunkanyeditšwego sona.”
7. Go tšwa go padi ya Matsepe (2008:51), go bonagala mohlala wo: “Madira ale a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a thathamologa gabotse a bobame, phoofolo e tšhabela thoko yeo ba lego ntshe gomme e lapile la mafelelo.”

Go tšwa go Rafapa (2013), go tšweletšwa mohuta wo wa tlogelo ya leina mo mafokong. Yona e tšwelela ka tsela ye:

8. Ka hlogong [sic] ya gagwe go nape go gome seswantšho sa nkwe le (**tlogelo**) Magoši yo e mo gašagantšego mabjoko. (Rafapa, 2013:22)
9. E be e le mahlenkgana a go ikgomela ka mphato wa boselela, barutiši ba gona e le banna (**tlogelo**) le basadi ba makgowa. (Rafapa, 2013:31)
10. Mpitiki yena ke ge a sa bataletše kua moeding wa dipudi hleng ga ngwako wa baruti le (**tlogelo**) barutiši. (Rafapa, 2013: 37)
11. A ikwa nke o phapharega lefase la ditoro le (**tlogelo**) dikatapoo. (Rafapa, 2013:43)
12. Gateetee ke ge se tladitšwe ke banna le basadi ba go se apare selo ka ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela (Rafapa, 2013:36)

Mamphoku (2015: iiv) o tšweletša lefoko leo le nago le tlogelo ya leina mo temaneng ya matsenyagae a puku ya gagwe. Tlogelo yeo e tšwelela ka tsela ye:

13. Ka ge re rutilwe gore bohlale bja mathomothomo ke go hlompha (**tlogelo**), go rata (**tlogelo**) le go tšhaba Yogodimodimo, e re ke thomeng ka go lebiša mašaphušaphu a ditebogo go Yena, godimo ga ge A bile le nna letšatšing la mathomothomo ge ke thakgola dipeakanyo ka moka tša puku ye.

Mamphoku (2015:1) o boa mmoetšane o tšweletša lefoko leo le nago le tlogelo ye ya sehlophantšu SA leina. Lefoko la gona le re:

14. Ka malapeng a gaborena re na le boMogotladi, setlogolo sa boNthikeng le **(tlogelo)** boMasomesome a rego nkgatleng ka maswika, ka dipatla le tla ntsošetša dingalo.

Thobejane (2009) mo nyakišišong ya gagwe ge a le gare a leka go hlaloša lerato leo Madubaduba a nago lona go morwa wa gagwe e lego Tsiri, o ba le tlogelo ya leina mo polelong ya gagwe. Lefoko leo le bonwego le na le tlogelo mo nyakišišong ya Thobejane (2009: 34) le tšwelela ka tsela ye:

15. Lerato le kgontšha Madubaduba go abela Tsiri lehumo la leruo la gagwe la dikgomo le **(tlogelo)** dipudi le ge Tsiri a ganne go di diša le go di hlokomela. Gape le go Thobejane (ibid: 16) go tšwelela lefoko leo le nago le tlogelo, lona le ka tsela ye:

16. Batswadi ba Tsiri ba a hlokofala, ba mo tlogelela lehumo la dikgomo, **(tlogelo)** dinku le **(tlogelo)** dipudi.

Maledu (2021:12) ge a leka go hlaloša ka ga methopotlaleletšo ya nyakišišo ya gagwe, o šomišitše lefoko leo le nago le tlogelo. Lona le tšwelela ka tsela ye:

17. Mohlwaela wa dipuku le **(tlogelo)** diathikele o šomišitšwe nakong ya go fata tshedimošo go fa tlhahlo nyakišišong ye.

Mamabolo le Ramonetha (2006:57) godimo ga kanegelokopana ya go ngwalwa ke Mamoloko Malatji ba tšweletša lefoko leo le nago le tlogelo ya leina. Lefoko leo le tšwelela ka tsela ye:

18. O be a tseba gore ka ge le yena a na le ditokelo tšeo motho wa bobedi a swanetšego go di hlompha, le yena ke tshwanelo gore a hlomphe ditokelo tša Dikeledi le **(tlogelo)** Mologadi.

Motimele (2013:23) o tšweletša dipoledišano tša baanegwa tšeo go tšona go tšwelelago tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Tšona di ka tsela ye:

19. Ya ba gona Mmagauta a mo utollega tša bophelo bja gagwe le **(tlogelo)** Theledi. (Motimele, 2013:27)

Chokoe (2000) le yena o fana ka mafoko a:

20. Batswadi ba Matome le Lesiba ba ile toropong (Chokoe, 2000:273)

21. Puku ye ke ya motlabo wa ka le Lesiba. (Chokoe, 2000:186)

4.1.2. Tlogelo ya sehlophantšu sa tiro

Mohuta wo wa tlogelo, o ithekgile kudu go tlogelo yeo go yona sehlopha sa tiro goba lediri o no go tlogelwa mo lefokong.

Go tšwa nyakišišong ya Chokoe (2000) yeo go yona a nyakišisago ka ga tlhalošontši, yena o tšweletša mehlala ye ya mafoko ao a nago le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Chokoe (2000) o be a se a bolele ka mehuta ye ya tlogelo. O be a no akaretša. Mafoko ao go tšwa go Chokoe (2000) a tšwelela ka tsela ye:

22. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala (**tlogelo**) Lesiba (Chokoe, 2000:174)

23. Ge o fihla gae o game dikgomo le mosadi wa gago. (Chokoe, 2000:274)

24. Bomma ba rile ke hlapiše ngwana (**tlogelo**) le monna wa ka. (Chokoe, 2000:273)

25. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala (**tlogelo**) Lesiba (Chokoe, 2000:175)

26. Ke tseba basadi ba babotse go phala (**tlogelo**) Raisibe (**tlogelo**) (Chokoe, 2000:176)

27. Matome o tswetše mošemanyana (**tlogelo**) le ngwanenyana. (Chokoe, 2000:274)

28. Batswadi ba lena ba rile le namele ditonki le basadi ba lena. (Chokoe, 2000:273)

Motimele (2013:23) o tšweletša dipoledišano tša baanegwa tšeo go tšona go tšwelelago tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Tšona di ka tsela ye:

29. Ya ba gona Mmagauta a mo utollego tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**) Theledi. (Motimele, 2013:27)

Go tšwa go Oxford Bilingual School Dictionary Northern Sotho and ENGLISH (2007:188) go tšwelela ye nngwe ya mohuta wo wa tlogelo, wona o hlolega ka tsela ye:

30. Mmane Sibongile o ile a porofeta lenyalo la Tšhaledi le (**tlogelo**) Taamane. (Oxford Bilingual School Dictionary Northern Sotho and ENGLISH, 2007:188)

4.1.3. Tlogelo ya sekafoko

Chokoe (2000) mo nyakišišong ya gagwe, o tšweletša tlhalošontši yeo e tlišwago ke sekafoko. O fana ka mehlala ya mafoko ao a nago le tlogelo ya sekafoko. Mafoko a gona a tšwelela ka tsela ye:

31. Mošemane yo a ka le phalago ke mo fa R10, le mosetsana (**tlogelo**) (Chokoe, 2000:274).

32. Matome o tswetše mošemanyana le ngwanenyana (**tlogelo**) (Chokoe, 2000:274).

33. Batswadi ba lena ba rile le namele ditonki le basadi ba lena (Chokoe, 2000:273).

Mamabolo le Ramonetha (2006:40) godimo ga kanegelokopana ya go ngwalwa ke Mamoloko Malatji ba tšweletša lefoko leo le nago le tlogelo ya sekafoko. Lefoko leo le tšwelela ka tsela ye:

34. Ge a be a thathekgeditše malaong a sepetlele bjalo, kua gae o be a šiile pakete ya dilitara tše tlhano e tletše ka dihlare (**tlogelo**) le dipilisi tše sa lego a di fiwa ke ngaka (Mamabolo le Ramonetha, 2006:40).

Motimele (2013:23) fana ka lefoko leo go lona go tšwelelago tlogelo ya sekafoko. Lona le ka tsela ye:

35. Ya ba gona Mmagauta a mo utollego tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**) Theledi. (Motimele, 2013:27)

Kgaolo ya 5: Tshekaseko ya tshedimošo

5.1. Matseno

Kgaolong yeo e fetilego monyakišiši o hlalošitše ka mo go tletšego seatla mabapi le mokgwanyakišišo woo o šomišitšwego nakong ya kgoboketšo ya tshedimošo ya nyakišišo ye. Kgaolong ya go feta go tloga go hlalošitšwe gape mokgwa wa tlaalo woo o šomišitšwego nyakišišong ye. Mo kgaolong ye, tshedimošo ka moka yeo e tšweletšego nakong ya kgoboketšo go tšwa methopong yeo e badilwego tlaolong, e a sekasekwa. Mo kgaolong ye go ya go hlalošwa gape mehuta ya tlogelo yeo e lego gona mo Sesothong sa Leboa. Gona mo kgaolong ye, go tlo utollwa ka fao tlogelo e hlolago tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Gabotse go ka thwe, bohlokwa bja kgaolo ye ke go hwetšwa molaetša le tlhathollo ye kaone ya tshedimošo yeo e kgobokeditšwego mabapi le tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Go ya go lebelelwa fela tlogelo ya sehlophantšu sa leina, tlogelo ya sekafoko le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro mo kgaolong ye ya nyakišišo. Kgaolo e ya go ya go ahlaahla tshedimošo le go tšweletša tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlogelo.

5.2. Taolo le tshekaseko ya tshedimošo

Mo nyakišišong ye ga se gwa ba le batho bjalo ka bakgathatema. Nyakišišo ye e be e ithekgile kudu go ditokomane bjalo ka methopo ya tshedimošo. Ka go realo, mo nyakišišong ye go ka se bolelwe ka ditlabakelo/didirišwa tšeo di šomišitšwego go kgoboketša tshedimošo ya nyakišišo ye. Monyakišiši o kgobokeditše tshedimošo go tšwa methopong ye bjalo ka matlakalanyakišišo, diathikele le dingwalo. Go kgobokeditšwe tshedimošo go tšwa methopong ye: Chokoe.2000. *Linguistic Ambiguity in Northern Sotho: Saying the unmeant*, Maledu, 2021. *Tshekaseko ya sebopego, tšweletšo le mehola ya dikošatšhaba tša Sesotho sa Leboa*, Mamabolo le Ramonetha.2006. *Menotodi ya polelo kereiti ya 9*, Mamabolo, 2015. *Montshepetšabošego*, Matsepe 1972. *Letšofalela*, Matsepe, O.K. 1974. *Kgati ya moditi*, Matsepe 1981. *Mahlatse a madimabe*, Matsepe. 2008. *Lešitaphiri*, Motimele. 2013. *Mepipi ka moka e a na*, Rafapa.2013. *Bowelakalana*, Sono. 2014. *Mabopi ke dikokwane tša tlhalošontši: kahlaahlo ye e tseneletšego ya tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlhalošontši*.

5.2.1. Tihalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa leina

Tlogelo ye ya sehlophantšu sa leina ge e hlalošwa go thwe, e amana le “...*the absence of of the head noun or more than the element, while still retaining its determiner or pronominal modifiers in the elliptical NP domain*” (Park, Kim le Oh, 2024:65). Ge a ba tlaletša, Madhubala (2018) o re, mohuta wo wa tlogelo o ama tlogelo ya leina goba sehlophantšu sa leina mo lefokong. Leina goba sehlophantšu ga se bolelwe, se no leswa. Privizentseva (2023) o tloga a bontšha go re, lehlaodi leo le šalago, le šala le šoma bjalo ka leina ka ge leina le tlogetšwe. Go ka lebelelwa mafoko a a latelago go lemoga tlogelo ye ya leina:

1. Ntlatlana o be a dula a lora ka Mmagauta. Gantši (**tlogelo**) o be a mmitša ka leina ge a le ditorong. (Motimele, 2013:28)

Lefoko le la **1**, le na le go se kwešišege go no tloga setlogong sa lona. Ga go kwešišagale gore gabotse ke mang yoo a bego a bitša yo mongwe ka leina fao ditorong. Go se kwešišege ga lefoko le la **1**, go tlišwa ke tlogelo ya leina yeo e tšweletšego mo lefokong la go latela. Lefoko le ka ngwalwa e le leo le feletšego ka ditsela tše pedi go ya le ka ditlhalošo tše pedi tšeo di tšwelelago mo lefokong. Le ka ngwalwa e le:

1a. Ntlatlana o be a dula a lora Mmagauta. Gantši **Mmagauta** o be a mmitša ka leina ge a le ditorong.

1b. Ntlatlana o be a dula a lora Mmagauta. Gantši **Ntlatlana** o be a mmitša ka leina ge a le ditorng.

Go tšwa go lefoko la **1a** le lefoko la **1b**, go na le temogo ya go re, go se kwešišagale mo ga lefoko la **1** e be e le ga go re ke mang yo a bego a bitša yo mongwe ditorong. Ka go bušwa ga leina, go ba bonolo go kwešiša molaetša wa lefoko leo.

Go swana le lefoko le la **1**, go ka lebelelwa le go mehlala yeo e latelago:

2. Phaka o be a swere bothata ka gore (**tlogelo**) le dijo o be a se sa di dumela. (Motimele, 2013:28)

Go tšwa lefokong la **2**, go na le tlhalošo yeo e lego molaleng ya go re Phaka yena ka noši o be a na le mathata ao a bego a mo dira gore a se sa dumela go ja. Tlhalošo ya bobedi ke yeo e tlišwago ke tlogelo ya leina fao leina le bego le tlogetšwe. Lefoko le la **2** ge le feleletše le ka ngwalwa e le:

- 2a. Phaka o be a swere bothata ka gore **Ntlatlana** le dijo o be a se sa di dumela.

Lefoko la **2a** le fapana le la **2** ka gore go a kwešišagala gore ke mang a bego a se sa dumela dijo. Go be go ka thwe ke Phaka goba gwa thwe ke Ntlatlana. Tlhalošo ya mathomo e ba ya go re, Ntlatlana o be a swere bothata ka gobane go na le motho yoo a bego a sa dumele dijo. Tlhalošo ya bobedi e ka ba ya go re, Ntlatlana ka boyena, ke yena a bego a se sa dumela dijo ka lebaka la bothata bjoo a bego a bo swere bjoo bo sa tsebjego. Ka yona tlogelo ye ya leina, ke ka lebaka leo go tšwelelago tlhalošontši mo lefoko le la ka godingwana.

Go ka lebelelwa mafoko a **3**, **4**, **5**, **6** le **7** go lemoga tlogelo ya leina yeo e hlolegilego. Ka yona tlogelo ye, go na le melaetša yeo e fapanego. Go tšwa mafokong a mahlano ao a lego ka mo fase, ga go kwešišagale gore, Mabothe o be a sepela le madira a Taudi goba ke madira a Taudi le madira a Mabothe ao a bego a le mmogo. Go se kwešišagale gona go, go hlolewa ke tlogelo ya leina. Ge a feleletše a se na tlogelo mafoko a a ka lemogwa mo go **3a**, **4a** le **5a**.

3. Ka yona nako yeo ke ge madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a theogela motseng ka pelompeta mo nkego ke moraka wo o tšhabešetšago lwkgaba la mabele. (Matsepe, 2008:46)

3a. Ka yona nako yeo ke ge madira a Taudi le **madira a** Mabothe a theogela motseng ka pelompeta mo nkego ke moraka wo o tšhabešetšago lwkgaba la mabele

4. E ile mola ba le ka gare ga bahlabani ba Taudi le (**tlogelo**) Mabothe, mošemane a gatopa phalafala yeo e ilego ya ba gakantšha gore ba be ba welane seng, ya ba dimpša tše tilu di ba gagola bjalo ka Aretse (Matsepe, 2008:51).

4a. E ile mola ba le ka gare ga bahlabani ba Taudi le **madira a** Mabothe, mošemane a gatopa phalafala yeo e ilego ya ba gakantšha gore ba be ba welane seng, ya ba dimpša dimpša tše tilu di ba gagola bjalo ka Aretse.

5. Naga e medile meno e se nonwane, madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a nyaologile bjalo ka dikokobele morago morago ga motshomatshomane wa mathomo, thaka ye mpsha e folana le madira a kgoši Matepe, mogola woo go lengwago wona go rapaletše ditopo tše di sa balwego, mola ba bangwe ba phusaletše ka lebelo ba rakediša barakedišwa (Matsepe, 2008:44).

5a. Naga e medile meno e se nonwane, madira a Taudi le **madira a** Mabothe a nyaologile bjalo ka dikokobele morago morago ga motshomatshomane wa mathomo, thaka ye mpsha e folana le madira a kgoši Matepe, mogola woo go lengwago wona go rapaletše ditopo tše di sa balwego, mola ba bangwe ba phusaletše ka lebelo ba rakediša barakedišwa.

6. Madira a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a ile go kwametšwa ke Tladiphaswa, Tladiphaswa a galaka bjalo ka kgopha, a itlhoba meriri ka fefelo ya ge a feletšwe ke mathekga ka lebaka la Matepe yoo a tlilego fela ka gore ga a tsebe seo a se thunkanyeditšwego sona (Matsepe, 2008:54).

Lefoko la **6** go bonagala tlogelo ya leina. Mo lefokong la **6** go hlolegile tlhalošontši, yeo e hlotswego ke tlogelo ya leina. Lefoko le le na le ditlhalošo tše ntši. Tlhalošo ya mathomo ke ya go re, Madira a Taudi a be a na le Mabothe ge mmogo ba tla kwametšwa ke Tladiphaswa. Ka lebaka la tlogelo ya leina, go tšwelela tlhathollo ya bobedi. Tlhathollo ye ya bobedi, e bontšha gore, go kwameditšwe madira a Taudi le a Mabothe. Tlhathollo ye ya bobedi e ka lemogwa mo lefokong le le hlokago:

6a. Madira a Taudi le **madira a** Mabothe a ile go kwametšwa ke Tladiphaswa, Tladiphaswa a galaka bjalo ka kgopha, a itlhoba meriri ka fefelo ya ge a feletšwe ke mathekga ka lebaka la Matepe yoo a tlilego fela ka gore ga a tsebe seo a se thunkanyeditšwego sona.

7. Madira ale a Taudi le (**tlogelo**) Mabothe a thathamologa gabotse a bobame, phoofolo e tšhabela thoko yeo ba lego ntshe gomme e lapile la mafelelo (Matsepe, 2008:51).

7a. Madira ale a Taudi le **madira a** Mabothe a thathamologa gabotse a bobame, phoofolo e tšhabela thoko yeo ba lego ntshe gomme e lapile la mafelelo.

Go swana le mafoko ao a filwego, go ka lebelelwa mafoko ao a latelago ao a nago le tlogelo yeo hlofago go ba le melaetša ye mentši mo lefokong.

8. Ka hlogong[sic] ya gagwe go nape go gome seswantšho sa nkwe le (**tlogelo**) Magoši yo e mo gašagantšego mabjoko (Rafapa, 2013:22).

Lefoko la **8**, le ka hlathollwa ka go re, ka tlhogong ya moanegwa, go be go tšwelela seswantšho seo go sona go bego go swantšhitšwe nkwe e le noši, gape go tšwelelela le Magoši yoo a sego seswantšhong le nkwe yeo. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya gore, bobedi Magoši le nkwe, ba be ba le diswantšhong tšeo di fapanego ka monaganong wa moanegwa. Tlhathollo ye ya bobedi, e tla tšwelela ge leina leo le tlogetšwego le ka bušwa mo lefokong. Lona le tla ngwalwa e le:

8a. Ka hlogong[sic] ya gagwe go nape go gome seswantšho sa nkwe le **seswantšho sa** Magoši yo e mo gašagantšego mabjoko.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

9. E be e le mahlenkgana a go ikgomela ka mphato wa boselela, barutiši e le banna le basadi ba makgowa (Rafapa, 2013:31).

Lefoko le la **9**, le na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina, yeo ka yona lefoko le le bago le ditlhalošo tše dintši. Go tšwelela mo lefokong le, go ka ba le tlhalošo ya gore, barutiši bao e bego e le makgowa e be e le basadi fela gomme banna e se makgowa, e bath oba mmala wo mongwe wa go se tsebje. Tlhalošo ya bobedi ya ba ya go re, ka moka banna le basadi ba e be e le makgowa. Tlhalošo ye e tlišwa ke tlogelo ya lehlaodi leo e lego karolwana ya sehlophantšu sa leina. Go efoga tlhalošontši, lefoko le la **9** le be le swanetše go ngwalal ka tsela ye:

9.aE be e le mahlenkgana a go ikgomela ka mphato wa boselela, barutiši e le banna **ba makgowa** le basadi ba makgowa.

Go ka lebeletswa gape mohlala wo o latelago go lemoga tlhalošontši ya popopolelo yeo e tlišitšwego ke tlogelo ya leina mo mohlaleleng wo:

10. Mpitiki yena ke ge a sa bataletše kua moeding wa dipudi hleng ga ngwako wa baruti le (**tlogelo**) barutiši (Rafapa, 2013:37).

Lefoko la **10**, le na le tlhathollo ya gore go bolelwa ka moedi woo o lego kgauswi le ngwako wa baruti goba ngwako wa sehlopha sa barutiši bao ba ikemetšego. Tlhathollo ya bobedi ke ya go re, Mpitiki, o be a bataletše le barutiši felo fao a bego a le ntshe. Tlhathollo ya mafelelo ke ya go re, moedi o ka ba kgauswi le nywako ye mebedi, wo mongwe ke wa baruti gomme wo mongwe ke wa barutiši. Tlhathollo ya boraro, e tlišwa ke tlogelo ya leina yeo e bilego gona mo lefoong. Lefoko ge le ngwalwa e le leo le feleletšeo e tla ba:

10a. Mpitiki yena ke ge a sa bataletše kua moeding wa dipudi hleng ga ngwako wa baruti le **ngwako wa** barutiši.

Go tšwela pele, go ka lebeletswa le mohlala wa **10** go lemoga tlogelo ya leina le tlholego ya tlhalošontši.

11. A ikwa nke o phapharega lefase la ditoro le (**tlogelo**) dikatapoo (Rafapa, 2013:43).

Lefoko la **11** le na le tlhathollo ya mathomo ya go re, moanegwa o be a phapharega le dikatapoo lefaseng leo e lego la ditoro. Tlhathollo ya bobedi ke ya go re, moanegwa fao a phapharegago gona ke lefase la ditoro ebile ke lefase la dikatapoo. Tlhathollo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ya leina yeo e bilego gona mo lefokong. Ge le ngwalwa e le yeo e feleletšego le hloka tlogelo, lefoko la **11** le tla ba ka tsela ye:

11a. A ikwa nke o phapharega lefase la ditoro le **lefase la** dikatapoo

Se se lemogilwego mo go lefoko la **11**, se ka lemogwa gape mo go mehlala ye ya go latela:

12. Gateetee ke ge se tladišwe ke banna le basadi ba go se apare selo ka ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela (Rafapa, 2013:35).

Go tšwa mo mohlaleng wo wa Rafapa(ibid), go bonagala go na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Mo go lefoko le, go bonagala go na le tlogelo ya thabeilaodi, yeo e welago ka tlase ga sehlophantšu sa leina. Ka yona tlogelo ye, lefoko le la **12**, ga le kwešišagale ka lebaka la go ba le tlhalošontši. Ga go kwešišagale gore, banna le bona ba be ba se ba apare goba ke basadi fela na. Ka gona go realo, go ka thwe, banna ba be ba apere, eupša ba na le basadi ba go se apare selo, ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela. Tlhalošo ya bobedi e ka ba go re, ka moka banna le basadi ba go bolelwago ka bona ba be ba se ba apara. Tlhalošo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ya thabeina ye '**ba go se apare selo ka ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela**'. Lefoko le ka ngwalwa ka tsela ye go efoga tlhalošontši:

12.a Gateetee ke ge se tladišwe ke banna **ba go se apare selo ka ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela** le basadi ba go se apare selo ka ntle le letlalwana la go khupetša dirope fela.

Go ka šetšwa gape le mohlala wo:

13. Ka ge re rutilwe gore bohlale bja mathomothomo ke go hlompha (**tlogelo**), go rata (**tlogelo**) le go tšhaba Yogodimodimo, e re ke thomeng ka go lebiša mašaphušaphu a ditebogo go Yena, godimo ga ge A bile le nna letšatšing la mathomothomo ge ke thakgola dipeakanyo ka moka tša puku ye (Maphoku, 2015: iiv).

Leina le a tlogelwa ka maikemišetšo a go efoga poeletšo. Mo lefokong la **13**, go bonagala tlogelo ye ya leina. Ka lebaka la tlogelo ye ya leina, lefoko la **13** le rwele tlhathollo yeo go yona go tšwelelago temogo ya go re, seboledi se rutilwe go hlompha dilo, motho goba batho le go rata dilo, motho goba batho gape le go tšhaba Yogodimodimo. Seboledi se mošomo wa go tšhaba se rutilwe go o dira go Yogodimodimo fela. Gape go ka hwetšwa tlhathollo ya bobedi e lego ya gore, seboledi se rutilwe fela go rata Yogodimodimo le go tšhaba Yogodimodimo. Tlhathollo ya boraro ya mafelelo ke ya go re, seboledi se rutilwe go dira mediro ka moka yeo e boletšwego go Yogodimodimo. Go ka lebelelwa ditlhathollo tše tše pedi go molaetša wa bobedi le wa boraro.

13a. Ka ge re rutilwe gore bohlale bja mathomothomo ke go hlompha, go rata **Yogodimodimo** le go tšhaba Yogodimodimo, e re ke thomeng ka go lebiša mašaphušaphu a ditebogo go Yena, godimo ga ge A bile le nna letšatšing la mathomothomo ge ke thakgola dipeakanyo ka moka tša puku ye.

13b. Ka ge re rutilwe gore bohlale bja mathomothomo ke go hlompha **Yogodimodimo**, go rata **Yogodimodimo** le go tšhaba Yogodimodimo, e re ke thomeng ka go lebiša mašaphušaphu a ditebogo go Yena, godimo ga ge A bile le nna letšatšing la mathomothomo ge ke thakgola dipeakanyo ka moka tša puku ye.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

14. Ka malapeng a gaborena re na le boMogotladi, setlogolo sa boNthikeng le (**tlogelo**) boMasomesome a rego nkgatleng ka maswika, ka dipatla le tla ntsošetša dingalo (Mamphoku, 2015:1).

Lefoko la **14** go no swana le le la **13**, le na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Ka yona tlogelo ye, lefoko le la **14** le na le ditlhalošo tše ntši. Tlhathollo ya mathomo mo lefokong e ka ba ya go re go na le batho ba ba latelago: boMatladi, setlogolo sa boNthikeng le boMasomesome. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, go bolelwa ka boMatladi yo e lego setlogolo sa boNthikeng. Tlhathollo ya boraro e ka ba ya go re Matladi ke setlogolo sa bobedi Nthikeng le Masomesome. Tlhathollo ye ya boraro, e tlišwa ke tlogelo ya leina mo lefokong. Ge le ngwadilwe gabotse, lefoko le le se na tlogelo le tla ngwalwa ka tsela ye:

14.a Ka malapeng a gaborena re na le boMogotladi, setlogolo sa boNthikeng le **setlogolo sa** boMasomesome a rego nkgatleng ka maswika, ka dipatla le tla ntsošetša dingalo.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

15. Lerato le kgontšha Madubaduba go abela Tsiri lehumo la leruo la gagwe la dikgomo le (**tlogelo**) dipudi le ge Tsiri a ganne go di diša le go di hlokomela (Thobejane, 2009:34).

Lefoko la **15** le na le tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlogelo ya leina. Ka yona tlogelo ya leina, ga go kwešišagale gore, dipudi ke karolo ya leruo la gagwe goba aowa. Ka go

realo, go ka ba le tlhalošo ya go re Madubaduba o na le leruo la dikgomo tšeo e lego tša gagwe a le noši le dipudi tšeo e sego karolo ya leruo la gagwe. Tlhalošo ya bobedi e tla ba ya go re bobedi dipudi le dikgomo ke karolo ya leruo la Madubaduba. Tlhathollo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ya leina mo lefokong la **15**, leo ge le ka ngwalwago le se na le yona tlogelo ye le tla ngwalwago ka tsela ye:

- 15.a Lerato le kgontšha Madubaduba go abela Tsiri lehumo la leruo la gagwe la dikgomo le **leruo la gagwe la** dipudi le ge Tsiri a ganne go di diša le go di hlokomela

Go ka lebelelwa gape mohlala wo:

16. Batswadi ba Tsiri ba a hlokofala, ba mo tlogelela lehumo la dikgomo, (**tlogelo**) dinku le (**tlogelo**) dipudi (Thobejane, 2009:16).

Lefoko la **16** le na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Ka yona tlogelo ye ya sehlophantšu sa leina, ga go kwešišagale gore dinku le dikgomo ke karolo ya lehumo la batswadi la Tsiri goba dikgomo e be e le karolo ya lehumo leo. Ditlhathollo tše di ka ngwalwa ka tsela ye:

- 16a. Batswadi ba Tsiri ba a hlokofala, ba mo tlogelela lehumo la dikgomo, **lehumo la** dinku le **lehumo la** dipudi.

17. Mohlwaela wa dipuku le (**tlogelo**) diathikele o šomišitšwe nakong ya go fata tshedimošo go fa tlhahlo nyakišišong ye (Maledu, 2021: iv).

Lefoko la **17** le na le tlhathollo ya mathomo yeo e laetsago gore, mohlwaela e be e le wa dipuku fela, mola diathikele e be e se tše kaalo. Tlhathollo ya bobedi ya lefoko la **17**, ke ya go re, mohlwaela e be e le wa bobedi dipuku le diathikele. Tlhathollo ye e ka se bonagale ka lebaka la gore go na le tlogelo ya leina, go tlogetšwe fela leamanyi la lona. Tlhathollo ye ya bobedi e tla ngwalwa e le:

- 17a. Mohlwaela wa dipuku le **mohlwaela wa** diathikele o šomišitšwe nakong

Go ka tšwelwa pele gwa lebelelwa lefoko la **18** go lemoga taba ye ya tlogelo le tlhalošontši.

18. O be a tseba gore ka ge le yena a na le ditokelo tšeo motho wa bobedi a swanetšego go di hlompha, le yena ke tshwanelo gore a hlomphe ditokelo tša Dikeledi le (**tlogelo**) Mologadi (Ramonetha le Mamabolo, 2006:57).

Lefoko la **18** le na le tlhathollo ya mathomo yeo go gatelelwago go re ditokelo tša Dikeledi di hlomphe go be go hlomphe Mologadi. Tlhathollo ya bobedi ke yeo e tlišwago ke taba ya tlogelo ya leina. Gantši maina a a no tlogelwa, gwa šala mahlaodi goba maamanyi. Taba ye e hlalošwa le ke Liptak le Banreti (2022:189), bona ba re: “*NP ellipsis can leave behind adjectives, numerals and determiners and their combinations*”. Go ka ba le tlhathollo ya go re, go bolelwa ka go hlompšha ga ditokelo tša bobedi Dikeledi le Mologadi. Tlhathollo ye ya bobedi e tla tšwelela mo lefokong le:

18a. O be a tseba gore ka ge le yena a na le ditokelo tšeo motho wa bobedi a swanetšego go di hlompha, le yena ke tshwanelo gore a hlomphe ditokelo tša Dikeledi le **ditokelo tša** Mologadi.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

19. Ya ba gona Mmagauta a mo utollelago tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**) Theledi (Motimele, 2013:27).

Ge ba bolela ka mohuta wo wa tlogelo, Haliday le Hassan (1976) ba swere leo le rego, mohuta wo wa tlogelo o tšwelela ge leina le tlogelwa mo lefokong, gwa no šala maamanyi a lona goba dikokwane tše dingwe tša leina tše bohlokwa. Go kgonthišiša seo se bolelwago ke banyakišiši ba ba ka godimo, go ka lebelelwa lefoko la **19**. Lefoko la **19** le na le tlogelo ya leina mo kgauswi ga lekgokaina. Ka yona tlogelo ye, lefoko la **19** ga le kwešišagale gore molaetša wa lona ke ofe. Tlhalošo ya mathomo ya lefoko e ka ba ya go re, Mmagauta le Theledi ba ile ba utolla tša maphelo a bona ao bobedi ba se nago le kamano. Tlhalošo ya bobedi e ka ba ya go re Mmagauta o ile a utolla tša bophelo bjo yena a bo phelago le Theledi. Tlhathollo ya mafelelo e ka ba ya go re, Mmagauta ke yena a ilego a utolla tša bophelo bjo a bo phelago le Theledi. Ditlhathollo tše ge di ngwadilwe gabotse go mafoko a go hloka tlogelo a tla ngwalwa ka tsela ye:

19a Ya ba gona Mmagauta le Theledi ba mo utollelago tša maphelo a bona.

19b Ya ba gona Mmagauta a mo utollelago tša bophelo bja gagwe le
bophelo bja Theledi.

Go ka šetšwa gape le mohlala wo:

20. Batswadi ba Matome le Lesiba ba ile toropong (Chokoe, 2000:273)

Mo mohlaleng wa **20** go bonagala go na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Ka yona tlogelo ye, lefoko la **20** le ba le ditlhalošo tše ntši. Tlhathollo ya mathomo e ka ba ya go re, Batswadi ba Matome ba ile toropong ba sepela le Lesiba. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, batswadi bao bana ba bona e lego Matome le Lesiba ba ile toropong. Tlhathollo ya boraro e ka ba ya go re, toropong go ile batswadi fela bao ba nago le bana gomme batswadi ba bangwe e be e le ba Matome le batswadi ba Lesiba. Ditlhathollo

20a Lesiba le batswadi ba Matome ba ile toropong.

20b Batswadi ba **bobedi** Matome le Lesiba ba ile toropong.

20c Batswadi ba Matome le **batswadi ba** Lesiba ba ile toropong.

Go ka šetšwa gape le mohlala wo:

21. Puku ye ke ya motlabo wa ka le Lesiba. (Chokoe, 2000:186)

Lefoko le la **21** le na le tlogelo ya sehlophantšu sa leina yeo ka boyona e dirago gore lefoko le le be le ditlhalošo tše ntši. Tlhathollo ya mathomo ya lefoko le e ka ba ya go re, beng ba puku ke Lesiba le motlabo wa seboledi. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, mong wa puku ke motlabo wa bobedi Lesiba le seboledi. Tlhathollo ya boraro e ka ba ya go re, beng ba puku ke metlabo ya bobedi seboledi le Lesiba. Ditlhathollo tše di ka ngwalwa ka tsela ye:

21a Puku ye ke ya Lesiba le motlabo wa ka.

21b Puku ye ke ke ya motlabo wa rena, nna le Lesiba.

21c Puku ye ke ya motlabo wa ka le **motlabo wa** Lesiba.

5.2.2. Tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro

Ge a leka go hlaloša mohuta wo wa tlogelo, Priadi (2014:64) o re: “...*is ellipsis of the verbal group. There is omission of some words in the verbal group.*” Go ya le ka Priadi,

sehlophantšu sa tiro goba karolwana ye nngwe ya lediri e a tlogelwa mo lefokong. Syahputri le Hanifah (2020) ba tlaleletša ka go re tlogelo ye ya lediri e tšwelela go sekafoko sa go latela. Ka go realo, mohuta wo wa tlogelo o direga fela go mafokontši. Lediri goba sehlopha sa tiro se a tlogelwa ka gobane se sa le ntshe go sekafoko sa go latela goba sa kgauswi. Elgin (1979:54) o re, mantšu ao a tlogelwago, a tlogelwa ka go tseba gore a mangwe a go swana le ona a gona mo lefokong. Se se tla netefatšwa ka go lebelela mehlala ye e latelago:

22. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala (**tlogelo**) Lesiba (Chokoe, 2000:174).

Ge a bolela ka lefoko le Chokoe (2000) ga a bontšhe gore sehlopha sa mantšu seo se tlogetšwego ke sefe. Mo go hlalošwa mohuta wa tlogelo woo o hlolegilego. Lefoko le na le tlhathollo ya mathomo, yona ke ye e kwewago ge go balwa lefoko le. Lefoko la **22** le na le tlhathollo ya go re, Matome le Lesiba bobedi ba nagana ka Mokgaetši. Ka lona lebaka la tlogelo ya sehlophantšu sa tiro, go na le tlhathollo ya bobedi, gomme yona ke ya tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro e lego "**ka mokgwa woo a naganago**". Sona se swanetše go lokelwa ka morago ga lentšu le '*phala*'. Lefoko le tla ngwalwa e le:

22a. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala **ka mokgwa woo a naganago** Lesiba

Mo lefokong la **22a**, Matome o nagana ka batho ba babedi. Go na le yoo a naganago ka yena kudu go phala ka mokgwa woo yena Matome a naganago ka yo mongwe. Go ka lebelelwa gape mehlala wo o latelago go tiišeletša taba ye ya tlogelo bjalo ka sehlodi sa tlhalašontši.

23. Ge o fihla gae o game dikgomo le mosadi wa gago (Chokoe, 2000:274)

Go tšwa mo mohlaleng wo wa Chokoe (ibid), go bonagala go na le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Ka yona tlogelo ye, mmoledišwa ge a fiwa taelo ye bjalo ka ye, a ka re go fihla gae a se tsebe gore a thušwe ke mosadi wa gagwe go gama dikgomo goba a game dikgomo gomme morago a be a game mosadi wa gagwe. Taba ye bjalo ka ye e hlolelwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro, gape le go se ngwalwe gabotse ga

lefoko, goba popofoko ka boyona. Go efoga tlhalošontši ye ya go hlolwa ke tlogelo, lefoko le le ka ngwalwa ka ditsela tše:

22a. Ge o fihla gae wena le mosadi wa gago le game dikgomo.

22b. Ge o fihla gae o game dikgomo **o be o game** le mosadi wa gago.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

24. Bomma ba rile ke hlapiše ngwana (**tlogelo**) le monna wa ka (Chokoe, 2000:273).

Lefoko la **24** le na le tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Haleem le Elazeez (2022:366) ba re, go tlogelwa lentšu go tšwa go sehlophantšu sa leina goba go tšwa go sekafoko.

Go tšwa lefokong la **24**, go na le tlhathollo ya mathomo yeo e rego, seboledi ba se laetše go hlapiša ngwana se boe se hlapiše le monna wa sona. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sehlopha sa tiro se “**ke hlapiše**” seo se tla lokelwago ka morago ga lentšu le ‘*ngwana*’. Tlhathollo ya bobedi yona ke ya go re seboledi se laetšwe go hlapiša ngwana ka thušo ya monna wa sona. Tlhathollo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro “**ke mo hlapiše**”. Ditlhathollo tše di tla re ge di feleletše tša ngwala e le:

24a. Bomma ba rile ke hlapiše ngwana **ke hlapiše gape** le monna wa ka.

24b. Bomma ba rile ke hlapiše ngwana **ke mo hlapiše** le monna wa ka.

25. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala (**tlogelo**) Lesiba (Chokoe, 2000:175).

GOBA

Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala (**tlogelo**) Lesiba (**tlogelo**).

Lefoko la **25** le na le tlhalošontši ka lebaka la tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Ka yona togelo ye ya lediri, lentšu leo e ka no bago tiro goba lediri le a tlogelwa sehlophantšung sa tiro (Butler, 2003). Syahputri le Hanifah (2020:62) bona ba re: “...*here in verbal ellipsis the omitted words are verbs from the second clause.*” Se se šupa go re, mo gantši go tlogetšwe madiri a lefoko goba sekafoko sa kgauswi. Go lefoko la **25**, go bonagala tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Tlogelo ye e tliša tlhathollo ya go re, Matome o nagana ka batho ba babedi, e lego, Lesiba le Mokgaetši. Sehlophantšu se ‘**ka**

mokgwa wo a naganago ka, seo se tla lokelwago ka morago ga lentšu le 'phala' se tlogetšwe mo lefokong la **25**. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ba ya go re Mokgaetši o naganwa ke batho ba babedi e lego Matome le Lesiba eupša Matome ke yena a naganago ka Mokgaetši kudu. Tlhathollo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ya mantšu a '**ka mokgwa wo**' le '**a naganago ka Mokgaetši**'. Ditlhathollo tše mafokong ao a se nago le tlogelo a tla ngwalwa ka tsela ye:

25a. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala **ka mokgwa woo a naganago** Lesiba.

25b. Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala **ka mokgwa wo** Lesiba **a naganago ka Mokgaetši**.

Go ka lebelelwa gape mohlala wo:

26. Ke tseba basadi ba babotse go phala (**tlogelo**) Raisibe (**tlogelo**) (Chokoe, 2000:176).

GOBA

Ke tseba basadi ba babotse go phala Raisibe (**tlogelo**).

Lefoko la **26** le na le tlhalošontši yeo e hlotšwego ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Go ya le ka Chokoe (2000), lefoko la **26**, le na le tlhathollo ya go re, go na le go bapetšwa ga bobotse bja Raisibe le bja basadi bao maina a bona a sa bolelwego. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro se '**bao**' le '**a ba tsebago**'. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re seboledi se bapetša bobotse bja Raisibe le bja basadi bao ba sa bolelwego ka maina. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro '**ka go ba botse**'. Ditlhathollo tše di tla ngwalwa ka tsela ye ge di hloka tlogelo:

26a. Ke tseba basadi ba babotse go phala **bao** Raisibe **a ba tsebago**.

26b. Ke tseba basadi ba babotse go phala Raisibe **ka go ba botse**.

Go ka lebelelwa gape mohlala wo:

27. Ge o fihla gae, o game dikgomo (**tlogelo**) le mosadi wa gago (Chokoe, 2000:176).

Go tšwa lefokong la **27** go na le tlhathollo ya go re mmoledišwa o laelwa gore ge a fihla ga gae, a game dikgomo a thušwe ke mosadi wa gagwe go di gama. Tlhathollo e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro goba lediri '**o di game**'. Tlhathollo ya

bobedi e ka ba ya go re mmoledišwa o laelwa go gama dikgomo a re go fetša a game le mosadi. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro goba lediri 'o **game gape**'. Ditlhathollo tše di ka ngwalwa ka tsela ye:

27a. Ge o fihla gae, o game dikgomo **o di game** le mosadi wa gago.

27b. Ge o fihla gae, o game dikgomo **o game gape** le mosadi wa gago.

Go ka lebelelwa le mohlala wo gape:

28. Batswadi ba lena ba rile le namele ditonki le basadi ba lena (Chokoe, 2000:273).

Mo lefokong le la **28**, go bonagala tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Ka yona tlogelo ye, go hlolega tlhalošontši mo lefokong. Lefoko le ga le kwešišagale gore le nepile eng. Ka lebaka la tlogelo ye, ga go hlathollege gore ge baboledišwa ba fihla gae ba namele bobedi basadi le ditonki. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, baboledišwa le basadi ba bona ba namele ditonki. Ditlhalošo tše di tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Go efoga tlhalošontši, mafoko a ka ngwalwa ka tsela ye:

28a. Batswadi ba lena ba rile lena le basadi ba lena le namele ditonki.

28b. Batswadi ba lena ba rile le namele ditonki le **be le namele le** basadi ba lena.

Go ka lebelelwa le mohlala wo gape:

29. Ya ba gona Mmagauta a mo utollelago tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**)Theledi (Motimele, 2013:27).

O ka lemoga gore lefoko le la **29**, le bonagetše go tlogelo ya sehlophantšu sa leina mohlaleng wa **19**. Mohlala wo o ka sekasekwa go mahlakore a mantšinyana. Mo lefokong la **29**, go bonagala tlogelo ya sehlophantšu sa tiro. Ka yona tlogelo ye, ga go kwešišagale gore Mmagauta o utollela mmoledišwa tša bophelo bja gagwe yena Mmagauta, Theledi le yena o utollela mmoledišwa tša Bophelo bja gagwe yena Theledi. Go sa na le tlhathollo ya bobedi, ya gore Mmagauta le Theledi ba mo utollela tša Bophelo bja bona. Ditlhathollo tše ka moka go efoga tlhalošontši di ka ngwalwa ka tsela ye:

29a. Ya ba gona Mmagauta le Theledi ba mo utollelago tša bophelo bja bona.

29b. Ya ba gona Mmagauta a mo utollelago tša bophelo bja gagwe **a di utolla** le Theledi.

Go ka lebelelwa gape le mohlala wo:

30. Mmane Sibongile o ile a porofeta lenyalo la Tšhaledi (**Tlogelo**) le Taamane (Oxford Bilingual School Dictionary Northern Sotho and ENGLISH (2007:188).

Lefoko la **30** le na le tlogelo ya lediri yeo Halliday le Hasan (1976) ba swerego leo le rego ke tlogelo ya sehlophantšu sa tiro goba lediri ka bolona ka yona tlogelo ye go hlolega go se kwešišagale ga ditlhathollo tša lefoko le la **30**. Tlhathollo ya mathomo ya lefoko le e ka ba ya go re mmane Sibongile ka thušo ya Taamane, o ile a porofeta lenyalo la Tšhaledi. Yona e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se sa tiro '**a le porofeta**'. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, mmane Sibongile o rile go porofeta lenyalo la Tšhaledi a ba a porofeta Taamane. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sehlophantšu se '**a porofeta**'. Ya boraro e ka ba ya go re, mmane Tšhaledi o porofetile lenyalo leo e lego la Tshaledi le Taamane. Ditlhathollo tše ge di ngwadilwe di tla ngwalwa ka tsela ye:

- 30a Mmane Sibongile o ile a porofeta lenyalo la Tšhaledi **a le porofeta** le Taamane.
- 30b Mmane Sibongile o ile a porofeta lenyalo la Tšhaledi **a porofeta** le Taamane.
- 30c Lenyalo la Tšhaledi le Taamane le ile la porofetwa ke mmane Sibongile.

5.2.3. Tlhalošontši ya go hlolwa ke tlogelo ya sekafoko

Ge ba leka go hlaloša mohuta wo wa tlogelo, Wood, Barros le Sigurdsson (2019:1) ba re: "*In clausal ellipsis constructions, the sentential part of an utterance is not overtly pronounced, but some sub-part of the sentence may be overt.*" Go ka lebelelwa tlogelo ye mo mehlaleng ye ya go latela go lemoga tlogelo bjalo ka sehlopi sa tlhalošontši:

31. Mošemane yo a ka le phalago ke mo fa R10, le mosetsana (**tlogelo**)(Chokoe, 2000:274)

Lefoko la 9 le na le tlhalošontši yeo e hlotšwego ke tlogelo ya sekafoko. Assalam le Budiharjo (2020) ba tloga ba re, tlogelo e amana le go tlogelwa ga tshedimošo ka gare ga lefoko. Tshedimošo e a tlogelwa gwa se bewe selo mo lefokong.

Mo mohlaleng wa **31**, go tlogetšwe sekafoko. Sekafoko se se tlogetšwe ntle le go bušwa. Ka gona go tlogelwa mo ga sekafoko, go tšwelela ditlhalošo tše ntši tša lefoko le la **31**. Tlhathollo ya mathomo ya lefoko la **31** e ka ba ya go re seboledi se tshepiša sehlopha sa bana goba barutwana go re mošemane yo a ka ba phalago ka moka, o tla fiwa R10 a ba a fiwa le mosetsana. Ka lebaka la tlogelo ye ya sekafoko go tšwelelea tlhathollo ya bobedi yeo e rego, seboledi se tshepiša bana go re, mosetsanyana goba mošemananyana yo a ka ba phalago o tla fiwa R10. Ditlhathollo tše ge di ngwadilwe gabotse di tla ba ka tsela ye:

31a Mošemane le mosetsana yo a ka le phalago ke mo fa R10.

31b Mošemane yo a ka le phalago ke mo fa R10, le mosetsana **yo ka le phalago ke mo fa R10.**

Go ka lebelelwa gape le:

32. Matome o tswetše mošemananyana le ngwanenyana (**tlogelo**)(Chokoe, 2000:274).

Tlhalošontši ya lefoko la ka godimo e tlišwa ke tlogelo ya sekafoko. Elgin (1979) ka taba ye ya tlogelo o laetša gore, gantši go tlogelwa sehlopha sa mantšu seo se swanago le se sengwe seo se šetšego se le gona mo lefokong. Kahn le Illson (1985) ba re gabotse tlogelo e amana le go tšwafa ga mongwadi goba seboledi. Maikemišetšo a bangwadi ba goba baboledi ba, ke go leka go kgaoletša, go fa tshedimošo ye ntši ka mantšu a manyane. Se se tšwelela mo lefokong la ka godimo fao tlogelo ya sekafoko e hlalago tlhalošontši. Tlhathollo ya mathomo ya lefoko e ka ba ya go re Matome tswetše bana ba babedi bao bong bja bona e lego mošemananyana le ngwanenyana. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, Matome le ngwanenyana yoo a sa tsebjego, ba tswetše ngwana wa mošemananyana. Tlhathollo ya boraro e ka ba ya go re, Matome o tswetše mošemananyana gomme ngwanenyana yoo a sa tsebjego, le yena o tswetše mošemananyana. Ditlhathollo tše di boletšwego ge di ngwadilwe mafokong a go hloka tlogelo a tla ba ka tsela ye:

32a Matome o tswetše mošemananyana, **o tswetše gape** le ngwanenyana.

32b Matome le ngwanenyana ba tswetše mošemananyana.

32c Matome o tswetše mošemanyana le ngwanenyana o **tswetše mošemanyana**.

33. Batswadi ba lena ba rile le namele ditonki le basadi ba lena (Chokoe, 2000:273).

Lefoko le la **33**, ke mararankodi go le kwešiša ka lebaka la tlogelo ya sekafoko yeo e hlolegilego mo go lona. Ka yona tlogelo ye, lefoko le ga le kwešišagale gore le nepile eng. Tlhathollo ya mathomo e ka ba ya gore baboledišwa ba laelwa go yo namela dilo tše pedi, e lego, ditonki le basadi. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, go laelwa banna bao ba sa tsebjego gore bona le basadi ba namele ditonki. Ditlhathollo tše di tlišwa ke tlogelo ya sekafoko yeo e bilego gona mo lefokong la **33**. Go efoga tlhalošontši ye, tshedimošo ya lefoko e swanetše go bušwa gomme lefoko le ngwalwe gabotse. Ditlhathollo tše di ka ngwalwa ka tsela ye:

33a Batswadi ba rile le namele ditonki le **be le namele le** basadi ba lena.

33b Batswadi ba rile le namele ditonki le basadi ba lena **ba namele ditonki**.

Go ka tšwelwa pele gwa lebelelwa mehlala ye e latelago:

34. Ge a be a thathekgeditše malaong a sepetelele bjalo, kua gae o be a šiile pakete ya dilitara tše hlano e tletše ka dihlare (**tlogelo**) le dipilisi tše sa lego a di fiwa ke ngaka (Mamabolo le Ramonetha, 2006:40).

Tlhalošontši ya lefoko la **34** e tlišwa ke tlogelo ya sekafoko. Go no swana le lefoko la **33**, lefokong la **34**, go na le sekafoko seo se tlogetšwego go efoga poeletšo. Ka yona tlogelo ya sekafoko, lefoko la **34** ga le kwešišege. Tlhathollo ya mathomo e ka ba ya go re dillithara tše tlhano tše molwetši a di šiilego gae ga go tsebje gore o di filwe ke mang eupša dipilisi tše ke tšona a di filwego ke ngaka. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, bobedi dihlare le dipilisi ke tše a di filwego ke ngaka. Tlhathollo ye e tlišwa ke tlogelo ya sekafoko se '**tše sa lego a di fiwa ke ngaka**' seo se swanetšego go lokelwa ka morago ga lentšu le 'dihlare'. Tlhathollo ye ya bobedi ge lefoko le ngwadilwe le se na tlogelo le tla ba ka tsela ye:

34a Ge a be a thathekgeditše malaong a sepetelele bjalo, kua gae o be a šiile pakete ya dilitara tše hlano e tletše ka dihlare **tše sa lego a di fiwa ke ngaka** le dipilisi tše sa lego a di fiwa ke ngaka.

35. Ya ba gona Mmagauta a mo utolletago tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**)Theledi (Motimele, 2013:27).

O ka lemoga gore lefoko le la **35**, le boa gantši mo tabeng ya tlogelo. Lefoko le tšweletše go mohlala wa **19** le wa **29**, bjale le boile gape. Mo karolwaneng ye ya nyakišišo, lefoko le lemogilwe go ba le na le tlogelo ya sekafoko. Ka yona tlogelo ye, lefoko la **35** le na le ditlhalošo tše ntši. Tlhathollo ya mathomo e ka ba ya go re, bobedi Mmagauta le Theledi ba utolla tša bophelo bja bona. Tlhathollo ya bobedi e ka ba ya go re, yo mongwe le yo mongwe wa bona Theledi ba be ba utolla tša Bophelo bja gagwe. Tlhathollo ye ya bobedi e tlišwa ke tlogelo ye sekafoko se '**a utolla tša Bophelo bja gagwe**' seo se swanetšego go lokelwa ka morago ga Theledi. Ditlhathollo tše di ka ngwalwa ka tsela ye:

35a Ya ba gona Mmagauta le Theledi ba utullago tša Bophelo bja bona.

35b Ya ba gona Mmagauta a mo utollelago tša bophelo bja gagwe le Theledi
a utolla tša Bophelo bja gagwe.

5.3. Thumo

Go tloga go bile molaleng go re mo lelemeng la Sesotho sa Leboa, tlogelo ke ye nngwe ya dihlopi tša tlhalošontši. Kgaolong ye, mehlala ka moka go tšwa methopong ka moka e ahlaahlilwe go lekola le go utolla tlhalošontši yeo e hloiwago ke tlogelo. Yona tlhalošontši ye e hweditšwe ka maemong ka moka. Kgaolo ye e lekile go sekaseka ka moka mehuta ya tlogelo, e lego, tlogelo ya sehlophantšu sa leina, tlogelo ya sekafoko le tlogelo ya sehlophantšu sa tiro bjalo ka dihlopi tša tlhalošontši.

Kgaolo ya boselela: Diphihlelelo, thumo le ditšhišinyo

6.1. Matseno

Kgaolong ya **5** go sekasekilwe tshedimošo yeo e kgobokeditšwego go tšwa go kgaolo ya **4**. Kgaolo ye e sekasekilwego, e sekasekilwe go ya le ka dinepo tša nyakišišo ye. Kgaolo ye e tšweletša dikhwetšo tša nyakišišo ye. Mo kgaolong ye go tšweletšwa gape thumo ya nyakišišo ye. Go ruma kgaolo ye, go tla tšweletšwa ditšhišinyo tšeo di ka dirwago go katološa le go godiša tshedimošo mabapi le tlhogo ya nyakišišo ye. Kgaolo ye e thoma ka go tšweletša dikhwetšo tša nyakišišo, gwa latela thumo ya nyakišišo gomme morago gwa tla ditšhišinyo tša nyakišišo ye.

6.2. Diphihlelelo

Nyakišišo ye e bile le dikutollo tšeo di lebanego mabapi le tlogelo bjalo ka sehlodi sa tlhalošontši. Tlogelo go mehuta ka moka go hweditšwe gore ke ye nngwe ya dihloidi tša yona tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Ge go be go phurupotšwa methopo ka moka ya tshedimošo, go hweditšwe gore go na le mehutahuta ye mentši ya ditlogelo. Mo nyakišišong ye go be go lebeletšwe fela mehuta ye meraro ya ditlogelo, e lego, tlogelo ya sehlophantšu sa tiro, tlogelo ya sekafoko le tlogelo ya sehlophantšu sa leina. Mehuta ye ya tlogelo e be e sekasekwa fao e hlolago tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Go tloga go tlwaelegile gore batho mo mehleng ka moka ba a kgokagana, e ka ba ka go bolela ka molomo goba go ngwala. Mo dipoledišanong tša bona, tlhalošontši e kgona go hlolega. Tlhalošontši ye go ya le ka kutollo ya nyakišišo ye, ke ya go hlolwa ke tlogelo. Mohlala, lefoko le “**Ke tseba basadi ba babotse go phala Raisibe**” (Chokoe, 2000:176), le na le tlogelo yeo e hlolago tlhalošontši. Ga go kwešišagale gore seboledi le Raisibe bobedi ba tseba basadi ba babotse, gomme seboledi se tseba ba go ba go phala bao Raisibe a ba tsebago. Tlhalošo ya bobedi ya lefoko le e ka ba ya go re seboledi se bapetša basadi bao se ba tsebago e le ba babotse le Raisibe yoo le yena e lego yo mobotse.

Bangwadi le baboledi ba leleme le la Sesotho sa Leboa, ba rata go tlogela mantšu dipolelong tša bona tša mehleng le tšeo e lego tša semmušo. Ba bangwe ba šomiša tlogelo ka boomo e le ge ba no nyaka gore motheeletši goba mmadi a je marapo a tlhogo e le ge ba nyakana le molaetša wa lefoko le go hwetša tshedimošo yeo e tlogetšwego. Ka nako ye nngwe, se se tloga se natefiša poledišano magareng ga

baboleli ba polelo ye ya Sesotho sa Leboa. Mafoko a mantši ao a nago le tlogelo, ga a bonolo go a kwešiša ka gobane a rwala ditlhalošo tše ntši. Tlogelo ye e na le go šomišwa ge ba nyaka go seba. Tlogelo e kgona go uta molaetša wo o lebišitšwego ka go hlola tlhalošontši.

Mo nyakišišong ye, go lemogilwe gore tlogelo ya sehlophantšu sa leina mo polelong ya Sesotho sa Leboa, e hlola tlhalošontši. Go tloga go se bonolo go lemoga ge eba go tlogetšwe eng. Go ka lebelelwa mohlala wo wa lefoko wo o nago le tlogelo ya sehlophantšu sa leina, "**Madira ale a Taudi le Mabothe a thathamologa gabotse a bobame, phoofolo e tšhabela thoko yeo ba lego ntshe gomme e lapile la mafelelo**" (Matsepe, 2008:51). Mo lefokong le ga go kwešišagale gore gabotse Mabothe o be a sepetše le madira a Taudi goba, Madira a Taudi le madira a Mabothe a be a sepetše mmogo na. Ditlhalošontši tše di tlišwa ke tlogelo ya leina le '**madira**'. Go ka se be bonolo go motho yoo e sego seboledi sa polelo ye ya Sesotho sa Leboa go kwešiša molaetša wa lefoko le. Maitekelong a go leka go kwešiša molaetša wa lefoko, kamano le yona e ka ba bohlokwa go ka thuša go buša tshedimošo yeo e tlogetšwego.

Nyakišišo ye e e utolotše gape le go re, tlogelo ya sekafoko mo polelong ya Sesotho sa Leboa, ke sehlopi sa tlhalošontši. Khwetšo ye nngwe ya ba ya gore, mohuta wo wa tlogelo o tšwelela dipoledišanong gantši. Fao go tšwelelago mohuta wo wa tlogelo, ga go kwešišagale gabonolo gore ke tshedimošo efe yeo e tlogetšwego. Motho yo e sego seboledi sa polelo ye ya Sesotho sa Leboa ge a kopana le mafoko a bjalo ka ao a nago le tlogelo ye ya sekafoko, go ba boima go bona go ka rarolla seo se tlogetšwego. Go no swana le mo mohlaleng wo:

Ya ba gona Mmagauta a mo utolletago tša bophelo bja gagwe le (**tlogelo**)Theledi (Motimele, 2013:27).

Lefoko ge le sekasekwa, go bile le temogo ya go re le na le tlogelo ya sekafoko. Tlogelo ye mo lefokong le e hlola tlhalošontši. Lefoko le ge le be le lebelelišišwa go bile le dikutollo tša melaetša ye mentši, yeo e lego ka tsela ye:

- a. Ya ba gona Mmagauta le Theledi ba utullago tša Bophelo bja bona.
- b. Ya ba gona Mmagauta a mo utolletago tša bophelo bja gagwe le Theledi **a utolla tša Bophelo bja gagwe.**

Go kgaolo ya bohloko ya nyakišišo ye, gobile le dikutollo tša go re tlogelo ya sehlophantšu sa tiro le yona ke mothopo wa tlhalošontši. Mafoko ao a nago le mohuta wo wa tlogelo, ga a kwešišagale gabonolo. Ga go bonolo go a rarolla mafoko a bjalo. Le ge kamano e le setlabelo se sekaone sa go ka thuša go hwetša tshedimošo yeo e tlogetšwego, ka nako go ba boima. Ge go sekasekwa tshedimošo, go bile le mafoko ao a šomišitšwego bjalo ka lefoko le. **‘Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala Lesiba’**. Ge le ka šetšwa ka tsitsinkelo, lefoko le le na le tlogelo, yeo e hlalago tlhalošontši. Lefoko le mo polelong ya Sesotho sa Leboa le ba le ditlalošo tše di latelago:

- a Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala **ka mokgwa woo a naganago Lesiba**
- b Matome o nagana kudu ka Mokgaetši go phala **ka mokgwa woo Lesiba a naganago ka Mokgaetši**.

6.3. Thumo

Polelo ke sedirišwa seo se šomišwago letšatši ka letšatši go kgokagana. Polelo yeo e bolelwago e swanetše e kwešišagale bonolo. Se se tla kgonagala ge baboledi goba bangwadi ba polelo ye ya Sesotho sa Leboa ba ka hlama mafoko ao a se nago le ditlalošo tše dintši. Se se tla kgonwa ge ba ka efoga go tlogela tshedimošo ye bohlokwa ya lefoko. Ka go ruma nyakišišo ye, go na le tumelo ya go re maikemišetšo le dinepo tša nyakišišo tše di fihleleletšwe, le dipotšišo tša nyakišišo ye di arabilwe. Nyakišišo ye e be e nyaka go araba tše:

- Go hlaloša seo tlhalošontši e lego sona mo Sesothong sa Leboa.
- Go lemoga tše dingwe tša dihlopi tša tlhalošontši mo polelong ya Sesotho sa Leboa.
- Go hlaloša mehuta ya tlogelo yeo e lego gona mo Sesothong sa Leboa.
- Go kgoboketša mafoko a Sesotho sa Leboa ao a nago le tlogelo go utolla tlhalošontši yeo mafoko a a nago le yona.

Ka moka tše ka mo godimo di laeditšwe kgaolong ya mathomo ya nyakišišo ye. Go ruma nyakišišo ye go ka no thwe, nyakišišo ye e kgonne go dira tše:

- Tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa e hlalošitšwe gabotse.

- Go lemogilwe dihloidi tše dingwe tšeo di hlalago tlhalošontši mo polelong ya Sesotho sa Leboa.
- Mehuta ya tlogelo yeo e lego gona mo Sesothong sa Leboa e hlalošitšwe mo nyakišišong ye.
- Mafoko ao a nago le tlogelo go tšwa methopong ya go fapanafapana a kgobokeditšwe, a be a sekasekwa go lemoga tlhalošontši mo go ona.

Nyakišišo ye e be e tsepametše kudu mo go tlogelo bjalo ka sehloidi sa tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Go tloga go na le mehuta ye mentši ya dihloidi tša tlhalošontši ya popofoko tše bjalo ka, maswaodikga, go kgomagantšwa ya mantšu goba go kgaogantšhwa ga mantšu. Fa ga se go lebelelwe dihloidi tše dingwe, go be go šeditšwe fela tlogelo. Karolwana ye e latelago ya nyakišišo yona e ya go lebelela ditšhišinyo.

6.4. Ditšhišinyo

Nyakišišo ye e kgonne go utolla go re ka nnete tlogelo e kgona go hlola tlhalošontši mo Sesothong sa Leboa. Ka lebaka la go re mo Afrika Borwa go atile dipolelo tšeo e lego tše 11 tša semmušo. Gona go a kgonega gore baboleli ba dipolelo tše dingwe ba ka swarišana tsela ye tee le nyakišišo ye ka go utolla gore tlogelo ke sehloidi sa tlhalošontši mo dipolelong tša gabobona. Maitekelong a bona a go dira bjalo, ba tla hwetša tshedimošo ye mpsa le go kaonafatša polelo yeo ya gabobona. Banyakišiši bao ba swanetše go no hwetša go le bonolo go fihlelela dikhwetšo tša bona ka gobane ye nyakišišo ye e tla ba matsenyagae dinyakišišong tša bona.

Nyakišišo ye ga se e ame batho bjalo ka bakgathatema nakong ya kgoboketšo ya tshedimošo. Go ka tloga go ka leša di welago ge go ka ba le banyakišiši ba dipolelo tše dingwe bao ba ka dirago nyakišišo ka tlhogo ya nyakišišo ye, ba akaretša batho bjalo ka bakgathatema fao ba tla kgoboketšago tshedimošo ka tsela ya go ba fata diganong. Tumelo yeo e lego gona ke ya go re, dikhwetšo di tla swana le tša nyakišišo ye. Banyakišiši ba bafsa bao ka latelago nyakišišo ye, ba ka šomiša le ditlwaedi tša go fapana le tše di šomišitšwego mo nyakišišong ye.

Monyakišiši ka mo nyakišišong ye o šomišitše mokgwa wa boleng nakong ya kgoboketšo ya tshedimošo. Go šišinywa gore go ka nyakišišwa tlhogo ye leboelela dipolelong tše dingwe ka tirišo ya mekgwa ye mengwe ya go swana le mokgwa wa

dipalopalo nakong ya kgoboketšo ya tshedimošo ya nyakišišo. Banyakišiši ba ka šomiša le mekgwanakgwana ye mengwe bjalo ka dikerafo le dithalwana nakong ya go sekaseka tshedimošo. Tlhalošontši e swanetše go no nyakišišwa ka gore ke ye nngwe ya mathata a polelo ao a sa felego. Banyakišiši ba ka nyakišiša dihlopi tše dingwe tša tlhalošontši. Baboleli ba dipoleo tše dingwe a ba tloge ba e lema tema ka go nyakišiša tlhogo ye dipolelong tša gabobona.

7. Methopo

Alhalalmeh, B.A. Norminal ellipsis in Jordanian Arabic Advertisements. *Journal of the College of Arts and Humanities, Canal University, 31-1, (32)3, 2020.*

Almahameed, Y.S. Resolving Lexical and Structural Ambiguity by Jordanian Learners of English. *Journal of Critical reviews. Vol 7, ISSUE 8, 2020.*

- Anderbois, S. 2010. Sluicing as anaphora to issues. *Semantics and Linguistic Theory*, 20, 459–470. <https://doi.org/10.3765/salt.v20i0.2585>
- Assalam, T.K & Budiharjo B. *Translating Ellipsis: Rendering the missing elements*. ICCoLLiC. 2020. September 08-09, Surakarta, Indonesia.
- Baker, M & Saldanha, G 2000. *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd ed). New York: Routledge.
- Baker, K.L, Franz, A.M, Jordan, P.W, Mitamura, T and Nyberg, E.H. 2012. *Coping with Ambiguity in Knowledge-based Natural Language analysis*. (<http://www.google.co.za>)
- Bayat, N. 2020. The impact of of ellipsis on reading comprehension. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(4), 1410-1426. <http://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/1042>
- Biber, D, Johansson, S, Leech, G, Conrad, S and Finnegan, E. 1999. *Longman Grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Blaikie, N., & Priest, J. 2019. *Designing social research (3rd ed)*. Cambridge: Polity Press.
- Bless, C. and Higson-Smith, C.H.1995. *Fundamentals of Social Research Methods: An African Perspective*. 2nd ed. Kenwyn: Juta and Co, Ltd.
- Bock, Z & Mheta, G. 2019. *Language, society and communication: an introduction*. Pretoria: Van Schaik.
- Buker, G.S.A. 2020. *Structural Ambiguity in English and Arabic: A contrastive Study*. Research paper: Suez Canal University.
- Bustam, M.R. The analysis of ambiguous structures through the structural ambiguity concept. *Apollo Project-Jurnal Ilmiah Jurusan Sastra Inggris* 1(1), 2016.
- Butler, C.S. 2003. *Structure and Function: Approaches to Simplex Clause.Pt1: A guide to Three Major Structural -functional Theories (Studies in Language Companion)*.
- Cameron, R. 2011. An analysis of quality criteria for qualitative research. *Paper presented at the 25th ANZAM Conference*, Wellington, New Zealand, 1–16.
- Cavanagh, S. 1997. Content Analysis: concepts, methods and applications. *Nurse researcher* 4 (3), 5-16.

- Charina, I.N. Lexical and Syntactic ambiguity in humor. *International Journal of Humanity Studies*,1(1), 120-131, 2017.
- Chen, W. Ellipsis and Cognitive Semantics. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 6. No 11, pp.2314-2139, November 2016.
- Chokoe, S.J. 2000. *Linguistic Ambiguity in Northern Sotho: Saying the unmeant*. Doctoral thesis: Rand Afrikaans University.
- Chomsky, N. 1981. *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Dordrecht: Foris Publications.
- Chumak, L.M. 2019. Elliptical lexical units in the English media discourse of early 21st Century. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences. Vol. 2(90)*.
- Creswell, J.W. 2014 *Research Design: Qualitative, quantitative, and mixed approaches (4th ed)*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Cruse A. 2006. *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh University Press.
- Crystal, D. A.2008. *Dictionary of Linguistics and Phonetics (5th ED)*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Dash, S.N. 2010. *Polysemy and Homonymy. A Conceptual Labyrinth*. Linguistic Research Unit. Indian Statistical Institute, Kolkata.
- Denscombe, M. 2013. *The Good Research Guide for Small-Scale Social Research Projects*. 4 th ed. London: Open University Press.
- Du, X. 2012. A brief introduction of Skopos theory. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(10), 2189–2193. <https://doi.org/10.4304/tpis.2.10.2189-2193>
- Daiu, S. 2015. Semantic Changes-the Factors and Consequences of the Word Meaning Process. *European Journal of Language and Literature Studies*. 1(3), 46. <https://doi.org/10.26417/ejls.v3il.p46-52>
- Demir, C. 2020. *Lexical and Structural ambiguities in student writing: An assessment and evaluation of results* (pp.100-108). African Educational Research Journal. DOI: 10.30918.

Ekarisna, B.A. 2022. Lexical and Structural ambiguity found in the script of *Emily in Paris* movie series. Research paper: Universitas Muhammadiyah Surakarta.

Empson, W. 1961. *Seven Types of Ambiguity*. Harmondsworth: Penguin Books.

Fera, A. 2019. "Lexical Ambiguity Compared to Syntactic/or Structural Ambiguity." *Knowledge International Journal* 30 (5): 1113–1116

Fortuny, J. 2023. Structural ambiguity and the architecture of language (pp.1-29). *Studia Linguistica*.

Fromkin, V. 2014. *Tone: A linguistic survey*. Academic Press.

Fromkin, V & Rodman, R. 1983. *An Introduction to Language*. New York: Holt, Rinehart&Wintson.

Gengel, K. 2007. *Focus on Ellipsis: A Generative Analysis of Pseudo-gapping and other Elliptical Structures*. Doctoral Theses: Anglistik der Universität Stuttgart.

Goundar, S. 2012. *Research Methodology and Research Method*. Lecture notes.

Groove, K. 2014. *Lexical Structure, Weightiness and Information*. Unpublished Masters Dissertation: Cornell University.

Haleem, H.A & Alazeez, W.M. Filling in the Gaps: Comparing the Use of Verbal Ellipsis in English and Arabic. *African Journal of Advanced in Humanities and Social Sciences*. Vol.1 Issue 4, October-December 2022, pp.364-373.

Halliday, M.A.K. 2004. *An introduction to functional grammar*. Oxford University Press Inc.

Hlliday, M.A.K & Hasan R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.

Hardt, D. 1992. VP ellipsis and semantic identity. In C. Barker & D. Dowty (Eds.), *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory 2* (pp. 145–162). Columbus, OH: Ohio State University. <https://doi.org/10.3765/salt.v2i0.3020>

Hlongwana, C. 2015. *Ambiguity in Xitsonga*. Unpublished Masters Dissertation: University Of Limpopo, South Africa.

[Http://en.dictionary.cambridge.org//ambiguity](http://en.dictionary.cambridge.org//ambiguity). [E hweditšwe, ka la 12 Dibatsela 2023]

www.oxfordlearnersdictionary.com. [E hweditšwe, ka la 20 Dibatsela 2023]

- Hudson, G.2000. *Essential Introductory Linguistics*. Oxford: Blackwell.
- Ibrahim, A. M. A. 2018. *Investigating the problems that result of using homophones and homographs among students of the College of Languages* (Master's thesis). Sudan University of Science and Technology, Sudan.
- Indu, P.V & Vidhukumar, K. 2019. Research designs –an overview. *Kerala Journal of psychiatry*, 32(1), 64-67. <https://doi.org/10.30834/KJP.32.1.2019.179>
- Kgatla, M.E. 2012. *Cohesion as a bonding tool in translation of English to Northern Sotho: An interaction between translation and discourse analysis*. Unpublished Masters Dissertation: University of Limpopo, South Africa.
- Kosch, I. M. 2006. Topics in Morphology in the African Language Context. Pretoria: University of South Africa
- Kubayi, S.J & Chauke, O.R. *Structural ambiguity in Xitsonga*. South African Journal of African Languages 38 (1), 37-49, 2018.
- Kim, J.B & Abeille. 2019. Why-stripping in English: A corpus-based perspective. *Linguistic Research* 36(3), 365-387. DOI: 10.17250/khisli. 36. 3. 201912. 002.
- Kurnia, H, Soeriasoemantri, Y & Citraresmana. *Nominal Ellipsis in the novel 'The Lord of Rings': The Hobbit (A functional grammar approach)*. IJLLALW, October, 2013.
- Liptak, A.K. 2022. Nominal Ellipsis. In Z. Banreti (Ed), *Syntax of Hungarian: coordination and ellipsis* (pp. 187-204). Amsterdam: Amsterdam University Press. DOI: 10.5117/9789463728775
- Louwrens, L.J. 1994. Dictionary of Northern Sotho Grammatical Terms. Pretoria. Via Afrika.
- Mackay, D. G., & Bever, T. G. 1967. In search of ambiguity. *Perception & Psychophysics*, 2(3), 193–200. <https://doi.org/10.3758/BF03210360>
- Madhubala, P. Nominal Ellipsis in Manipuri. *Language in India*. ISSN1930-2940 18:1 January 2018.
- Magdalena, K. 2017. *Sources of Ambiguity in Language*. doi:10.15584/sar.2017.144
- Maledu, A.D. 2021. *Tshekaseko ya sebopego, tšweletšo le mehola ya dikošatšhaba tša Sesotho sa Leboa*. Theses: University of Limpopo, South Africa.

- Mamabolo, L & Ramonetha, M. 2006. *Menotodi ya polelo kereiti ya 9*. Pretoria: Actua Press.
- Mamabolo, M. 2015. *Montshepetšabošego*. Kwa-Zulu Natal: Shutter & Shooter.
- Matsepe, O.K. 1972. *Letšofalela*. Pretoria: Van Schaik.
- Matsepe, O.K. 1974. *Kgati ya moditi*. Pretoria: Van Schaik
- Matsepe, O.K. 1981. *Mahlatse a madimabe*. Pretoria: Van Schaik
- Matsepe, O.K. 2008. *Lešitaphiri*. Cape Town: NASOU VIA AFRIKA.
- McShane, J. M. 2000. Verbal ellipsis in Russian, Polish and Czech. *SEEJ*, 44(2), 195–233.
- Merchant, J. 2016. *Ellipsis: A survey of analytical approaches*. Chicago University Press.
- Merriam, S.B. 1998. *Qualitative research and case stud applications in educations*, San Francisco: Jossey-Bass
- Mojela, M.V.1991. *Semantic Changes Accompanying Loan-Word in Northern Sotho Lexicon*. Unpublished Masters' Dissertation: Vista University.
- Mishra, S.B and Alok, S. 2017. *Handbook of Research Methodology*. India: Educreation Publishing.
- Mohajan, H. 2018. Qualitative research methodology in social sciences and related subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7(1), 23–48. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85654/>
- Mokgokong, P. C. M. 1975. *Context as the Determinant of Meaning with Special Reference to Northern Sotho*. Unpublished Doctoral Thesis. Pretoria: University of South Africa.
- Molepo, L.N. 2014. *The Designation of a Language Naming: Sepedi/Sesotho sa Leboa*. Unpublished Masters' Dissertation: University of Limpopo, South Africa.
- Moretti, F., van Vliet, L., Bensing, J., Deledda, G., Mazizi, M., Zimmermann, C., & Fletcher, I. 2011. A standardized approach to qualitative content analysis of focus group discussions from different countries. *Patient Education and Counseling*, 82(3), 420–428. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2010.12.007>

- Motimele, M.A. 2013. *Mepipi ka moka e a na*. Cape Town: Maskew Miller Longman
- Mphasha, L.E. 2006. *The Compound Noun in Northern Sotho*. Unpublished Doctoral Thesis: University of Stellenbosch, South Africa.
- Muhammed, L.N. 2018. *Ellipsis as a cause of ambiguity in Translation*. ADAB AL-RAFIDAY, Vol.75: University of Mosul.
- Nayak, J.K and Singh, P. 2015. *Fundamentals of Research Methodology*. SSDN Publishers and Distributors: New Delhi.
- Naess, A & Gullvag, I.G. Vagueness and ambiguity.1991. (nd)
- Nasretdinova, M.Z. 2023. Figure of speech in fiction and studying the concept of Ellipsis. *Perfect Education Fairy*. Vol.1.
- Park, S, Kim, J & Oh E. 2024. Contextual anaphora relations in English nominal ellipsis. *Linguistic Research* 4(1), 65-90.
- Patel, M. & Patel, N., 2019. Exploring research methodology: a review. *International Journal of Research and Review*, 6(3), March.
- Payne, S., 2007. Grounded theory. *Analysing qualitative data in psychology*, 2, pp.119-146.
- Phindane, P. Issues of ambiguity in Sesotho: Meaning retrieval. *Journal of Social Sciences* 47(2), 104-110, 2016.
- Pollock, J., 1989. Verb movement, Universal Grammar and Structure of IP. *Linguistic Inquiry*, 20, pp.365-424.
- Pramitasih, A. 2012. A study of the ambiguity found in English exercises of vocational school student's exercise books. Research paper: Universitas Muhammadiyah Surakarta.
- Presetya, A.T., 2022. An analysis of ellipsis used in 'Soul' movie script. Thesis, Universitas Islam Negeri Ar-Raniry Banda Aceh.
- Priadi, A. The analysis of Ellipsis within The Jakarta Post Cartoons: A Case Study. *Ahmad Dahlan Journal of English Studies (ADJES)* 1(1), 60-67,2014.

- Privizentseva, M. Nominal ellipsis reveals concord in Moksha Mordvin. *Syntax* 26 (4), 355-403, 2023.
- Puspitasari, J & Beratha, N.L. Lexical and Structural Ambiguity Found in Articles in *The Jakarta Post* Daily Newspaper. *Jurnal Humanis, Fakultas Ilmu Budaya Unud. Vol 23.1 February 2019.*
- Quirk, R & Greenbaum, S. 1973. *A university grammar of.* London: Longman.
- Rafapa, L.J. 2013. *Bowelakalana.* Cape Town: Maskew Miller Longman.
- Randolph, J., 2019. A guide to writing the dissertation literature review. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 14(1), p.13.
- Reed, V.A. 2005. *An introduction to Children with Language Disorders.* Bolton: Pearson.
- Rodd, J. Lexical ambiguity. *Oxford handbook of psycholinguistics*, 120-144, 2017.
- Sebola M. 2020. *Selfhood, Identity and Culture in Selected Tshivenda Poetry.* Doctoral Thesis: Sovenga: University of Limpopo.
- Sejaphala, M.D. 2010. *The Morpheme 'LE' in Northern Sotho: A Linguistic Analysis.* Unpunished Masters Dissertation. Sovenga: University of Limpopo.
- Schaveneveldt, R.W, Meyer, D.E & Becker, C.A. Lexical ambiguity, semantic context, and visual word recognition. *Journal of experimental psychology: human perception and performance* 2(2), 243, 1976.
- Sheva, G.N., Heza, S., Tlou, F., Shohiwa, E. & Mathonsi, E., 2022. Qualitative content analysis. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 5(7), July.
- Sibona, C. & Walczak, S., 2012. Purposive sampling on Twitter: a case study. *45th Hawaii International Conference on System Sciences*, pp.1-47.
- Simatupang, M.S. How ambiguous is the structural ambiguity. *Jurnal Lingua Cultura* 1(2), 99-104, 2007.

Sono, B.R. 2014. *Mabopi ke dikokwane tša tlhalošontši: kahlaahlo ye e tseneletšego ya tlhalošontši yeo e tlišwago ke tlhalošontši*. Unpublished Masters Dissertation: Sovenga: University of Limpopo.

Stokoe, C., 2005. Differentiating homonymy and polysemy in information retrieval. Proceedings of Human Language Technology Conference and Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, pp.403-410.

Suardana, I.P.E., 2021. Nominal ellipsis in the story of "The Boyhood of Ronggowarsito". *Focus Journal: Language Review*, 1(1), December. Available at: <https://ojs.balidwipa.ac.id/index.php/sfjlg/issue/current>

Sugiarto, A & Irawan, M. *The analysis of Ellipsis Found in Gary Dauberman's Annabelle Comes Home*. E-Journal of English Language and Literature. ISSN 2302-3546.

Syahputri, D & Hanifah. 2020. The Ellipsis on the Main Character's Utterances in the *Trolls* Movie. *English Teaching and Linguistics Journal*, 1(2), 60-67.

Tanja, T & van Graenenbroec, J. 2014. *The Oxford Handbook of Ellipsis*: Oxford: Oxford University Press.

Van Graenenbroeck, J., 2012. *Ellipsis, Identity and Accommodation*. Brussels: Universiteit Brussel.

Van Graenenbroeck, J. 2017. *VP-ellipsis*. The Blackwell companion to syntax. (pp. 1-35)

Yaldir, Y. 2004. Syntactic Nominalisations in Turkish: A Principles and Parameters Framework. Unpublished Doctoral Thesis: Adana, Turkey: Cukurova University.

Yule, G. 2010. *The Study of Language*. New York: Cambridge University Press.